

HISTORICKO - PEDAGOGICKÉ FÓRUM

Magyar Tudományos Akadémia

oktatási és tudományügyi bizottság

Internetový časopis o dejinách pedagogiky
a školskom múzejníctve

1 - 2 / 2019
ročník VIII

Internetový časopis pre dejiny pedagogiky a školské múzejníctvo ISSN 1338-693X

OBSAH

Od počiatkov vzdelávania vo vinohradníckej obci Vinodol až po výnimočnú osobnosť pedagóga, historika a kantora Jozefa Čulíka (Tomáš Krajmer).....	3
Rímskokatolícka škola v Topoľčanoch (Jozef Píry).....	10
Korešpondencia Jána Kvačalu s Teréziou Vansovou (Libor Bernát).....	17
Kongregácia Milosrdných sestier Svätého kríža a jej prínos pre rozvoj ošetrovateľského vzdelávania na Slovensku: 3. časť – činnosť ošetrovateľskej školy v rokoch 1938 – 1950 (Marta Dobrotková – Ľubica Ilievová).....	25
Zabudnutý učiteľ Peter Uhlík: „Matematiku sa možno naučiť.“ (Vladimír Michalička).....	34
Zložitý zdroj vysokoškolskej učebnice Dejiny českej a slovenskej pedagogiky (Vladimír Michalička).....	42
Správy.....	46
Recenzie.....	48
Anotácie.....	53
Pokyny pre prispievateľov.....	55

OD POČIATKOV VZDELÁVANIA VO VINOHRADNÍCKEJ OBCI VINODOL AŽ PO VÝNIMOČNÚ OSOBNOSŤ PEDAGÓGA, HISTORIKA A KANTORA JOZEFA ČULÍKA

Tomáš Krajmer

Abstrakt: Príspevok vychádzajúci z archívnych materiálov a novej publikácie venovanej dolnonitrianskej obci Vinodol, mapuje počiatky i vývoj školstva a vzdelávania v obciach Horný Vinodol a Dolný Vinodol, ktoré si od svojej integrácie v roku 1960 píšu spoločnú históriu pod názvom Vinodol. Príspevok zároveň prináša životopisný profil výnimočného pedagóga Jozefa Čulíka, ktorého odkaz, práca a dielo dodnes vzbudzuje rešpekt u jeho žiakov a poslucháčov. Podľa pamätníkov a Jozefom Čulíkom vychovaných generácií, dosiahol tento vinodolský učiteľ najvyššie kvality tak po stránke profesijnej, ako i ľudskej a osobnostnej.

Abstract: This contribution is based on archive materials and the new publication about low-nitrian village Vinodol, mapping the beginnings and development of education in villages „Horný Vinodol“ and „Dolný Vinodol“. History of both villages is common since their integration in 1960 under the name „Vinodol“. The contribution contains biographical profile of unique pedagogue Jozef Čulík too. His heritage and work has aroused the respect of his pupils and listeners to this day. According to remembers and Josef Čulík's educated generations, this teacher from Vinodol achieved the highest quality not only in professional, but in human and personal way too.

Kľúčové slová: Školstvo v Hornom Vinodole (okres Nitra), školstvo v Dolnom Vinodole (okres Nitra), Jozef Čulík

Od počiatkov vzdelávania k ikone vinodolského školstva

V zachovaných archívnych materiáloch je možné sledovať začiatky systematickej výučby v Hornom Síleši (od r. 1948 v Hornom Vinodole) od druhej polovice 18. storočia, zatiaľ čo písomné zmienky o prítomnosti školy v Dolnom Síleši (od r. 1948 v Dolnom Vinodole) môžeme sledovať od konca 19. storočia. Okrem počiatkov a historického vývoja školstva a vzdelávania vo Vinodole, koncentrujeme svoju pozornosť i na veľkú osobnosť zanieteneho pedagóga, vlastenca a veľkej morálnej autority obce 20. stor. – promovaneho historika Jozefa Čulíka. Jeho fundovanosť a prirodzený talent na prezentáciu histórie, jej materiálnych hodnôt a stacionárneho kultúrno-historického dedičstva, si pripomínáme i konkrétnou reminiscenciou jednej z dlhého radu jeho žiačok a žiakov.

Príspevok si dáva za cieľ priblížiť počiatky a vývoj vzdelávania vo Vinodole i životný a profesijný profil učiteľa ľudovej/národnej školy v Hornom Vinodole a neskôr základnej školy v zjednotenom Vinodole (okres Nitra).

Školstvo a vzdelávanie v Hornom Vinodole

Základy školstva a systematického vzdelávania siahajú v Hornom Vinodole podľa školskej kroniky, ktorá je dnes z časti prepísaná v Kronike obce Horný Vinodol, do roku 1787. Svedčí o tom zápis, ktorý hovorí o prítomnosti katolíckeho kňaza v obci a o vzniku školy v

spomenutom roku. Kronika doslovne uvádza: „*Dejiny miestnej školy sú temné, nie je stopy, ktorá by aspoň čiastočne poukázala na jej začiatok. Isté však je, že pokiaľ obec kňaza nemala,*

nebolo ani školy, tým menej učiteľa. Príchodom prvého kňaza objavil sa i prvý učiteľ. A tak dejiny školy súvisia s dejinami miestnej fary, poľažne s dejinami Rímskokatolíckej cirkvi.¹ Obecná kronika ďalej pokračuje: ... „20. septembra 1787 bol miestnym kaplánom, kasnárom (hospodárskym správcom na miestnom veľkostatku, pozn. autora) a obcou zvolený prvý učiteľ a organista František Jankovič s podmienkami, že vo všedný deň bude kostolnícke povinnosti konať. A preto s povolením dekana a služného k učiteľským dôchodkom pripojený bol i dôchodok spomenutými povinnosťami súvisiaci. Jankovič prijal ochotne tieto podmienky a tak dňa 26. septembra 1787 sa na obecných povozoch presťahoval z Nitry, kde doposiaľ so svojim jediným dieťaťom v prenájme býval. Obec však ani bytu ani školy nemala. Kaplán ale nemajúc sluhov, nového organistu prijal k sebe dočasne do podnájmu, (Kaplán býval vďaka kasnárovi Jánovi Szepesymu v panskej kovárni patriacej miestnemu panskému veľkostatku. Môžeme sa len domnievať, že i vyučovanie spočiatku prebiehalo na tomto mieste, pozn. autora). Po krátkom účinkovaní (26. septembra 1787 – 30. novembra 1788) bol Jankovič so súhlasom občanov z organistickej služby prepustený a jeho miesto zaujal 25-ročný komjatický učiteľ – preceptor Ján Kosa. História udáva, že bol z rodu nízkeho, ale mravnosťou, menovite trpezlivosťou a poslušnosťou bol odporúčany.“²

Kronika sa zmieňuje, že ešte ani v roku príchodu učiteľa Jána Kosu do obce neexistuje vhodná budova pre výučbu detí. „Obec ešte i teraz školského stavania nemala a preto

Budova materskej školy bola postavená v roku 1929. Pôvodne sídlila v budove miestna ľudová škola, ktorú navštevovali žiaci z Horného Vinodolu.

Zdroj: Archív obce Vinodol.

novozvolený Ján Kosa prinútený bol vstúpiť k domkárovi Jozefovi Kozárovi do podnájmu.“³ Prvá budova školy bola postavená až o dva roky po príchode prvého učiteľa Františka Jankoviča. Kronika obce Horný Vinodol hovorí: „O dva roky neskôr obec bez pomoci panstva vlastným nákladom vystavila školu, do ktorej sa dňa 23. novembra 1789 učiteľ presťahoval.“⁴

Kanonická vizitácia z roku 1811 potvrdzuje u nás prítomnosť preceptora Jána Kosu. „Učiteľom miestnej školy je Ján Kosa, ktorý katolíckeho vierovyznania už dávno zložil, k ľudovému výchovu má dostatočného vzdelania. V prevádzaní povinností ho však hatí okolnosť, že pre detky nemá

dostatočného miesta. Škola i jeho byt je v opustenom stave, čoskoro sa zrúti. Je dobrého chovania, vadiť sa nevedí a je poslušný. Byt má v stave opustenom, leďva je v stave najpotrebnejšie ukryť, čo mu všetko premoť.“⁵ Kanonická vizitácia z roku 1820 o škole a učiteľovi udáva nasledujúce:

¹ Kronika obce Horný Vinodol. s. 40.

² Tamže, s. 42 – 43.

³ Tamže, s. 43 – 44.

⁴ Tamže, s. 44.

⁵ Tamže, s. 45.

„V hornom Síleši je škola do ktorej chodí 5 žiakov, deti. Tieto sa učia čítať, písať a okrem toho

Budova školy v Dolnom Vinodole, v ktorej mala neskôr sídlo materská škola. Dnes je budova v súkromných rukách.

Zdroj: Archív rodiny Júlie Hlinkovej.

dostávajú i poučenie o náboženskom živote.“⁶ V kanonickej vizitácii z roku 1847 sa o miestnej škole hovorí, „že sa podobá viac väzeniu ako škole, keďže celá školská budova, ktorá bola postavená z ubijanej zemi, pozostávala z jednej miestnosti, to je bytu učiteľa a z druhej, ktorá slúžila za učebňu a tiež i komoru pre učiteľa. Pokrytá bola slamou.“⁷

Výrazná zmena v podmienkach vyučovania nastáva až v čase, keď farnosť na Hornom Síleši (od r. 1948 Hornom Vinodole; od r. 1960 Vinodole)

spravuje talentovaný farár Ignác Šohajda. „Prvá škola bola v roku 1789 postavená z blata a obsahovala jednu izbu a kuchyňu. Pomery školské boli až do roku 1888 v smutnom položení. Konečne zásluhou vtedajšieho farára Ignáca Šohajdu vystavená bola dobre a požiadavkám, toho času pekná a zodpovedajúca škola. Menovaný farár naklonil miestny veľkostatok i Základinu Simora, ktoré prispeli väčším obnosom k novostavbe. Toto sa stalo v roku 1892. Miestne panstvo prispelo s 12 000 pálenými tehľami a Základina Simor s obnosom 160 zlatých. Udržovateľom školy je i naďalej obec, ktorá hradí všetky výdavky a možno hovoriť, že vzhľadom na chudobu a nemajetnosť, obec koná túto povinnosť obyčajne ako aj iné obce v podobnom stave sa nachádzajúce.“⁸ Zápis obecnej kroniky z Horného Vinodolu, z roku 1929 hovorí: „Popri veľkom vystaňovalctve, ktoré sa najviac uskutočňovalo do Francúzska, bola v našej obci postavená i nová škola, ktorá stojí doteraz“⁹ Obecna kronika pokračuje a hovorí, že „predošlá škola postavená v roku 1892 bola adaptáciou premenená na rodinný byt pre miestneho učiteľa a najstaršia škola z roku 1789 bola v roku 1929 zbúraná. Novú školu postavila obec z vlastných prostriedkov.“¹⁰

Školstvo a vzdelávanie v Dolnom Vinodole

„Do roku 1897 mala obec Dolný Síleš reformovanú cirkevnú maďarskú školu. Občania prispievali k vydržiavaniu kňaza a učiteľa. Túto školu navštevovali žiaci vyznania rímskokatolíckeho i reformovaného, Slováci i Maďari. Žiaci vyznania rímskokatolíckeho chodili na náboženstvo na Horný Síleš, kde sa pred rokom 1918 vyučovalo náboženstvo v jazyku slovenskom, ostatné predmety po maďarsky. Reformovaná škola stála na vlastnom farskom pozemku. Roku 1876 vyhorela, žiaci sa učili na fare reformovanej cirkvi a pozemok odkúpila obec. Roku 1896 bola štátom vystavaná a r. 1897 otvorená mileniárna, štátna ľudová škola. Obec sa zaviazala, že budovu bude udržiavať v dobrom stave. Až do vzniku republiky do roku 1918 sa v nej vyučovalo po maďarsky. Postupne vzrastajúci počet žiakov

⁶ Tamže, s. 47.

⁷ Tamže, s. 49.

⁸ Tamže, s. 53 – 54.

⁹ Tamže, s. 64.

¹⁰ Tamže, s. 64.

Promovaný historik Jozef Čulík.

Zdroj: Rodinný archív rod. Čulíkovej.

spôsobil, že budova štátnej ľudovej školy nestačila a vyučovanie okrem školy samotnej prebiehalo i v budove patriacej Františkovi Baranyaymu.¹¹ Škola fungovala v dolnej časti obce (v Dolnom Vinodole) do začiatku 70. rokov 20. stor., nakoľko v roku 1971 sa začalo vyučovať v novej budove základnej školy, lokalizovanej v centre zjednoteného Vinodolu.¹² Výstavba budovy novej spoločnej základnej školy sa datuje do rokov 1968 až 1970.

O materskej škole v Dolnom Vinodole sa dozvedáme z Kroniky Materskej školy v Dolnom Vinodole. Kronika založená v školskom roku 1956/1957 hovorí, že škôlka je v tomto období umiestnená v prenajatej budove rodiny Fuxhofferovcov. Budova je suchá a svetlá. Pre tunajšiu obec je čiastočne vyhovujúca. Materská škola má jednu triedu a jednu miestnosť na prezúvanie. Od 15. septembra 1965 je materská škola premiestnená na faru reformovanej cirkvi. Materskej škole tu prislúchajú dve miestnosti.

V roku 1972 je materská škola premiestnená z budovy fary reformovanej cirkvi do budovy bývalej miestnej základnej školy v Dolnom Vinodole. Až tu nachádza materská škola optimálne podmienky pre svoju činnosť. Materskej škole v novej budove prislúcha i pekný dvor, s kvetinovými záhonmi a okrasnými stromami. V budove je niekoľko miestností, z ktorých je jedna učebňa, druhá miestnosť slúži deťom na hranie. Dlhá chodba slúži deťom na prezúvanie a umývanie a jedna miestnosť – zborovňa, slúži ako miestnosť pre rozdeľovanie stravy.¹³ Dnes je budova bývalej školy a neskôr materskej školy v súkromných rukách a slúži účelom súkromnej firmy.¹⁴

Dnes slúži pre celú zjednotenú obec Vinodol materská škola, umiestnená v budove, ktorá pôvodne od roku 1929 plnila úlohu školy v Hornom Vinodole. Budova sa nachádza v susedstve rímskokatolíckeho kostola a svojím vybavením a infraštruktúrou vytvára optimálne podmienky pre rozvoj detí, ktoré ju navštevujú.¹⁵

Jozef Čulík, promovaný historik, vlastenec a zaniatený pedagóg

Ak sa i dnes vo Vinodole po štvrtstoročí po ukončení životnej misie Jozefa Čulíka vysloví jeho meno, okamžite sa v tvárach a výpovediach pamätníkov staršej i strednej generácie objaví úcta k morálnej autorite, hlbokým znalostiam histórie a k spôsobom výučby

žiacov zverených tejto výraznej osobnosti obce Vinodol. Medzi inými spomienkami pamätníkov výrazne dominujú časy výletov a zájazdov realizované pod organizačnou a sprievodcovskou taktovkou Jozefa Čulíka, po výnimočných pamiatkach blízkeho regiónu,

¹¹ Pamätná kniha Dolný Síleš. s. 5 – 6.

¹² Krajmer, T.: *Vinohradnícka obec Vinodol. Bohatá minulosť, zaujímavá súčasnosť, perspektívna budúcnosť.* Vinodol : Obec Vinodol 2018, s. 44.

¹³ Spracované podľa: *Kronika Materskej školy Dolný Vinodol.*

¹⁴ Tamže, s. 44.

¹⁵ Tamže, s. 44.

ale i územia bývalej Československej republiky. Pre mnohých zostáva prototypom učiteľa, ktorý by nemal byť len uctievanou autoritou vzdelávania minulého storočia, ale nasledovania hodným príkladom pre pedagógov 21. storočia. Osobnosť Jozefa Čulíka skĺbila vo svojej podstate odbornú fundovanosť i ľudskosť. Dôsledkom toho je i skutočnosť, že žiaci svojho učiteľa dodnes vo svojich spomienkach nazývajú „starký.“

Jozef Čulík sa narodil 14. marca 1913 v Čiernych Kľačanoch pri Zlatých Moravciach. Neskôr sa rodina presťahovala do Nevidzian. Bol najstarším zo šiestich detí. Maturoval v Zlatých Moravciach a štúdiá ukončil na Univerzite Komenského v Bratislave. Mal kvalifikáciu pre vyučovanie na základných, stredných a vysokých školách. Svoju pedagogickú činnosť začal v obci Tajná v rokoch 1934 až 1940. Za trest, že učil deti hymnu po slovensky, ho dal miestny gróf preložiť na Horný Síleš. Tu začal pôsobiť od 1. apríla 1941 a musel sa každý týždeň hlásiť na žandárskej stanici v Komjaticiach, aby sa úrady uistili, že neušiel na Slovensko, nakoľko v tom období patril Vinodol do Maďarského kráľovstva. Po vojne ostal verný dedine, hoci mal ponuky vyučovať na vysokých školách. Udomácnil sa vo Vinodole a venoval sa deťom, ktoré mu boli zverené. Okrem úlohy učiteľa zastával i funkciu kantora – organistu v miestnom katolíckom kostole. V roku 1970 ho pozbavili riaditeľstva, ale ostal vyučovať do roku 1976. S manželkou Helenou mal tri deti: Adrianu, Jozefa a Vladimíra,¹⁶ ktorý pokračoval v šľapajach svojho otca a stal sa pedagógom a neskôr i riaditeľom Základnej školy vo Vinodole.¹⁷

Manželka Helena bola známa ako ošetrovatelka. V tých časoch nebol v dedine lekár a všetky úrazy, ktoré sa v dedine stali, ošetrila doma. Viacerí pacienti po ošetrovaní nemuseli navštíviť lekára.¹⁸

Jozef Čulík vchoval počas svojej pedagogickej praxe viac generácií, ktoré dodnes naňho spomínajú s vďakou za výchovu a vedomosti, ktoré im zanechal. Zaujímavé svedectvo o charaktere, erudovanosti a pedagogickej praxi tejto výraznej osobnosti nám podáva doc. PhDr. Mária Boledovičová, PhD., zakladateľka a vedúca Katedry ošetrovateľstva na Fakulte sociálnej práce a zdravotníctva Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, ktorá si spomína na Jozefa Čulíka nasledovne:¹⁹

*Každý deň stretnúť človeka, to stačí.
Človeka stretnúť, ktorého srdce v tebe bije.
Ak toho stratíš, na púšť sa zmenia ulice zaľudnené.*

Slová básnika Jána Kostru mi vyvolávajú spomienky na výnimočného človeka, ktorého mali možnosť obyvatelia Vinodolu nielen stretnúť, ale aj s ním žiť. Bol ním promován historik Jozef Čulík. Tento úžasný učiteľ, riaditeľ školy, veľmi pozitívne ovplyvnil život stoviek detí, ktoré mali šťastie byť jeho žiakmi. Spomínam na jeho hodiny dejepisu, ktoré vedel excelentne učiť a uvádzať detské mysle do dejín najstarších čias až do súčasnosti. Nebolo to suché podanie učiva, ale živé vstupy do jednotlivých etáp svetových a národných dejín tak, aby sa stali nielen vedomosťami, ale predovšetkým prežitými udalosťami. Hodiny zemepisu boli fantastickým zážitkom, kedy sme precestovali celý svet a boli sme pripravení na konkrétne cestovanie po miestach, ktoré boli vtedy dostupné. Nezabudnuteľné sú výlety po Slovensku, počas ktorých sme reálne spoznávali to, o čom nám pán riaditeľ na hodinách dejepisu a zemepisu rozprával. Nebolo snád' miesta, o ktorom nám už počas cesty a samozrejme na jednotlivých miestach nevedel podrobne a konkrétne

¹⁶ Spracované na základe pamäti Mgr. Vladimíra Čulíka.

¹⁷ Krajmer, T.: *Vinohradnícka obec Vinodol*, s. 80.

¹⁸ Spracované na základe pamäti Mgr. Vladimíra Čulíka.

¹⁹ Krajmer, T.: *Vinohradnícka obec Vinodol*, s. 80 – 81.

porozprávať, keď sa mnohokrát profesionálni sprievodcovia až od neho veľa dozvedeli. Formovanie vlastenectva k rodnej krajine pokračovalo nielen poznávaním Slovenska, ale aj poznávaním Moravy a najmä vtedajšieho hlavného mesta Prahy. Pamätám si, ako nám v 9. ročníku oznámil, že každý vlastenec by mal poznať svoje hlavné mesto. A práve vtedy nastal čas na návštevu Prahy. Bol to úžasný výlet, kde sme mali my, dedinské deti, možnosť spoznať toto prekrásne mesto a zavíšiť tak základné vzdelanie a vykročiť do ďalšieho života na rôzne školy. Výlety však organizoval aj pre našich rodičov, ktorým chcel ukázať to, čo videli alebo uvidia ich deti. Rozleteli sme sa do sveta, naša trieda, ale aj iné deti, či už pred nami alebo po nás. Vyštudovali sme stredné, ale aj vysoké školy a zaradili sme sa do života, pracovali na rôznych pozíciách, založili sme si rodiny a vychovali deti. Často sme spomínali na našich učiteľov a najmä na úžasného človeka Jozefa Čulíka, ktorý v nás zanechal hlbokú ľudskú stopu na celý život. Ak mám priznať osobné vyznanie na pána riaditeľa Jozefa Čulíka, musím mu poďakovať za to, že ma naučil, ako má dobrý učiteľ učiť. Nielen vedomosti sú potrebné, ale aj ich uplatnenie v živote. Mojou vášňou bolo aj cestovanie a tak som počas rodinných výletov išla po cestách pána riaditeľa Čulíka a rozprávala mojím deťom to, čo som už od neho vedela. Rovnako som tieto cesty realizovala aj s mojimi študentmi počas pôsobenia na Strednej zdravotníckej škole v Nitre. Láska k Prahe, založená pánom Čulíkom, sa prejavila aj tým, že som študovala na tamjšej Filozofickej fakulte Karlovej univerzity a chodila po miestach, po ktorých nás s láskou sprevádzal a zoznamoval nás s ich históriou. Vďaka patrí drahému pánovi riaditeľovi za múdrosť a ľudskosť, ktorou nás obdaroval! Nech slová básnika Jána Kostru vyjadria našu hlbokú vďaku:²⁰

*Každý deň stretnúť človeka, to stačí.
A nech sa všetko mení, nech čas uteká, nech zosýpa sa staré
a nech sa taví v novom vare, nech tuhne v odolnejšie tvary –
a keď aj prídu miesto splnov zmary:
nech sa páči,
dáš všetko bez ľútosti do kotla premien, do taviacej pece –
svoj ošúchaný päťák starý,
ale každý deň stretnúť človeka.
Človeka stretnúť každodenne.*

Jozef Čulík, promovaný historik a riaditeľ miestnej školy, obklopený svojimi žiakmi.

Zdroj: Archív rodiny Márie Kóňovej.

17.

²⁰ Spracované podľa pamätí doc. PhDr. Márie Boledovičovej, PhD.

júla 1993. Pochovaný je vo Vinodole, na Hornom cintoríne.²¹ Životná, či profesijná dráha promovaneho historika Jozefa Čulíka nebola len jednou z epizód v dejinách vinodolského školstva a vzdelávania, ale významnou časovou periódou, ktorá výrazne formovala vzdelanie a charaktery jeho žiakov. Zároveň sa na dlhé obdobie, a to nielen v mysliach jeho súčasníkov, stal Jozef Čulík prototypom učiteľa požívajúceho mimoriadnu úctu a rešpekt pre svoju erudíciu a pevný charakter. Pre učiteľov pôsobiacich vo Vinodole je tak dodnes vzorom pre výkon ich profesie a v rámci dejín starobylej vinohradníckej obce Vinodol patrí tento vzácny učiteľ do panteónu jej najvýznamnejších a najznámejších osobností.

ZDROJE, BIBLIOGRAFIA :

KRAJMER, Tomáš: *Vinohradnícka obec Vinodol. Bohatá minulosť, zaujímavá súčasnosť, perspektívna budúcnosť*. Vinodol : Obec Vinodol, 2018. 130 s. ISBN 978-80-570-0257-4.

Kronika obce Horný Vinodol. Kroniku v obci postupne podľa poradia menného zoznamu viedli: BARÁT, Ján – KOMÁROMIOVÁ, Mária.

Kronika Materskej školy Dolný Vinodol.

Pamätná kniha Dolný Síleš. Pamätnú knihu v obci postupne podľa poradia menného zoznamu viedli : MIKYSKOVÁ, Antónia – LUDVIGH, Alexander – HLINKA, Alojz – FEHYR, Ján, - FLIMMELOVÁ, Margita.

Písomné pamäti doc. PhDr. Márie Boledovičovej, PhD.

Písomné pamäti Mgr. Vladimíra Čulíka.

Ing. Tomáš Krajmer (1988) je šéfredaktorom Vinodolských novín. Je absolventom odboru verejná správa a regionálny rozvoj na Fakulte európskych štúdií a regionálneho rozvoja Slovenskej poľnohospodárskej univerzity v Nitre. Popri svojej práci bol poverený predstaviteľmi miestnej samosprávy zostavením monografie obce Vinodol, ktorú úspešne publikoval v roku 2018 pod názvom *Vinohradnícka obec Vinodol. Bohatá minulosť, zaujímavá súčasnosť, perspektívna budúcnosť*. Býva vo Vinodole (okres Nitra), kde sa okrem bádateľskej, publikačnej a propagačnej činnosti týkajúcej sa obce venuje i záchrane a starostlivosti o kultúrno-historické dedičstvo obce zahŕňajúce sakrálnu architektúru i písomné pamiatky farského archívu farnosti Vinodol.

Kontakt: krajmer.tomas@gmail.com

Došlo: 19. 2. 2019

Posúdil: PhDr. Vladimír Michalička, CSc.

²¹ Krajmer, T.: *Vinohradnícka obec Vinodol*, s. 81.

RÍMSKOKATOLÍCKA ŠKOLA V TOPOĽČANOCH

Jozef Píry

Abstrakt: Článok sa zaoberá významnou školskou inštitúciou v druhej polovici 19. storočia v meste Topoľčany. Štúdia o Rímskokatolíckej škole v Topoľčanoch bola pôvodne súčasťou väčšieho celku, zaoberajúcemu sa elementárnymi školami v meste Topoľčany, v záverečnej magisterskej práci obhájenej na Univerzite Komenského v roku 2018.

Abstract: This article is dealing with remarkable school institution from second half of the 19th century in the town Topoľčany. A study about the Rome Catholic School in Topoľčany was originally part of larger text dealing with elementary schools in the town Topoľčany, in final masters work defended at Comenius University in 2018.

Kľúčové slová: elementárna škola, 19. storočie, Topoľčany

V Lexikóne stredovekých miest na Slovensku historik Ján Lukačka predpokladá, že prvá škola v Topoľčanoch mohla byť založená už v 14. storočí, no dodnes nie sú známe žiadne pramene, ktoré by túto tézu potvrdzovali.¹ Záznamy o kanonických vizitáciách sú až zo začiatku 17. storočia, v ktorých bol učiteľ nazývaný „školským majstrom.“ V záznamoch sa v jednoduchom zápise spomínajú len jeho príjmy. V 18. storočí a v prvej polovici 19. storočia už postupne pribúdajú detailnejšie informácie o škole aj o jednotlivých učiteľoch.

V roku 1862 sa mestská rada pod vedením richtára Ignáca Tvaroškaja dohodla s topoľčianskym dekanom Vincentom Kubicom na postavení novej budovy rímskokatolíckej školy z dôvodu nedostačujúcich priestorov. Predchádzajúca budova, v ktorej sa nachádzali priestory školy, bola na hlavnom námestí v Topoľčanoch.² Existenciu staršej školy môžeme podložiť aj archívnymi dokumentmi v podobe klasifikačných hárkov z obdobia pred postavením novej školy.³ Nová budova bola postavená v roku 1864 staviteľom Jozefom Mikkom a náklady na nové priestory boli vyčíslené na 20 000 zlatých, ktoré boli uhradené z troch rôznych, ale nie rovnomerných zdrojov – časť bola uhradená z mestského rozpočtu, časťou prispel ostrihomský arcibiskup Ján Scitovský⁴ a časť darovala grófka Alžbeta Erdődyová – majiteľka Topoľčianskeho panstva v Tovarníkoch a patrónka topoľčianskeho kostola. Po prehliadke novostavby Jozefom Bartonom 16. novembra 1864 sa začal prvý školský rok novej Rímskokatolíckej školy v Topoľčanoch.

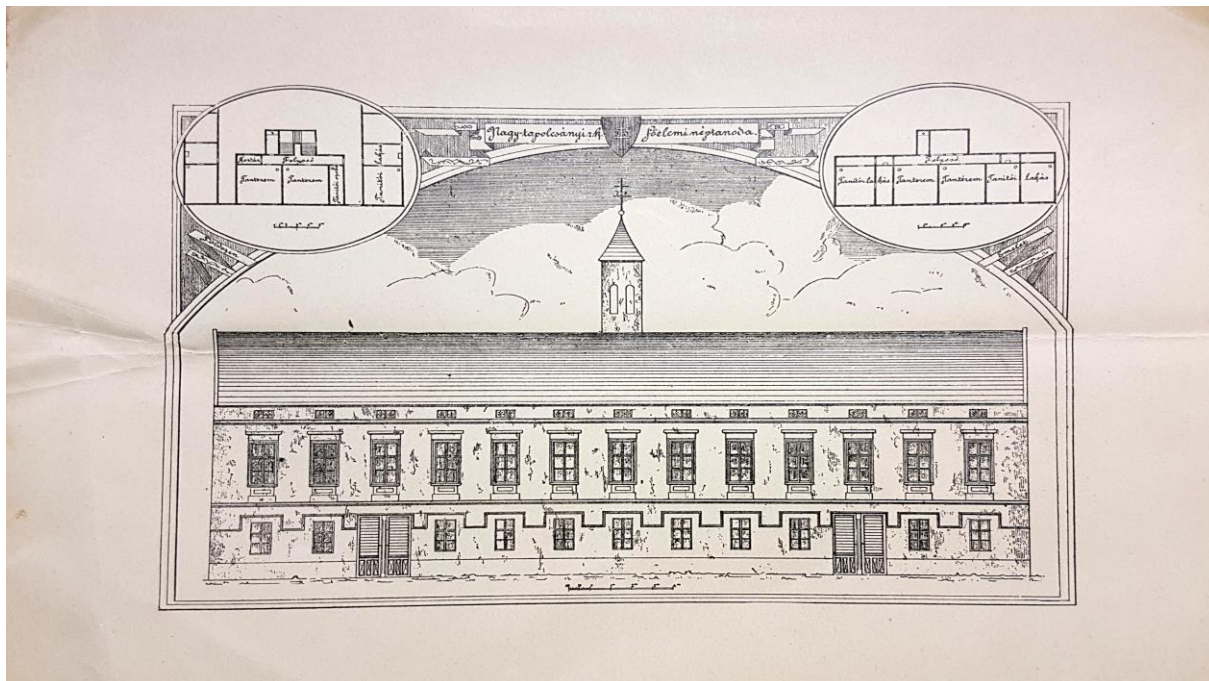
¹ Štefánik, M. – Lukačka, J. a kol.: *Lexikón stredovekých miest na Slovensku*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2010, s. 507.

² Zo starých máp z polovice 19. storočia, ale aj z najstarších zachovaných fotografií z prelomu 19. – 20. storočia, vieme okrem centrálnej budovy kostola doložiť aj ďalšie tri samostatne stojace budovy vo voľnom priestore námestia. Na jednej strane stála budova vážnice, ktorú aj dnes na Námestí M. R. Štefánika pripomína vyvýšené kamenné pódium. Na opačnej strane námestia v priestoroch dnešnej fontány stála budova jatiek a školy. Táto budova, postavená z nepálenej tehly, sa datuje do obdobia pôsobenia učiteľa Jakuba Kopného okolo roku 1775.

³ Štátny archív v Nitre, pracovisko Archív Topoľčany, fond Škôldozorný úrad v Topoľčanoch. Klasifikačný výkaz r. kat. školy v Topoľčanoch, č. 107.

⁴ Dar ostrihomského arcibiskupa na stavbu školy v Topoľčanoch bol 150 zlatých. Štátny archív v Nitre, pracovisko Archív Topoľčany, fond Škôldozorný úrad v Topoľčanoch, krabica (ďalej kr.) č. 2, č. 137.

Kronika mesta Topoľčany⁵ uvádza, že budova školy stála v priestoroch pôvodnej vojenskej maštale, vo dvore mestského domu.⁶ Uvedená informácia čerpá zo staršieho materiálu, a to z Kroniky Rímskokatolíckej ľudovej školy. Autorstvo patrí učiteľovi Jozefovi Reškovi,⁷ ktorý veľmi systematicky históriu školy zaznamenal aj vďaka podkladom svojich predchodcov. Jozef Reško detailne budovu popísal.⁸ Brána na nádvorie viedla z Veľkého rídku⁹ a chrbát budovy sa dotýkal Husárskej ulice.¹⁰ Zadná časť skutočne slúžila ako vojenské maštale,¹¹ ktoré boli premenené na učebné priestory.¹² V počiatočnej fáze mala škola 4 učebne s rovnakým počtom bytov na dvoch poschodiach.¹³

Nákres Rímskokatolíckej školy v Topoľčanoch (1864).

Zdroj: súkromná zbierka Jozefa Píryho.

⁵ Mestská kronika bola retrospektívne zostavená v rokoch 1932 – 1940 Ignáčom Zsákom, preto je potrebné pristupovať k jednotlivým informáciám kriticky.

⁶ Štátny archív v Nitre, pracovisko Archív Topoľčany, fond Zbierka kroník. Mestská kronika, 1. zväzok, signatúra (ďalej sign.) A/15, s. 51.

⁷ Významná osobnosť v dejinách školstva v Topoľčanoch. Do topoľčianskej Rímskokatolíckej školy nastúpil v roku 1910, kedy bol vymenovaný aj za jej správcu. Ako jediný známy topoľčiansky učiteľ v histórii bol vyznamenaný zlatým krížom Pro Ecclesia et Pontifice (Pre cirkev a pápeža), čo je do súčasnosti najvyššie možné vyznamenanie laika pápežom.

⁸ Štátny archív v Nitre, pracovisko Archív Topoľčany, fond Zbierka školských kroník. Kronika r. kat. ľudovej školy v Topoľčanoch, sign. B/21, s. 5.

⁹ Dnešné námestie Milana Rastislava Štefánika.

¹⁰ Dnešná Ulica svätého Cyrila a svätého Metoda.

¹¹ V súčasnosti na pozemku Mestského domu stojí budova radnice zo začiatku 20. storočia. Z celého komplexu sa zachoval práve pôdorys školy a studne na nádvorí.

¹² Mestský dom pozostával z viacerých častí. V prednej časti od námestia bol obchod, sporiteľňa, obecný úrad a miestnosť pre židovský čítací kruh. Vo dvore bol byt notára, byt organistu, archív, väzenie, jatka, spomínané vojenské kasárne a studňa.

¹³ Na prízemí sa nachádzali dva dvojizbové byty so samostatnými kuchyňami, dvomi učebňami, kabinetom a jedným záchodom. Na poschodí sa taktiež nachádzali dva byty (ale rozlohovo menšie), dve učebne a jeden záchod.

V archívnych materiáloch sa zachoval originál *školského plánu* pre jednotlivé triedy. V prvej triede sa žiaci učili týždenne 21 hodín. Z toho najviac – osem – sa venovalo čítaniu. V priebehu týždňa mali deti jednu hodinu spevu, dve hodiny náboženstva, tri hodiny písania, tak isto aj reči a štyri hodiny počtov. V druhej triede bol rovnaký počet 21 vyučovacích hodín v týždni rozdelených už do ôsmich predmetov. Najväčší dôraz v počte štyroch hodín týždenne sa kládol na počty a náboženstvo. V tretej triede bolo týždenne o jednu hodinu viac. Pribudla hodina vzorového čítania. V štvrtej triede bolo 24 vyučovacích hodín za týždeň rozdelených rovnomerne do desiatich predmetov. Najvyšší počet, teda štyri hodiny týždenne, ostal náboženstvu a počtom.¹⁴

Na rímskokatolíckej škole vyučoval náboženstvo kaplán s platom 25 zlatých kvartálne, teda 100 zlatých ročne.¹⁵ Napriek tomu, že rímskokatolícka škola v Topoľčanoch mala štyri triedy, neznamenal to, že sa v nich učili len štyri ročníky. Zväčša boli triedy pospájané, a tak sa učiteľ mohol osobitne venovať len jednej skupine triedy, kým tej druhej dal samostatnú prácu. Školu v prvom roku navštevovalo 242 detí z Topoľčan a Tovarník, z toho 157 chlapcov a 85 dievčat,¹⁶ čo v prepočte znamenalo približne 60 detí v jednej triede.¹⁷ V začiatkoch neboli chlapci a dievčatá rozdelení do samostatných tried.

Súčasný stav budovy v roku 2019.

Zdroj: súkromná zbierka Jozefa Píryho.

Rok 1866 priniesol Rímskokatolíckej škole dve zmeny. Mestská rada vyhovel návrhu učiteľa a organistu Františka Labudu, aby sa rozdelili jeho dve funkcie. Práve ním zastávané

¹⁴ Štátny archív v Nitre, pracovisko Archív Topoľčany, fond Škôldozorný úrad v Topoľčanoch. Zadelenie vyučovacích hodín na r. kat. škole v Topoľčanoch, č. 153.

¹⁵ Štátny archív v Nitre, pracovisko Archív Topoľčany, fond Škôldozorný úrad v Topoľčanoch. Čestný plat učiteľa náboženstva od mesta, č. 186.

¹⁶ Štátny archív v Nitre, pracovisko Archív Topoľčany, fond Zbierka kroník. Mestská kronika, 1. zväzok, sign. A/15, s. 51.

¹⁷ Uhorský priemer v cirkevných školách ešte na konci 19. storočia predstavoval 70 žiakov na jedného učiteľa. Schubert, J.: Školstvo, výchova a pedagogika na Slovensku v rokoch 1867 – 1918. In: MÁTEJ, Jozef a kol.: *Dejiny českej a slovenskej pedagogiky*. Bratislava : SPN, 1976, s. 285.

cirkevné povinnosti organistu mu nedovoľovali sa naplno venovať činnosti učiteľa. Následne na to učiteľ František Labuda odišiel zo svojho miesta v Topoľčanoch pre nedostatočné finančné ohodnotenie jeho práce.¹⁸ Druhá zmena sa týkala samotnej školy. Rímskokatolícka škola bola vyhlásená za hlavnú školu.¹⁹ Pre žiakov to v praxi znamenalo tú výhodu, že pri prechode na vyšší stupeň školy nemuseli podstupovať prijímacie skúšky. Taká sa ale v 19. storočí v meste ani v jeho okolí nenachádzala.

Na základe školského zákona o národných školách z decembra 1868 bola pre rímskokatolícku školu zriadená školská stolica na čele s farárom Vincentom Kubicom. Školská stolica predstavovala dozorný orgán nad školou. Členmi školskej stolice boli Michal Krajčovič, Ján Zaťkovič, Vendelín Markovič, František Straka, Ignác Horváth a Lórinč Markovič. V zápisnici školskej stolice z 18. septembra 1869 je uvedený zoznam učiteľov, v ktorom pôvodne prvú triedu viedol učiteľ Štefan Gažo, druhú triedu mal na starosti Dionys Šmeringa, tretiu Ján Miškolci a v štvrtej triede učil Vojtech Beláni. Obec mala podľa zákona právo pre školu vyberať maximálne päťpercentnú priamu daň. Školská stolica sa zhodla na jednom percente, ktoré budú vyberať od všetkých mešťanov, „...z ktorého polovica na chudobných žakov, druhá polovica na kapitál školský obrátiť sa má.“²⁰ Taktiež sa v tejto zápisnici z roku 1869 prvýkrát spomína súkromná dievčenská škola sestier Sirchichových, ktoré dostali do prenájmu triedu Jána Miškolciho. Ten následne vyučoval dve spojené triedy.²¹

Školský zákon prišiel so stanoveným minimálnym platom pre učiteľa, no veľakrát z tejto sumy nebolo možné vyžiť. Od roku 1868 bol plat učiteľa na spodnej hranici 300 zlatých ročne, vyplácaných kvartálne v troch mesiacoch dopredu. Táto čiastka učiteľom v Topoľčanoch nestačila a vzhľadom na obmedzené možnosti učenia kvôli prenajatej triede v roku 1870 zo školy odišli Šmeringa, Miškolci aj Beláni. Školská stolica tento problém vyriešila na zasadnutí 10. júna vyhlásením konkurzu na troch učiteľov, a tak 1. októbra 1871 nastúpili traja noví učelia,²² ktorých platy boli vo vyšších triedach navýšené s ohľadom na náročnosť práce. Učitelia prvej a druhej triedy dostávali ročne 300 zlatých, učiteľ tretej triedy 400 zlatých a učiteľ štvrtej triedy dostával ročne 450 zlatých. Zo zachovaného protokolu z konkurzu školskej stolice²³ na učiteľské miesto sú známe podmienky, ktoré museli budúci učelia splňať: „...a sice do druhej tridi musi musike a slovenski, uherski a nemecki rozumet, ne tretu a štvrtu tridu mosi neomilne tri reči rozumet, pomerkujuc, ktorí preukaže, že su v musike zbehli, budu mat predek.“²⁴

S rokom 1871 nastúpil do školy na miesto učiteľa IV. triedy Karol Jábourník, ktorý na svojom poste, neskôr aj na poste správcu školy, ostal najdlhšie zo svojich kolegov. 21. augusta 1909 odišiel po 38 rokoch do dôchodku. Bol autorom slovenskej gramatiky pre elementárne triedy.²⁵ Z jeho učiteľského obdobia sa zachoval aj zoznam učebníc, ktoré sa používali pri

¹⁸ Štátny archív v Nitre, pracovisko Archív Topoľčany, fond Zbierka školských kroník. Kronika r. kat. ľudovej školy v Topoľčanoch, sign. B/21, s. 7.

¹⁹ Štátny archív v Nitre, pracovisko Archív Topoľčany, fond Zbierka kroník. Mestská kronika, 1. zväzok, sign. A/15, s. 52.

²⁰ Štátny archív v Nitre, pracovisko Archív Topoľčany, fond Škôldozorný úrad v Topoľčanoch. Zápisnica školskej stolice v Topoľčanoch, č. 166.

²¹ Štátny archív v Nitre, pracovisko Archív Topoľčany, fond Škôldozorný úrad v Topoľčanoch. Zápisnica školskej stolice v Topoľčanoch, č. 168.

²² K Štefanovi Gažovi prišli noví učelia Ján Hromada do druhej triedy, Ján Klauček do tretej triedy a Karol Jábourník do štvrtej triedy.

²³ V tomto období mala školská stolica 30 členov.

²⁴ Štátny archív v Nitre, pracovisko Archív Topoľčany, fond Škôldozorný úrad v Topoľčanoch. Školské záležitosti v Topoľčanoch, č. 173.

²⁵ Michalička, V.: *Topografia dejín školstva na Slovensku od počiatkov do roku 1918 – trenčiansky a nitriansky kraj*. Bratislava : ÚIPŠ, 2009, s. 230.

výučbe v roku 1876. V prvom a druhom ročníku pre najmladšie deti vo veku šesť a sedem rokov išlo o dve knihy. V maďarčine sa vyučovalo z knihy *ABC könyv* a v slovenčine bol učebnou pomôckou *Abecedar*. V treťom a štvrtom ročníku pokračovala v slovenčine *Druhá čítanka* od rovnakého autora z prvého ročníka, Jozefa Zelligera, a dve náboženské knihy *Malý katechizmus* a *Deje biblické*. Ďalšie štyri knihy boli v maďarčine. V piatom ročníku ostali predmety katechizmus a čítanka v slovenčine, no maďarské gramatiky pribúdali. V šiestom ročníku bolo všetkých jedenásť kníh v maďarčine.²⁶

Štvortriedna škola mala po založení v roku 1864 prvé dve triedy ročníkovo zmiešané. Do prvej triedy chodili chlapci a dievčatá vo veku šesť a sedem rokov a do druhej triedy osem a deväťroční chlapci a dievčatá. Do tretej a štvrtej triedy však dievčatá pustené neboli, preto vznikla súkromná dievčenská škola sestier Adely a Hermíny Sirchichových, ktoré sa zameriavali na výučbu ženských ručných prác. Súkromná škola sídlila v prenajatej triede rímskokatolíckej školy už v roku 1869. Súkromná škola toho času nebola vysoko zárobkovou činnosťou. V roku 1879 žiadali učiteľky podporu od mesta, pretože z príspevkov od žiakov nedokázali vyžiť. Z mestskej pokladne im bola obom odsúhlasená suma 20 zlatých mesačne. Táto súkromná škola fungovala samostatne do roku 1881, keď sa 1. novembra zlúčila s rímskokatolíckou školou. Vtedy nastala zmena aj v rímskokatolíckej škole. Bola zrušená koedukácia, čo bolo sprevádzané striktným rozdelením chlapcov a dievčat do samostatných tried, dokonca boli vedené ako samostatná chlapčenská a dievčenská škola. V roku 1881 prijali na post učiteľky Rozáliu Bottkovú, ktorá následne na príkaz župného školského dozorcú prešla učiť do založenej detskej opatrovne. V cirkevnom schematizme z roku 1884, ktorý bol zostavený z informácií z predchádzajúceho roku 1883, kedy Rozália nastúpila ešte len na dvojročný kurz pre učiteľku v detskej opatrovni, bola v dievčenskej škole do roku 1885 vedená ako učiteľka aj jej sestra Paula Bottková.²⁷

Zaujímavé je porovnanie chlapčenských a dievčenských tried v rímskokatolíckej škole. Kým v dievčenských triedach prebiehalo vyučovanie len v maďarskom jazyku, chlapčenské triedy mali vyučovanie maďarsko-slovenské, čo bolo možné vidieť aj v zozname školských učebníc.²⁸

Sestry Sirchichové zastávali svoju učiteľskú pozíciu do 1. januára 1887. Na krátky čas troch mesiacov pomohol uprázdnené miesta zaplniť miestny organista Viliam Kubička s manželkou, Július Kubička a Irma Kellerová. Až 29. marca 1887 zaujali miesta učiteľiek na dievčenskej škole a v detskej opatrovni mnišky rádu svätého Vincenta: „*Školská stolica a obecnosť celého mesta nevýslovnou radosťou vítali prichádzajúce mnišky, ponevác výchovu dietok takýmto spôsobom v bezpečných rukách videli.*“²⁹

V priebehu rokov budova školy začala chátrať, čo donútilo mnišky rád financovať opravy z vlastných zdrojov. Z tohto dôvodu boli 29. augusta 1896 napísané dva listy so žiadosťou o podporu k patrónom.³⁰ Môžeme len predpokladať, že patróni školu zafinancovali nezdokladovanou čiastkou, pretože mnišky v Topoľčanoch ostali. Z archívnych materiálov

²⁶ Štátny archív v Nitre, pracovisko Archív Topoľčany, fond Škôldozorný úrad v Topoľčanoch. Zoznam učebníc užívaných v r. kat. škole, č. 204.

²⁷ *Schematismus cleri Archidioecesis Strigoniensis*. Strigonii : Typis Gustavi Buzárovits, 1884. 247+39 s.

²⁸ V blízkosti Topoľčan s výnimkou obcí Tovarníky a Kuzmice, kde sa taktiež učilo dvojjazyčne. V ostatných jednotriednych rímskokatolíckych školách prebiehalo vyučovanie v týchto rokoch len v slovenčine. Belicza, J.: *Magyarország népoktatási intézeteinek és tanítóinak név- es czimtára*. Budapest : Lampel Róbert, 1886, s. 162 – 171.

²⁹ Štátny archív v Nitre, pracovisko Archív Topoľčany, fond Zbierka školských kroník. Kronika rim.kat. ľudovej školy v Topoľčanoch, signatúra B/21, s. 10.

³⁰ Štátny archív v Nitre, pracovisko Archív Topoľčany, fond Škôldozorný úrad v Topoľčanoch. Žiadosť o podporu k patrónom, č. 377.

možno vidieť, že ostrihomska diecéza viackrát poskytovala Rímskokatolíckej škole v Topoľčanoch finančné dary.³¹

Na začiatku 20. storočia sa na základe ministerskej vyhlášky, následne v roku 1907 zákonného článku, učitelia nesmeli zúčastňovať na národnom (inom ako maďarskom) živote. Akákoľvek aktivita, ktorá nebola spojená s myšlienkami maďarskej nadradenosti, bola považovaná za protištátnu činnosť. Učitelia mohli byť exemplárne potrestaní. V tomto období v Topoľčanoch nebol zaznamenaný žiaden učiteľ rebelujúci proti štátnemu systému. Topoľčany mali skôr problémy so starou, vyše štyridsaťročnou chátrajúcou budovou rímskokatolíckej školy. Mesto sa snažilo získať budovu do vlastníctva, pretože sa nachádzala na pozemku, kde mala stáť nová mestská radnica.³²

Topoľčiansky dekan Eugen Hollady prisľúbil mníšskemu rádu sv. Vincenta postavenie novej šesťtriednej dievčenskej školy s opatrovňou, na ktorú vznikli architektonické nákresy Jána Pokorného vo februári 1907,³³ no táto stavba sa nerealizovala. To zapríčinilo, že 20. februára 1908 generálny predstavený mníšskeho rádu svätého Vincenta Ferdinand Medič ukončil platnosť zmluvy, ktorá bola medzi rádom a školskou stolicou uzavretá od roku 1887.³⁴ Trvalo ešte polrok, kým mníšky 21. augusta 1908 opustili Topoľčany.³⁵ Po vyše dvadsiatich rokoch práce mníšskeho rádu na rímskokatolíckej škole zanikli dve dievčenské triedy. Po 38 rokoch učenia taktiež odišiel do dôchodku najstarší člen učiteľského zboru Karol Jáborník.

Jednotliví učitelia mali svoje vlastné byty v budove školy. Kde boli ubytované mníšky, nebolo dodnes publikované. Existuje len predpoklad, že bývali v budove nemocnice, ktorá bola postavená v rovnakom čase, v ktorom mníšky rádu svätého Vincenta do Topoľčian prišli.³⁶ Zároveň sa popri edukačnej činnosti starali o chorých v nemocnici. Alternatívou mohol byť priestor v rímskokatolíckej škole. V čase odchodu sestier Sirchichových až po rok 1899, kedy nastúpil učiť František Kersch, boli vedení v rímskokatolíckej škole len dvaja učitelia - Karol Jáborník a Jozef Šarmir. V škole sa nachádzali štyri byty, čo znamená, že pokiaľ ich mesto alebo škola nevyužil inak, boli buď voľné, alebo v nich bývali mníšky rádu svätého Vincenta.

POUŽITÉ PRAMENE:

BELICZA, József.: *Magyarország népoktatási intézeteinek és tanítóinak név- es czimtára*. Budapest : Lampel Róbert, 1886, 420 s.

Schematismus cleri Archidioecesis Strigoniensis. Strigonii : Typis Gustavi Buzárovits, 1884. 247+39 s.

Štátny archív v Nitre, pracovisko Archív Topoľčany. *Fond Škôldozorný úrad v Topoľčanoch*.

Štátny archív v Nitre, pracovisko Archív Topoľčany. *Fond Zbierka kroník*.

Štátny archív v Nitre, pracovisko Archív Topoľčany. *Fond Zbierka školských kroník*.

³¹ Štátny archív v Nitre, pracovisko Archív Topoľčany, fond Škôldozorný úrad v Topoľčanoch. Dar 100 zl. Ostrihomskej hl. kapituly r. kat. školy, č. 356.

³² Mestu sa podarilo vystať rímskokatolícku školu z pôvodnej budovy až v dvadsiatych rokoch 20. storočia, kedy bola postavená nová budova školy.

³³ Štátny archív v Nitre, pracovisko Archív Topoľčany, fond Škôldozorný úrad v Topoľčanoch. Kr. č. 4.

³⁴ Grežďová, Helena: Rehoľné pospolitosti v Topoľčanoch. In: Wiederman, Egon a kol.: *Topoľčany vo vrstvách vekov*. Topoľčany : PRIMA-PRINT, 2010, s. 351.

³⁵ Štátny archív v Nitre, pracovisko Archív Topoľčany, fond *Zbierka školských kroník*. Kronika r. kat. ľudovej školy v Topoľčanoch, signatúra B/21, s. 13.

³⁶ Brázdil, B. a kol.: *Storočnica topoľčianskej nemocnice*. Martin : Osveta, 1986, s. 28.

LITERATÚRA:

BRÁZDIL, Bernard a kol.: *Storočnica topolčianskej nemocnice*. Martin : Osveta, 1986. 136 s.

MÁTEJ, Jozef a kol.: *Dejiny českej a slovenskej pedagogiky*. Bratislava : SPN, 1976. 539 s.

MICHALIČKA, Vladimír: *Topografia dejín školstva na Slovensku od počiatkov do roku 1918 – trenčiansky a nitriansky kraj*. Bratislava : ÚIPŠ, 2009. 260 s. ISBN 978-80-7098-479-6.

ŠTEFÁNIK, Martin – LUKAČKA, Ján a kol.: *Lexikón stredovekých miest na Slovensku*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2010. 630 s. ISBN 978-80-89396-11-5.

WIEDERMAN, Egon a kol.: *Topolčany vo vrstvách vekov*. Topolčany : PRIMA-PRINT, 2010. 408 s. ISBN 978-80-970467-7-4.

Mgr. Jozef Píry (1993) je historik v Múzeu školstva a pedagogiky v Bratislave na pozícii kurátora historických zbierok. Venuje sa regionálnym dejinám 19. - 20. storočia a dejinám školstva.

Kontakt: jozef.piry@cvtisr.sk

Došlo: 9. 4. 2019

Posúdil: PhDr. Vladimír Michalička, CSc.

KOREŠPONDENCIA JÁNA KVAČALU S TERÉZIOU VANSOVOU

Libor Bernát

Abstrakt: V bohatej korešpondencii J. Kvačalu sa zachovalo množstvo listov, ale len málo ich je adresovaných ženám, ak abstrahujeme od rodiny. Jedna z najviac zachovalých korešpondencií sa týka literátky a kultúrnej dejateľky T. Vansovej. V článku je analyzovaný ich písomný styk v kontexte s ostatnou korešpondenciou.

Abstract: In extensive collection of correspondence from J. Kvačala there have been preserved a lot of letters, but only some of them are addressed to women, if we don't take in motion his family. One of the most preserved correspondence relate to writer and cultural activist T. Vansová. In article are analyzed their writing contacts in context of other correspondence.

Kľúčové slová: Ján Kvačala, Terézia Vansová, korešpondencia.

Na stránkach *Historicko-pedagogického fóra* boli a nespracovanej korešpondencie komeniológa svetového formátu, cirkevného historika a spisovateľa Jána Kvačalu.¹ J. Kvačala sa narodil 6. februára 1862 v Báčskom Petrovci (Petrovec, Бачки Петровац, Bački Petrovac) vo Vojvodine. Pochádzal z národne uvedomelej učiteľskej rodiny a od štúdií na gymnáziu v Sarvaši žil mimo svojho rodiska. Študoval na Evanjelickej teologickej akadémii, súčasne na filologickom odbore akadémie v Bratislave a na univerzite v Lipsku. Po návrate zo štúdií učil na evanjelickom lýceu v Bratislave. Potom žil v Dorpate (Дерпт, Юрьев, Jurjev, Tartu, Tarbatu, Dörpt, Tērbata). Ako jediný Slovak učil na univerzite a jeho činnosť zahŕňujú tiež neustále bádateľské cesty po európskych archívoch a knižniciach. J. Kvačala prednášal na evanjelickej teologickej fakulte cirkevné dejiny, patristiku a kresťanskú archeológiu do augusta 1918.

Nezachovalo sa veľa z písomného styku J. Kvačalu so ženami, s výnimkou matky a sestier. J. Kvačala si písal s Annou Dankovou, Annou Mudroňovou-Halašovou, Máriou Jeršovou-Opočenskou, Zlatkou Jesenskou, Elenou Šoltésovou, Irenou Munzarovou, Elen Salamonovou, Rellou Schülterovou, Victoire de Suardinee, Evenou Vinogradovou a ďalšími. Niektoré ženy sa pripisovali k svojim manželom Oľga Čaplovičová, Marta Klobušická, Anna Marta Krumpholcová, Terézia Kmeťová a iné. Tento zoznam vzhľadom na nespracovanosť

uverejnené časti bohatej

Podobizeň Jána Kvačalu.

Fotograf: C. Schulz, Riga.
SNK LA Martin, Zbierka
fotodokumen-tov
osobností SK 91/7.

¹ Bernát, L.: Profesori FF UK v Prahe J. Bidlo, K. Krofta, V. Novotný a J. Kvačala. In: *Historicko-pedagogické fórum (HPF)*, roč. 3, 2014, č. 1, s. 12 – 17.; Bernát, L.: Ján Kvačala a Jozef Škultéty vo svetle vzájomnej korešpondencie. In: *HPF*, roč. 3, 2014, č. 2, s. 36 – 48.; Bernát, L.: Korešpondencia Jána Kvačalu a Josefa Krumpholca v 20. rokoch 20. storočia. In: *HPF*, roč. 4, 2015, č. 1, s. 32 – 52.; Bernát, L.: Korešpondencia Václava Novotného s Jánom Kvačalom. In: *HPF*, roč. 4, 2015, č. 2, s. 30 – 42.; Bernát, L.: Z korešpondencie Jána Kvačalu s Cyrilom Bodickým. In: *HPF*, roč. 6, 2017, č. 2, s. 3 – 13.

a nedostupnosť Kvačalovej pozostalosti nachádzajúcej sa na Evanjelickej bohosloveckej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave (ďalej EBF UK) nie je úplný. Zaujímavé je, že Kvačalov najvýznamnejší životopisec Jozef Mátej, neuvádza vo svojom diele ani jednu z týchto žien, vôbec vzťahu žien a J. Kvačalu mimo rodiny sa vyhol.²

J. Kvačala sa nikdy neoženil ani nezasnúbil. Ako dospelý muž si písal o ženách s predstaviteľmi Gollovej školy J. Pekařom, K. Kroftom. Z kontextu vyplýva, že J. Kvačala mal záujem nielen o ženské pohlavie, ale tiež uzatvoriť manželský zväzok, čo sa mu nepodarilo. Jeho ideálom bola žena Slovanka a luteránka, ale sám vo veku 39 rokov napísal: „... či je to už „Schluss“, či sa ešte naskytne nejaká, snáď nemka? Nerád by dopriať nemkyni tak veľké šťastie“.³ J. Kvačala si dokonca našiel potencionálnu nevestu, ale zdala sa mu byť veľmi mladá a tak zo sobáša nakoniec zišlo.⁴

Špecifickú korešpondenciu viedol Ján Kvačala s Teréziou Vansovou, ktorá patrila popri Elene Šoltésovej, k najvýnimočnejším a najpozoruhodnejším ženám svojej doby, žijúcich na území Uhorska, resp. Československa. Narodila sa 18. apríla 1857 v rodine evanjelického farára augsburského vyznania, dekana a dozorca škôl Samuela Medveckého (*1794 – †1876) a Terézie Langovej (*1823 – †1883) vo Zvolenskej Slatine. Jej otec tu pôsobil od roku 1825 ako duchovný. T. Vansová mala šesť súrodencov. Podobne ako J.

Fotografia T. Vansovej.

SNK LA, Zbierka fotodokumentov K 18a/4.

predstaviteľkou prvej vlny slovenského literárneho realizmu, kam patril Svetozár Hurban Vajanský, Martin Kukučín, Elena Maróthy-Šoltésová a Kvačalov bratranec Gustáv Maršál-Petrovský.⁶ Písala básne, prózu, divadelné hry a stala sa priekopníčkou slovenského ženského románu. Venovala sa etnografii a činnosti v spolku

Kvačala pochádzala z národne uvedomelej rodiny člena Matice slovenskej. V rokoch 1869 – 1870 navštevovala súkromnú školu K. Organidesa v Banskej Bystrici, potom v rokoch 1870 – 1871 študovala na súkromnom ústave T. Fábryovej v Rimavskej Sobote. Ďalšie vzdelanie nadobudla usilovným samoštúdiom.⁵ V roku 1875 sa vydala za evanjelického farára augsburského vyznania Jána Vansu (*1846 – †1922). V tom istom roku sa odsťahovala za manželom do Lomničky, kde bol miestnym farárom od roku 1873.

T. Vansová bola poprednou

² Mátej, J.: *Ján Kvačala : život a dielo*. Bratislava : SPN, 1962.

³ List J. Kvačalu K. Kroftovi z 24. 1. 1901. Bernát, L.: *Ján Kvačala a Gollova škola vo svetle vzájomnej korešpondencie*. Bratislava : Eko-konzult, 2017, s. 97.

⁴ O tom pozri tamže, s. 45 – 46.

⁵ Dotazník Matice Slovenskej. Archív Národného biografického ústavu, odbor správy a výskumu pôvodných prameňov SNK v Martine, fond Terézia Vansová.

⁶ G. Maršál-Petrovský, *1862 – †1916, syn Jána Maršála, spisovateľ, redaktor, rodák z Báčskeho Petrovca. Príbuzný, priateľ a spolužiak J. Kvačalu. Študoval na Právnickej akadémii v Prešove, v Bratislave a vo Viedni, bol vylúčený zo štúdia pre panslávizmus. Neskôr emigroval do USA, kde zomrel. Korešpondenciu medzi J. Kvačalom a G. Maršalom-Petrovským nemáme k dispozícii. Veľmi často o ňom informovali J. Kvačalu jeho príbuzní, predovšetkým sestry.

Živena, bola tiež členkou družstva Lipa.⁷ Bola tiež politicky činná, dokonca perzekuovaná a vyšetrovaná v Rimavskej Sobote za podporu Svetozára Hurbana Vajanského, Marka Daxnera, Františka Francisciho a iných národovcov.

Škoda, že vzťahu J. Kvačala a T. Vansová sa doteraz nikto hlbšie nezaoberal. Ani tvorca asi najlepšie spracovanej biografie T. Vansovej Andrej Mráz, ich vzťahu nevenoval pozornosť. Len sa zmienil o J. Kvačalovi ako autorovi v *Dennici*, popri Petrovi Bellovi, Pavlovi Országhovi Hviezdoslavovi, Jankovi Jesenskom, Elene Šoltésovej, Gregorovi Uramovi ďalších.⁸

J. Kvačala sa s jej tvorbou zoznámil najneskôr v roku 1885 pri čítaní *Slovenských Pohľadov*, ale určite o nej počul skôr. V liste priateľovi C. Bodickému napísal o jej článku: „Keď som prečítal Vansovej humoresku, bol som skutočne prekvapený jej koncom, ale tak ako čo by ma bol plasol.“⁹ J. Kvačala si nechával posielat' prvý slovenský ženský časopis *Dennicu*.¹⁰ Vychádzal v rokoch 1898 – 1941. Časopis založila a v rokoch 1898 – 1908 a 1910 – 1914 vydávala T. Vansová. „Bola jej redaktorkou i vydavateľkou, spisovateľkou i administrátorkou.“¹¹ Práve v prvom období tam J. Kvačala uverejnil príspevok *Rozpomienka na Ondreja Bellu* (*Dennica*, 1904, roč. 7, č. 1, s. 1 – 2).

Dennica z roku 1904,
v ktorej vyšiel článok J.
Kvačalu *Rozpomienka na*
O. Bellu.

Prvý písomný kontakt je dochovaný až asi z roku 1899, teda keď T. Vansová mala 42 rokov, J. Kvačala 37 rokov a prednášal v Dorpate cirkevné dejiny. Zatiaľ prvý objavený písomný kontakt sa nachádza v Slovenskej národnej knižnici v Literárnom archíve (ďalej SNK LA) v Martine, vo fonde Terézia Vansová, signatúra 41 R 39. V Kvačalovej pozostalosti nachádzajúcej sa na EBF UK v Bratislave sa zatiaľ nepodarilo objaviť žiadnu vzájomnú korešpondenciu.

V SNK LA v Martine sa zachovalo celkom päť dokumentov, tri pohľadnice a stručné dva listy. Korešpondencia kulminovala predovšetkým v rokoch 1911 – 1912. Potom ju prerušila 1. svetová vojna, keď korešpondencia s J. Kvačalom, pretože žil v Rusku, nebola možná. Po 1. svetovej vojne niet správ o ich vzájomnom styku.

Pokiaľ J. Kvačala neskartoval korešpondenciu, asi jej časť zostala vo Voroneži alebo v Dorpate. J. Kvačala totiž nestihol odniesť všetky svoje veci, ako vyplýva z listu Jozefovi Rotnáglovi asi z 24. decembra 1922.¹²

Pre úplnosť ešte dodajme, že s T. Vansovou korešpondovali aj iní členovia Kvačalovskej rodiny. Brat J. Kvačalu Karol, spolu s manželkou, urgoval T. Vansovú, že nedostali *Dennicu*. List podpísala tiež Ľudmila Škultétyová, dcéra Augusta Horislava Škultétyho.¹³ Je datovaný 11. novembra 1900 a odoslaný z Braddocku v Pensylvánii.

Keď tragicky zomrel manžel J. Vansa 22. júna 1922 samovraždou utopením, kondolovala najstaršia sestra J. Kvačalu, Ľudmila, T. Vansovej. O smrti sa dozvedela zo

⁷ *Lexikón slovenských žien*. Martin : Slovenská národná knižnica, Národný biografický ústav, 2003, s. 260.

⁸ Mráz, A.: *Literárne dielo Terézie Vansovej*. Turčiansky sv. Martin : Vydavateľské družstvo, 1937, s. 37.

⁹ BERNÁT, L.: Z korešpondencie Jána Kvačalu s Cyrilom Bodickým..., s. 10.

¹⁰ O tom pozri Bernát, L. a kol.: *Korešpondencia Jána Kvačalu s Jozefom Škultétyom*. Bratislava : Eko-konzult, 2015, s. 57.

¹¹ Garaj, J.: O živote a diele T. Vansovej. In: *Slovenské pohľady*, roč. 43, 1927, č. 5, s. 333.

¹² List J. Kvačalu J. Rotnáglovi z 24. 12. 1922. SNK LA, Martin, fond Josef Rotnágel, sign. 64 D 14.

¹³ K. a M. Kvačalovi T. Vansovej. SNK LA Martin, fond Terézia Vansová, sign. 41 R 38.

Slovenských pohľadov.¹⁴ Kvačalovu kondolenciu sa nepodarilo zatiaľ objaviť. Vôbec po Kvačalovom návrate a jeho pobyte v Turčianskom Sv. Martine a v Bratislave nemáme k dispozícii správy, že by sa stretli. Ani medzi gratulantmi J. Kvačalu k 70. narodeninám sa pozdrav od vtedy už 77-ročnej T. Vansovej nenachádza, na rozdiel od E. Maróthy Šoltésovej.¹⁵

J. Kvačala si nevedol denník, nemal ani akýsi „kopiár“ korešpondencie, alebo sa tieto dokumenty nezachovali. Preto je niekedy ťažké sa orientovať v jeho vzťahoch a korešpondencii. Jeho spomienkové články,¹⁶ kde bilancoval svoj život a vedeckú prácu, prešli filtrom autocenzúry a sú veľmi všeobecné.¹⁷

Hoci sa osudy a práca J. Kvačalu s T. Vansovou stretli, nedošlo k hlbšej spolupráci. Stáli na stanoviskách konzervatívne orientovaného luteranizmu a obhajoby Slovákov. Ani v boji s liberalizmom v slovenskom národnom hnutí sa nespojili, zostali len na spoločných stanoviskách a sympatiách.

X X X

Korešpondenciu usporadúvame chronologicky. V hlavičke dokumentu najskôr uvádzame poradové číslo, potom dátum a miesto vzniku. Ďalej nasleduje druh korešpondencie (list, pohľadnica), údaj o adresátovi a prijímateľovi. Za prepisom korešpondencie sa nachádza miesto uloženia.

Potom nasleduje popis dokumentu - údaj, či bol text písaný perom, alebo ceruzkou. Vo všetkých prípadoch išlo o originál a rukopisy, preto informáciu neopakujeme v popise dokumentu. Ak bol text napísaný na neobvyklom mieste, tak to tak isto uvádzame.

Prepis korešpondencie nebol jednoduchý. Nezasahovali sme do štýlu. J. Kvačala písal veľmi nedisciplinovane, takmer všetci adresáti si zúfali nad nečitateľnosťou jeho rukopisu. Asi najvýstižnejšie to napísal český komeniológ a literárny historik Jan Václav Novák: „... *aspoň co píše* (rozumej J. Kvačala – L. B.), *napsal tak, aby to zde v Praze někdo přečetl, bylo by mi snáze*“.¹⁸

Pretože sa všetky dokumenty nachádzajú v SNK LA vo fonde Terézia Vansová a signatúrou 41 R 39, tak to tiež nie je uvedené v charakteristike dokumentu. Fond je obsiahly, ale korešpondencia s Jánom Kvačalom obsahuje len päť dokumentov. V iných archívoch sme korešpondenciu medzi obidvomi osobnosťami nenašli. Vynechané časti textu alebo nečitateľné slová sú vymedzené značkou [...], pričom počet bodiek znamená počet vynechaných slov. Na neistý prepis upozorňujeme otáznikom v hranatej zátvorke [?] a na pôvodné chyby a zvláštnosti značkou [!].

Pri publikovaných dokumentoch je zachované členenie textu podľa originálu. Určenie odstavcov nebolo vždy jednoznačné. V nezmenenej podobe sú ponechané miesta a dátum, ak

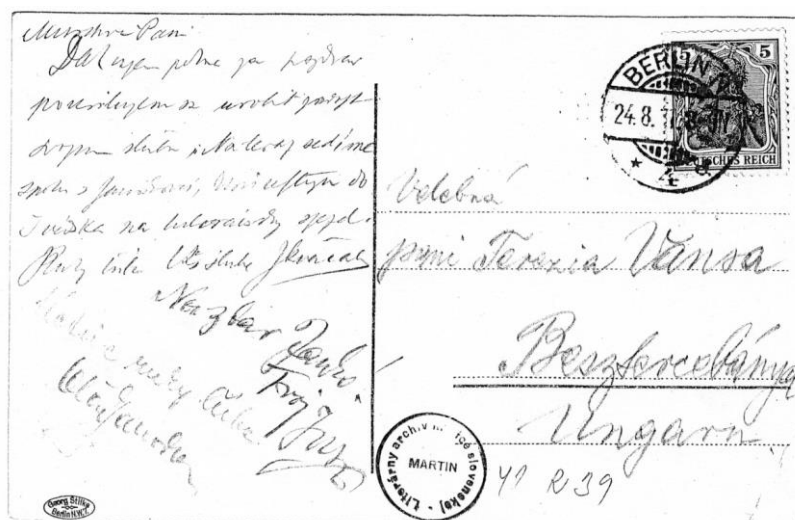
¹⁴ Vizitka E. Kvačalovej. SNK LA Martin, fond Terézia Vansová, sign. 41 R 41.

¹⁵ Od E. Maróthy-Šoltésovej sa síce nepodarilo nájsť pozdravný list, ale J. Kvačala jej poslal poďakovanie datované 12. 2. 1932. SNK LA Martin, fond E. Šoltésová, sign. M 98 D 46, zatiaľ čo ostatným gratulantom rozposielal ženskou rukou napísané ďakovné kartičky.

¹⁶ Kvačala, J.: Boj s prírodou. In: *SP*, roč. 3, 1883, č. 2, s. 115 – 135.; Kvačala, J.: Z gymnázia na vysoké školy. In: *Slov. nár. kalendár (Petrovac)* 1925, s. 75 – 89.

¹⁷ Kvačala, J.: Smery, úspechy a výhľady mojej literárnej činnosti, In: *Elán*, roč. 2, 1932, č. 7, s. 2 – 3.; Kvačala, J.: Študentstvo a veda. In: *Elán*, roč. 2, 1932, č. 10, s. 1 – 3.; Kvačala, J.: Autobiografické zlomky : niekoľko poznámok k životopisným častiam Sborníka k môjmu jubileu. In: *Cirkevné listy*, roč. 47, 1933, č. 17, s. 346 – 348.

¹⁸ List J. V. Nováka J. Krumpholcovi z 28. 10. 1912, s. 2. Moravský zemský archív, fond G 384 Josef Krumpholc, II. osobná korešpondencia s jednotlivcami, škatuľa 7, inv. č. 251a, Novák Václav J.

Pohľadnica J. Kvačalu a J. Janošku T. Vansovej z roku 1911.

boli uvedené, a podpis. Jednotne je uvedená pozícia posledného riadku pred podpisom a pozícia podpisu je zjednotená vpravo.

Edícia

1 [1899, august] [?]
Pohľadnica Jána Kvačalu Terézii Vansovej^a

Vás i pána manžela⁴ pozdravuje J. Kvačala

Farebná pohľadnica (obr.: Augsburgská radnica), písané obyčajnou ceruzkou. Dátum august 1899 je približne stanovený podľa rozmazanej pečiatky.

a – Pohľadnica adresovaná: Gnädige Frau Terézia Vansová, Pila (Kishont Gömor Comit[atus]) Ungarn.
1 – T. j. J. Vansa.

2 [1911, 24. 8., Berlín]
Pohľadnica Ján Kvačal, Jura a Oľgy Janoškových Terézii Vansovej^a

Milostivá pani.

Ďakujem pekne za pozdrav. Pousilujem sa urobiť zadosť svojmu sľubu.¹ Nateraz sedíme spolu s Janoškovci,² ktorí cestujú do Švédska na luteránsky sjazd.³

Ruky ľúba Váš sluha

J. Kvačala

Nazdar Janko!

Tvoj
Úctive ruky ľúba

Juraj
Oľga Janoška

Farebná pohľadnica (obr.: Berlínsky dóm odfotený spredu /Hauptfront/). Písané obyčajnou ceruzkou. Dátum 24. 8. 1911 je stanovený podľa pečiatky na pohľadnici.

a – Pohľadnica adresovaná: Velebná pani Terézia Vansa, Besztercebánya, Ungarn.

1 – Pravdepodobne J. Kvačala sľúbil napísať článok pre *Dennicu*.

2 – Rozumej J. a O. Janoškovi.

3 – J. Kvačala spolu s J. Janoškom cestovali na luteránsky kongres, pozri tiež korešpondenčný lístok J. Kvačalu J. Škultétymu z 24. 8. 1911. BERNÁT, L. a kol. *Korešpondencia Jána Kvačalu s Jozefom Škultétyom*. Bratislava: Eko-konzult, 2014, s. 140.

3

1911, 9. 9., Dorpat

List Jána Kvačalu Terézii Vansovej

Milostivá pani!

Posielam Vám svoj najnovší pokus, ač práve cítim, že by ešte kadečo mal na ňom napraviť. Ale mám málo času na teraz, a jestli sa teraz neuverejní, to celá práca stratí smyslu. Jestli najdete, že vtipy proti našim mladým¹ nie sú vždy podarené, môžete dačo z nich vytrieť.

Mám nádej, že korektúru dostanem, a že mi dovoľíte i tam ešte niečo napraviť alebo i pridať. Moc toho tej trochu zamotanej jäsni i tak nebude.

Jako že sa Vám v Bystrici² ľúbi, kde i raz zaživa má byť nebo? Uctivý pozdrav i p. manželovi, ač neznámemu, Vám mil[ostivá] pani, ruky ľúbaVáš sluha

J. Kvačala

V Jurjeve 28. VIII. 9. IX. [1]1911.

Jestli najdete, že je celé nanič, nebudem sa hnevať.³

Písané perom, na s. 1.

1 – J. Kvačala tým mal na mysli Prúdistov, ktorých označoval ako pseudopokrokárov, pozri dok. č. 5. J. Kvačala s nimi viedol urputný boj, ktorý sa dotýkal aj J. Škultétyho. O tom pozri BERNÁT, L. a kol. *Korešpondencia Jána Kvačalu s Jozefom Škultétyom*, s. 124 a n. Táto ostrá polemika si vyžiada ešte samostatnú štúdiu.

2 – Od roku 1911 žila T. Vansová v Banskej Bystrici.

3 – Ako vyplýva listu J. Kvačalu J. Škultétymu zo 27. 10. 1911, pozri BERNÁT, L. a kol. *Korešpondencia Jána Kvačalu s Jozefom Škultétyom*, s. 142, T. Vansová jeho príspevok prijala.

4

1912, 2. 1., Berlín

Pohľadnica Jána Kvačalu Terézii Vansovej^a

Milostivá pani!

Jestli by ste mi behom januára mienili korektúru¹ poslať, to ráčte použiť adresu Berlín, Hindersinstr[asse] 14^I, do februára už budem doma.

Prijmite k novému roku srdečné blahoželania Vám oddaného

J. Kvačalu

BERLIN dňa 2. / I. [1]1912.

Farebná pohľadnica (obr.: Berlin. Burgstrasse mit Börse und Dom). Písané perom. Miesto odoslania predtlačené, k nemu dopísaný dátum.

a – Mil[ostivá] pani Terézia Vansa Vansa [!], Besztercebánya (Ungarn), Szumrák János utca.

1 – Pravdepodobne išlo o recenziu Nová kniha Kristíny Royovej. In *Živena*, 1913, roč. 4, č. 1, s. 24 – 27.

5

1912, 19. 1., Berlín

Pohľadnica Jána Kvačalu Terézii Vansovej^a

Milostivá pani!

S vďakou Vám potvrdzujem prijatie Vašej posielky. Ale predbežne ani nestačím Vaše korektúry prezrieť, bo mám prác z Prahy súrných moc.¹ Akonáhle sa z nich trochu vymocem, Vám odpíšem. Ale i napredok som tej mienky, že lepšie bude, Vás nechať mimo prúdy, ktorú s našimi nedoukami máme. Tým viac, že dostanú v Prahe pseudopokrokárske noviny² do rúk, tam som videl i Vašu anonsu.^b treba nám i neutrálne knihy, i ja by zatým bol, keby tí chlapci (i starší) nezadierali do nás.³

Ruky Vám ľúba Váš sluha.

J. Kvačala

Berlín dňa 19. / I. [1]912.

Farebná pohľadnica (obr.: Brandenburská brána), písané perom.

a – Gnädige Frau Terézia Vansová, Besztercebánya (Ungarn), Szumrák János utca.

b – Anonsa – oznámenie, správa v novinách, časopisoch. J. Kvačala uvádza tvar „anonca“.

1 – J. Kvačala sa 17. 1. 1912 zúčastnil porady ohľadom vydávania diela J. A. Komenského – pozri korešpondenčný lístok J. Kvačalu V. Novotnému z 12. 1. 1912. J. Kvačala bol zaneprázdnený prácou na vydávaní Veškerých spisů Jana Amose Komenského a *Archivu pro bádani o životě a spisech J. A. Komenského*. BERNÁT, L. *Korešpondencia Jána Kvačalu s Josefom Krumpholcom*. Bratislava : Eko-konzult, 2016, s. 121 – 123.

2 – *Prúdy : revue mladého Slovenska*.

3 – Pozri tiež list J. Kvačalu T. Vansovej z 28. 8. 1911. J. Kvačala však na obranu T. Vansovej verejne nevystúpil.

PRAMENE:

Moravský zemský archív, fond G 384 Josef Krumpholc, II. osobná korešpondencia s jednotlivcami, škatuľa 7, inv. č. 251a, Novák Václav J., list J. V. Nováka J. Krumpholcovi z 28. 10. 1912.

Slovenská národná knižnica Literárny archív,

fond Josef Rotnágel, sign. 64 D 14, list J. Kvačalu J. Rotnáglovi z 24. 12. 1922.

fond Terézia Vansová, sign. 41 R 38, K. a M. Kvačalovi T. Vansovej,

sign. 41 R 39, J. Kvačala,

sign. 41 R 41, Vizitka Ľudmily Kvačalovej T. Vansovej.

LITERATÚRA:

BERNÁT, Libor: *Korešpondencia Jána Kvačalu s Josefom Krumpholcom*. Bratislava : Eko-konzult, 2016.

BERNÁT, Libor: *Ján Kvačala a Gollova škola vo svetle vzájomnej korešpondencie*. Bratislava : Eko-konzult, 2017.

BERNÁT, Libor: Ján Kvačala a Jozef Škultéty vo svetle vzájomnej korešpondencie. In: *HPF*, roč. 3, 2014, č. 2, s. 36 – 48.

BERNÁT, Libor: Korešpondencia Jána Kvačalu a Josefa Krumpholca v 20. rokoch 20. storočia. In: *HPF*, roč. 4, 2015, č. 1, s. 32 – 52.

BERNÁT, Libor: Korešpondencia Václava Novotného s Jánom Kvačalom. In: *HPF*, roč. 4, 2015, č. 2, s. 30 – 42.

BERNÁT, Libor: Profesori FF UK v Prahe J. Bidlo, K. Krofta, V. Novotný a J. Kvačala. In: *HPF*, roč. 3, 2014, č. 1, s. 12– 17.

BERNÁT, Libor: Z korešpondencie Jána Kvačalu s Cyrilom Bodickým. In: *HPF*, roč. 6, 2017, č. 2, s. 3 – 13.

BERNÁT, Libor a kol.: *Korešpondencia Jána Kvačalu s Jozefom Škultétyom*. Bratislava : Eko-konzult, 2014.

GARAJ, J.: O živote a diele T. Vansovej. In *Slovenské pohľady*, 1927, roč. 43, č. 5, 332 – 334.

KVAČALA, Ján: Autobiografické zlomky : niekoľko poznámok k životopisným častiam Sborníka k môjmu jubileu. In: *Cirkevné listy*, roč. 47, 1933, č. 17, s. 346 – 348.

KVAČALA, Ján: Boj s prírodou. In: *SP*, roč. 3, 1883, č. 2, s. 115 – 135.

KVAČALA, Ján: Nová kniha Kristíny Royovej. In: *Živena*, roč. 4, 1913, č. 1, s. 24 – 27.

KVAČALA, Ján: Smery, úspechy a výhľady mojej literárnej činnosti. In: *Elán*, roč. 2, 1932, č. 7, s. 2 – 3.

KVAČALA, Ján: Študentstvo a veda. In: *Elán*, roč. 2, 1932, č. 10, s. 1 – 3,

KVAČALA, Ján: Z gymnázia na vysoké školy. In: *Slov. nár. kalendár (Petrovac) 1925*, s. 75 – 89.

Lexikón slovenských žien. Martin : Slovenská národná knižnica, Národný biografický ústav, 2003.

MÁTEJ, Jozef: *Ján Kvačala : život a dielo*. Bratislava : SPN, 1962.

MRÁZ, Andrej: *Literárne dielo Terézie Vansovej*. Turčiansky sv. Martin : Živena, Vydavateľské družstvo, 1937.

PhDr. ThMgr. Libor Bernát, CSc.

Oddelenie základných odborných činností
Trenčianske múzeum v Trenčíne

Kontakt: libor.bernat@muzeumtn.sk

Došlo: 28. 3. 2019

Posúdil: PhDr. Vladimír Michalička, CSc.

KONGREGÁCIA MILOSRDNÝCH SESTIER SVÄTÉHO KRÍŽA A JEJ PRÍNOS PRE ROZVOJ OŠETROVATEĽSKÉHO VZDELÁVANIA NA SLOVENSKU: 3. ČASŤ – ČINNOSŤ OŠETROVATEĽSKEJ ŠKOLY V ROKOCH 1938 – 1950

Marta Dobrotková – Ľubica Ilievová

Abstrakt: Štúdiá sa zameriava na činnosť Ošetrovateľskej školy v období rokov 1938 – 1950. V uvedenom čase bola výraznou osobnosťou školy Sr. Mária Fides Dermeková. Významnú úlohu zohrali aj spomienky Sr. Eleny Hrabkovej opisujúcej krutý osud školy a rehole v roku 1950 spojený s akciou R.

Abstract: This study deals with activities of the Nursing school in the years 1938 – 1950. One of the most important persons in school in this time was St. Mária Fides Dermeková. The significant role played also memories written by St. Elena Hrabková describing cruel destiny of school and order in 1950 following Action R.

Kľúčové slová: Kongregácia milosrdných sestier Svätého Kríža, ošetrovateľské vzdelávanie, ošetrovateľská škola v Bratislave, Jozefína Fides Dermeková, Slovenská republika 1939 – 1945, Akcia R, Sr. Elena Valéria Hrabková.

Existenciu a vzdelávaciu činnosť Ošetrovateľskej školy Milosrdných sestier sv. Kríža v Bratislave v druhom desaťročí jej fungovania ovplyvnili viaceré dejinné udalosti. O procese výučby na ošetrovateľskej škole nás aj v rokoch 1938 – 1950 informuje Kronika Ošetrovateľskej školy Milosrdných sestier Sv. Kríža, ktorú písala Sestra Fides Dermeková od jej založenia v roku 1931 do roku 1943. Zo záznamov kroniky od roku 1938 sa možno dozvedieť o pokračovaní vyučovacieho procesu v ošetrovateľskej škole, ako aj o návrate dvoch sestier¹ po ukončení Vyššej dietetickej školy, ktorú absolvovali v Prahe.² Sestry pôsobiace na škole zaslali 19. apríla 1938 do Prahy registračnú listinu diplomovaných ošetrovateliek. Žiadosť o povolenie čiastkových skúšok na ošetrovateľskej škole Krajský úrad v Bratislave³ nepostúpil na ministerstvo do Prahy, ale riaditeľ školy Dr. Ľudovít Valach napísal zvláštnu žiadosť do Prahy v júni toho istého roku, a tak sa na základe povolenia pražského ministerstva konali 27. júna 1938 prvé čiastkové skúšky na ošetrovateľskej škole, ktorými sa aj školský rok ukončil. Záverečných skúšok sa zúčastnil riaditeľ školy doc. MUDr. Ľudovít Valach, zástupca Krajského úradu v Bratislave Dr. Bureš a prednosta zdravotného oddelenia MUDr. Kohúth. Dňa 27. augusta 1938 navštívila ošetrovateľskú školu v Bratislave predstavená ošetrovateľskej školy v Prahe Ruth Tobolářová. Záznamy Sr. Fides Dermekovej

¹ Išlo o rehoľníčky Sr. Vinitiu a Sr. Dulcissimu.

² Sr. Vinitia bola po ukončení Vyššej dietetickej školy v Prahe poverená vyučovaním predmetu Náuka o potravinách, čím sa zároveň ošetrovateľská škola "vyhla prijatiu civilnej dietetickej kuchárky". Návrh na ich zaradenie do vyučovania na ošetrovateľských školách bol prednesený na 4. konferencii predstaviteľov ošetrovateľských škôl v Turčianskom Sv. Martine 30. septembra 1937.

³ Krajský úrad bol v období krajského zriadenia najvyšší správny orgán Slovenskej krajiny. Krajský úrad vznikol na základe zákona zo 14. júla 1927 č. 125/1927 Zb. z. a n. a začal pôsobiť od 1. 1. 1928. Úrad sídlil v Bratislave, na jeho čele stál krajský prezident.

v kronike Ošetrovateľskej školy Milosrdných sestier sv. Kríža v Bratislave reflektujú taktiež spoločensko-politickú situáciu Československej republiky, dotýkajú sa významných osobností slovenského politického života a reagujú na viaceré politické udalosti.⁴ Na vyhlásenú mobilizáciu⁵ ošetrovateľská škola v Bratislave reagovala na základe nariadenia provinciálnej predstavenej rozpustením žiačok školy. Sestry ošetrovatelky zadelili pracovať do nemocnice. Dve sestry boli na požiadanie majora Dr. Mráza priradené do divíznej nemocnice. Vyučovanie bolo na všetkých školách na neurčitý čas pozastavené.⁶

Kronika zápisom z 5. októbra 1938 informuje, že prezident Dr. Edvard Beneš a celá vláda s predsedom Dr. Milanom Hodžom podali demisiu. Vznikla nová vláda na čele s generálom Janom Syrovým.⁷ Kronikársky záznam svedčí aj o pocitoch sestier, ako ony samé vnímali spoločensko-politickú klímu: *“Ako sa nám ulahčilo, že neprišlo ku vojne, hoci štát krvácal nad zratou (Mníchovská dohoda, na základe ktorej sa Hitler dohodol s Talianskom, Anglickom o odstúpení pohraničných častí Československa obývaných nemeckou menšinou – pozn. aut.), ale boli uchránené životy mnohým tisícom ľudí, rodinám, otcovia, rodičom detí. Touto mníchovskou dohodou nebol upravený pomery Slovákov ku Maďarom a Čechom. Revolučné roky začaly tento neblahý pomer krystalizovať. Slovensko oduševnené Hlinkovou ideou dňa 6. októbra na slávnom Žilinskom zhromaždení, kde sa sišly zástupcovia Hlinkovej strany, taktiež zástupcovia iných strán na autonómii Slovenska, ktoré potvrdila aj vláda pražská. Za predsedu vlády bol zvolený Dr. Jozef Tiso, za ministra školstva Dr. Matúš Černák, za ministra zdravotníctva a sociálnej starostlivosti Dr. Ferdinand Ďurčanský, za ministerstva železníc Ján Lichner, za ministra verejných prác Pavol Teplanský.”*⁸ Z citovaného textu je zrejmé, že Milosrdné sestry sv. Kríža sa zaujímali o hektické spoločenské dianie, ktoré prinieslo vyhlásenie autonómie Slovenska v rámci Československej republiky a s ňou súvisiace kroky centrálnej vlády v Prahe. Ako uvádza nasledovný záznam: *„Dňa 8. októbra privítala Bratislava prvú slovenskú vládu, ktorá prišla z Prahy“*. Sestry očakávali, že po mníchovských udalostiach bude pravdepodobne nasledovať aj zmena hraníc slovenského územia: *„Čaká nás ešte úprava hraníc medzi Maďarskom (Viedenská arbitráž - pozn. aut.), ale pevne veríme, že slovenská vláda nepovolí, aby slovenské duše padli do cudzích rúk“*.⁹ 22. októbra 1938 ošetrovateľská škola Milosrdných sestier sv. Kríža v Bratislave prijala 22 žiačok z ošetrovateľskej školy *dcér Najsvätejšieho spasiteľa* zo Znojma, nakoľko spomenutá škola v Znojme bola zrušená. Zároveň kongregácia sv. Kríža uzatvorila s predstaviteľmi rehole *Dcér najsvätejšieho Spasiteľa* dohodu, podľa ktorej každoročne mienili prijať zo Znojma na svoju školu desať až dvanásť žiačok a úmerne podľa toho plánovali upraviť svoj rozpočet.

Z historického hľadiska je zaujímavý záznam v kronike z 10. marca 1939: *„Dnes nastaly u nás na Slovensku opäť vzbury. Prezident republiky pozbavil funkcie predsedu vlády Dr. J. Tisa, všetkých ministrov mimo Jozefa Siváka a Pavla Teplanského. Jozef Sivák sa stal predsedom vlády. Táto správa vyvolala mnohé neprijemnosti, najmä keď vojaci z Čiech*

⁴ Neopomenuli napríklad úmrtie Mgr. Andreja Hlinku (27.9.1864 – 16.8.1938). Bližšie: Archív Kongregácie milosrdných sestier Sv. kríža v Trnave (ďalej len AKMSSKvTT) Dermeková, F.: *Kronika ošetrovateľskej školy 1931 – 1943* (Ďalej len *Kronika ošetrovateľskej školy*), s. 265 – 266.

⁵ Mobilizácia bola vyhlásená 23. septembra 1938 z dôvodu politických udalostí a súvisela s Mníchovskou dohodou, ktorá sa dotkla pohraničného územia Čiech.

⁶ Prednášky v ošetrovateľskej škole opätovne pokračovali od 10. októbra 1938.

⁷ Armádnny generál Jan Syrový (1888 – 1970), bol česko-slovenský národný hrdina, člen a veliteľ Česko-slovenských légii v Rusku a predseda česko-slovenskej vlády v období Mníchovskej dohody od 5. októbra do 30. novembra 1938. V čase silnejúceho tlaku nacistického Nemecka o rozbitie Československa svojou autoritou upokojil 22. septembra zhromaždený dav, ktorý skandoval "dajte nám zbrane alebo Syrového".

⁸ AKMSSKvTT, *Kronika ošetrovateľskej školy*, záznam z 5.10.1938, s. 268.

⁹ AKMSSKvTT, *Kronika ošetrovateľskej školy*, záznam z 8.10.1938, s. 269.

a Moravy vrazily do jednotlivých miest Slovenska a začaly okupovať úrady.“¹⁰ Išlo o známe udalosti súvisiace s napätím medzi ústrednou vládou v Prahe a autonómnou vládou v Bratislave, ktoré kulminovalo zhruba od 9. marca, keď na schôdzi vlády v Prahe Rudolf Beran¹¹ vyčítal slovenskej strane, že rokuje za chrbtom ústrednej vlády s Nemcami a rokovania ministrov so slovenskými delegátmi nevedli k dohode a vyústili do českého vojenského zákroku na Slovensku a odvolania temer všetkých členov vlády, okrem už spomenutých J. Siváka¹² a P. Teplanského.¹³ Kronikársky zápis informoval ďalej o tom, že prezident Hácha v nočných hodinách vymenoval novú autonómnú vládu na čele s Karolom Sidorom¹⁴, ministrom dopravy Júliusom Stanom, ministrom školstva Jozefom Sivákom, ministrom hospodárstva Petrom Zaťkom¹⁵, ministrom spravodlivosti – vtedy pravosúdia Dr. Gejzom Fritsom a ministrom financií Dr. Alexandrom Hrnčárom.

14. marca 1939 bolo v kronike zaznamenané: „*Dr. Jozef Tiso vrátil sa ráno z Nemecka od kancelára Hitlera a hneď bol zvolaný slovenský snem, ktorý končil vyhláseným samostatným „Slovenským štátom“. Slovenský štát mal hneď zvolený novú vládu. Za predsedu vlády bol zvolený Dr. Jozef Tiso, ministrom vnútra Karol Sidor, zástupca predsedu vlády Dr. Tuka, ministrom dopravy Július Stano, ministrom zahraničia Dr. F. Ďurčanský, minister národnej obrany Čatloš, minister školstva J. Sivák, pravosúdia Fritz, šéfom úradu propagandy Šaňo Mach, ktorý bol zvolený aj veliteľom Hlinkovej gardy*“.¹⁶

Slovenský štát považoval rezort školstva za kľúčový a hneď od začiatku sa usiloval dať školstvu výlučne národný a kresťanský charakter. Z pôvodne troch typov škôl (štátne, cirkevné a obecné) zostali dva: cirkevné a obecné. Z dovtedajších viacerých typov stredných škôl sa zriadila jednotná stredná škola pod názvom gymnázium, kde sa študovalo osem rokov. Koedukácia – spoločné vyučovanie chlapcov a dievčat sa zrušila, ale povoľovali sa výnimky.¹⁷

Záverečné diplomové skúšky na škole prebiehali v dňoch 12.–13. júna, žiakov bolo 66. Gynekológiu a pôrodníctvo skúšal namiesto prof. Čárskeho s povolením Krajinského úradu doc. Dr. Svetozár Štefánik. Záverečných skúšok sa zúčastnila provinciálna sestra Innocentia Jureková ako „udržiavateľka školy“.¹⁸ Dňa 8. júna 1939 odišiel z ošetrovateľskej školy prof. MUDr. Vilém Hons. Vyučujúci ocenili jeho úlohu v práci školy a aj preto Sr. Fides Dermeková v kronike uviedla: „*V pánu profesorovi strácame jedného z najoduševnejších*

¹⁰ AKMSSKvTT, *Kronika ošetrovateľskej školy*, záznam z 10.3.1939, s. 273.

¹¹ Rudolf Beran (1887 – 1954), český politik, predseda 2. československej vlády, následne aj predseda vlády Protektorátu Čech a Moravy.

¹² Jozef Sivák (1886 – 1959), slovenský politik, pedagóg, novinár a spisovateľ. Jeho zásluhou sa do vyučovacieho procesu nedostala ideológia nemeckého národného socializmu. Ako minister sa zasadil o zotrvanie niektorých českých profesorov na Slovenskej univerzite. Mal vplyv na vznik Slovenskej akadémie vied a umení, predchodkyne Slovenskej akadémie vied. Z postu ministra odstúpil až 5. septembra 1944 na znak nesúhlasu s pozvaním nemeckých vojsk na potlačenie SNP.

¹³ Pražská vláda vyhlásila na Slovensku výnimočný stav a povolala na Slovensko vojenské a četnícke oddiely z českej časti štátu. Symbolom celej akcie sa stal generál Bedřich Homola, preto sa nesprávne označuje ako „Homolov puč“, ale akciu riadil krajinský vojenský veliteľ v Bratislave Hugo Vojta.

¹⁴ Karol Sidor (1901 – 1953) slovenský politik, novinár, a diplomat. V rokoch 1938 – 1939 sa stal ministrom bez kresla v československej vláde, predsedom autonómnej vlády a po vzniku Slovenskej republiky sa stal jej vyslancom vo Vatikáne.

¹⁵ Dr. Ing. Peter Zaťko (1903 – 1978), slovenský národohospodár, pôsobil v druhej autonómnej vláde. Pripravoval materiálne zabezpečenie Slovenského národného povstania a bol členom povstaleckej Slovenskej národnej rady.

¹⁶ AKMSSKvTT, *Kronika ošetrovateľskej školy*, záznam zo 14.3.1939, s. 266.

¹⁷ Na základe reformy stredných škôl, ktorá nadväzovala na reformu ľudových škôl zákonom č. 308/1940 Sl. z. o ľudových školách, boli ošetrovateľské školy po roku 1938 v období prvej Slovenskej republiky zaradené do štruktúry stredných škôl pre ženské povolania.

¹⁸ AKMSSKvTT, *Kronika ošetrovateľskej školy*, s. 277.

a najideálnejších profesorov učiteľov ošetrovateľskej školy. Vyučoval ešte sestru predstavenú ošetrovateľskej školy v Prahe a rád mal školu z celej duše. Ztrácame v ňom mnoho. Vďaka mu! Nech Boh žehná ďalším prácam Jeho.“¹⁹ Zanedlho, presne 21. júla 1939, aj Fides Dermeková skončila po šiestich rokoch vo funkcii riaditeľky ošetrovateľskej školy. Naďalej však na škole vyučovala. Novou riaditeľkou sa stala Sr. Józsa Šebová.²⁰

V roku 1939 nastala istým spôsobom výnimočná situácia, pretože žiačkami ošetrovateľskej školy sa stalo devätnásť rádových sestier, ktoré boli zamestnané viac ako desať rokov v nemocnici. Do ošetrovateľskej školy nastúpili iba na jeden školský rok s cieľom doplniť si niektoré chýbajúce teoretické vedomosti. Na základe povolenia provinciálnej predstavenej Innocencie Jurekovej mali tieto sestry absolvovať len teoretické štúdium ošetrovateľstva a prácu v nemocnici počas návštevy školy nemali vykonávať.²¹

Zmena na poste riaditeľa školy nastala 11. októbra 1940, keď sa novým riaditeľom stal prof. Dr. František Šubík²², ktorý na škole pôsobil aj ako učiteľ.²³ Prvý riaditeľ ošetrovateľskej školy prof. Ľudovít Valach zomrel v máji 1941. Vzdelávanie na ošetrovateľskej škole reagovalo na vypuknutie vojnového konfliktu doplnením niektorých vyučovacích predmetov. Od 13. februára 1941 sa začalo na ošetrovateľskej škole vyučovať *Verejné ošetrovanie vo vojne*. Uvedená tematika sa na ošetrovateľskej škole prednášala len počas vojny. Prednášky viedol riaditeľ Červeného kríža MUDr. Fedor Skotnický, ale žiačky neboli z predmetu hodnotené.²⁴ V septembri toho istého roku boli do ošetrovateľskej školy prijatí muži, a to bratia z rehole Milosrdných bratov; z celkového počtu 29 žiakov boli dvaja muži.²⁵

Zlepšenie kvality vzdelávania žiačok ošetrovateľskej školy riešili sestry kongregácie aj zvyšovaním si svojej kvalifikácie štúdiom na učiteľských akadémiách. Ako príklad možno uviesť Sr. Sapientiu Kubalovú, ktorá ukončila štúdium na učiteľskej akadémii sv. Uršule v Bratislave s vyznamenaním.²⁶ Potvrdili to aj slová Sr. Fides, ktorá v kronike napísala: „*toto je pre ošetrovateľstvo veľký prínos, že nebude sa dorast sverovať pri výchove len nahodilým*

¹⁹ Takto zaznamenala osobnosť prof. Honsa v Kronike ošetrovateľskej školy Sr. Fides. Dôvod odchodu prof. Honsa z ošetrovateľskej školy Sr. Fides neuvádza. Môžeme sa len domnievať, že súvisel so vznikom Slovenského štátu a odchodom mnohých českých lekárov a učiteľov z územia Slovensku. Pozri bližšie: AKMSSKvTT, *Kronika ošetrovateľskej školy 1931 – 1943*, zápis z r. 1939, str. 279.

²⁰ AKMSSKvTT, *Kronika ošetrovateľskej školy*, s. 281. Túto informáciu potvrdila aj Sr. Julianna.

²¹ AKMSSKvTT, *Kronika ošetrovateľskej školy*, s. 282 – 283.

²² MUDr. František Šubík (1903 – 1982), slovenský básnik katolíckej moderny Andrej Žarnov, občianskym povolaním lekár - patológ. Dňa 15. marca 1939 ho slovenská vláda menovala za profesora patologickej anatómie a prednostu Ústavu patologickej anatómie Lekárskej fakulty Slovenskej univerzity. Funkciu vykonával do 30. júna 1945. Koncom apríla 1943 sa Šubík ako lekár zúčastnil v pozícii člena vyšetrovacej komisie Červeného kríža na medzinárodnom vyšetrovaní masových hrobov v Katyňskom lese. Po roku 1945 emigroval a uzavrel svoj život v USA.

²³ Po tragickej smrti Dr. Huga Humburského dňa 21. mája 1942 sa stal sekčným šéfom. Na pozícii riaditeľa ošetrovateľskej školy sa záverečných skúšok zúčastnil 11. júna 1942. In: *Kronika ošetrovateľskej školy 1931 – 1943*, zápis z r. 1942, str. 325.

²⁴ Štátny archív Bratislava, fond Ošetrovateľská škola Milosrdných sestier Sv. Kríža v Bratislave, Katalóg Ošetrovateľskej školy Milosrdných sestier sv. Kríža v Bratislave, (ďalej ŠA BA, f. OŠMSSKBA, katalóg OŠ) inv. č. 6666.

²⁵ ŠA BA, f. OŠMSSKBA, Diplomové skúšky 1942, inv. č. Š 6688. Išlo o brata Karol Štefana Kormana – nar. 5. septembra 1909 v Šaštíne, kde absolvoval ľudovú školu a meštiansku školu. Sedemnáť rokov pracoval na chirurgickom, urologickom, internom, Rtg. laboratórnem, rinolaryngologickom a očnom oddelení. Druhým bol brat Primus František Lukáč – narodený 26. októbra 1921 v Jacovciach, absolvoval ľudovú školu a meštiansku školu. Pracoval šesť rokov na chirurgickom a internom oddelení.

²⁶ *Učiteľské ústavy* sa od roku 1919 zákonom č. 293/1919 Z. z. a.n. zaradili do siete stredných škôl. Zákomom č. 288/1940 o učiteľských akadémiách sa učiteľské ústavy zmenil na učiteľské akadémie. V období Slovenskej republiky (1939 – 1945) existovali *učiteľské ústavy pre vzdelávanie učiteliek ženských odborných škôl*, ktoré patrili do kategórie stredných odborných škôl, tak ako aj ošetrovateľské školy.

vedomostiam nepovolaných osôb,, a tak sú časovo neskonale nútne pedagogicky dobre podkované osoby pevné na zásady viery...“.²⁷ Okrem sestry Sapientie učiteľskú akadémiu absolvovala aj kandidátka Valéria Hrabková.²⁸ Na Učiteľskej akadémii sv. Uršule maturovala 8. júna 1943.²⁹ 12. júna 1943 boli v sídle provincie na Slovensku v Podunajských Biskupiciach obidve oficiálne uvedené ako dve nové učiteľky za prítomnosti provinciálnej sestry Innocentie Jurekovej. Sr. Fides pri slávnostnom akte predstavenia nových učiteliek dostala od provinciálnej predstavenej prísľub, že do ošetrovateľskej školy bude chodiť dvanásť žiačok. 19. júna 1943 sa konali záverečné diplomové skúšky. Štúdium ukončilo šesťnásť žiačok, jedenásť riadnych a päť mimoriadnych na základe povolenia Ministerstva vnútra Slovenskej republiky.³⁰ V kronike ošetrovateľskej školy v chronologicky nasledujúcich udalostiach možno nájsť záznam o úmrtí prof. J. L. Ladzianskeho³¹, riaditeľa ošetrovateľskej školy v rokoch 1942 – 1943. Na ošetrovateľskej škole pôsobil od roku 1933 a špecializoval sa na anatómiu, ktorú žiačkam prednášal. Po jeho úmrtí prevzala prednášky anatómie asistentka Anatomického ústavu Lekárskej fakulty UK v Bratislave MUDr. Eugénia Štekláčová.³²

Ošetrovateľská škola otvorila 1. septembra 1943 nový prvý ročník štúdia, do ktorého nastúpilo 33 študentiek, z toho 21 bolo civilných študentiek. Aj keď si všetci uvedomovali nebezpečenstvo vojny³³, rok 1943 prebiehal na ošetrovateľskej škole bez väčších prekážok. Jediné obmedzenie sa týkalo večerného zatemnenia okien. Ošetrovateľská škola na základe zákonných zmien požiadala 23. októbra 1943 prostredníctvom Ministerstva vnútra Slovenskej republiky Ministerstvo školstva a národnej osvety SR o udelenie „práva verejnosti“. Išlo o snahu vedenia ošetrovateľskej školy zaradiť ošetrovateľskú školu medzi odborné školy pre ženské povolania.³⁴ Ako podporu na udržanie ošetrovateľskej školy dostala kongregácia dokonca finančnú sumu 500 Ks od Robotníckej sociálnej poisťovne.³⁵ Záverečné skúšky sa v roku 1944 uskutočnili skôr, ako bolo zvykom, 12. júna. Štúdium v tomto školskom roku ukončilo 21 študentiek.³⁶ Následne absolventky odišli buď domov alebo do ústavov.

Školský rok 1944/1945 sa začal ako obvykle v septembri, ale pretože ošetrovateľská škola sídlila blízko vojenského objektu a vojenského arzenálu, Ministerstvo zdravotníctva vydalo nariadenie, aby sa kvôli postupujúcemu frontu internát ošetrovateľskej školy zatvoril a aby boli žiačky podľa možnosti zadelené na prax do nemocnice. V budove školy zostal iba trvalý personál. Budovu zakrátko obsadilo sovietske vojsko. Sr. Elena Hrabková spomína na

²⁷ AMSSKvTT, *Kronika ošetrovateľskej školy 1931 – 1943*, zápis z r. 1943, str. 349.

²⁸ Sestra Elena Valéria Hrabková (11.08.1921 – 21.11.2016). Bola to práve Sr. Elena, ktorá desaťročia uschovávala a chránila Kroniku ošetrovateľskej školy Milosrdných sestier Sv. Kríža pred poškodením a zničením.

²⁹ Učiteľský ústav sv. Uršule založila rehoľa v Bratislave už v roku 1892. Do roku 1938 bol vyučovacím jazykom na učiteľskom ústave maďarský jazyk, po roku 1938 sa vyučovalo po slovensky. V roku 1941 sa učiteľský ústav podľa zákona premenoval na učiteľskú akadémiu. Dostupné na: <https://www.gsurba.sk/index.php?action=subcat&id=6>.

³⁰ ŠA BA, f. OŠMSSKBA, katalóg OŠ, Diplomové skúšky 1943, inv. č. 6689.

³¹ Prof. MUDr. Július Ledényi-Ladziansky (1903 – 1943) lekár-anatóm, vysokoškolský pedagóg. Od roku 1936 prednosta Anatomického ústavu, od roku 1940 Histologicko-embryologického ústavu Lekárskej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Mal významný podiel na tvorbe slovenskej anatomickej terminológie.

³² MUDr. Eugénia Štekláčová – po úmrtí prof. Ladzianskeho sa stala v rokoch 1943 – 1953 prednostkou Anatomického ústavu Lekárskej fakulty UK v Bratislave.

³³ Bratislava bola prvýkrát bombardovaná 16. júna 1943.

³⁴ Do roku 1943 vznikli štyri odborné školy pre ženské povolania.

³⁵ Robotnícka sociálna poisťovňa zabezpečovala nemocenské, úrazové a rentové poistenie robotníkov. Pôvodný názov poisťovne bol Ústredná sociálna poisťovňa v Bratislave. Pozri: Polonský, D. – Plachá, J.: *Sociálne poisťovne v systéme sociálneho zabezpečenia na Slovensku od roku 1990 po súčasnosť*. Trnava : Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, Fakulta sociálnych vied, 2017, s. 52 – 53. Hauptvoglová

³⁶ ŠABA, f. OŠMSSKvBA, Známkovací protokol Ia roč. v školskom roku 1943/44, inv. č. 6691.

okupáciu nasledovne: „V roku 1945 mali Rusi obsadenú veľkú časť mesta Bratislavy, v našej štvrti od prezidentského paláca po hlavnú stanicu. Boli ubytovaní skoro v každej veľkej budove. Budovu ošetrovateľskej školy v apríli 1945 premenili na vojenskú nemocnicu, zvlášť pre pacientov, ktorí mali nejakú časť tela v sadre po chirurgickom ošetrení. V suteréne si zriadili kuchyňu, vmurovali do nej tri veľké kotly. I keď sa najdôležitejšie veci z ošetrovateľskej školy zachránili, chodili sme často okolo budovy, aby sme pozorovali, čo sa deje. No okrem Rusov nik nesmel vstupovať do budovy. Neskôr však vedúca nemocnice vybavila sestram aj vstup do priestorov ošetrovateľskej školy.³⁷ Ruské vojská budovu definitívne opustili v októbri 1945 a budova bola ošetrovateľskej škole vrátená 15. októbra 1945 na základe žiadosti Sr. M. Terézie Beckovej, generálnej predstavenej kongregácie Milosrdných sestier Sv. Kríža. Budovu úradne naspäť prevzala Sr. Fides Dermeková, ktorá v kronike spomína: „...Hneď sme volali na hygienu, lebo riaditeľom bol MUDr. Vojtech Mucha (lekár, zakladateľ modernej vedy o hygiene na Slovensku, priekopník preventívnej medicíny, epidemiológie – pozn. aut.), prednosta hygieny, ten poslal skupiny pracovníkovi i sestry prišli, polepili všetky okná, zabombovali a dezinfikovali. Tak nám všetko išlo v ústrety. Ministerstvo nám dalo subvenciu na výdavky, naši vojaci nám pomáhali vynášať nábytok po Rusoch, pálili sme smeti. Čoskoro prišli maliari a celý dom už vydezinfikovaný vymaľovali. I postele, ktoré boli na ministerstve zahraničia, už mali naložené na aute. ...Tak s Božou pomocou sme to zdolali a už v decembri sa mohla škola otvoriť. ...V obnovennej budove hneď začalo vyučovanie a čo bolo pre školu veľkým prínosom, všetky žiačky dostali štipendium. Tak bol aj provinčný dom odbremený od výdavkov na štúdium. Tým, že tri sestry dostávali školský plat, zase sa zvýšil príjem a mohlo sa i lepšie variť a kúriť“...atď.³⁸ Vzdelávanie na ošetrovateľskej škole kongregácie Milosrdných sestier sv. Kríža v Bratislave trvalo do roku 1950. Záverečné diplomové skúšky sa na škole konali aj v roku 1947 s počtom absolventiek tridsať sedem³⁹ a devätnásť.⁴⁰ V roku 1947 absolvovala štúdium na ošetrovateľskej škole aj Sr. Elena.⁴¹ V roku 1948 ukončilo štúdium na ošetrovateľskej škole osemnásť žiačok⁴², dvadsaťjeden absolventiek, ktoré diplomové skúšky absolvovali taktiež v roku 1948, sú evidované v Katalógu z roku 1949.⁴³

14. júna 1949 ukončilo štúdium diplomovými skúškami 53 žiačok. Z tohto počtu 31 absolventiek nastúpilo do školy v septembri 1947 (školský rok 1947 – 1949) a 22 žiačok študovalo na ošetrovateľskej škole v školskom roku 1948 – 1949.⁴⁴ V roku 1950 ukončilo štúdium 55 absolventiek, ktoré študovali v rokoch 1949 – 1950.⁴⁵ Ošetrovateľská škola Milosrdných sestier Svätého kríža v Bratislave poslednýkrát otvorila prvý ročník v septembri 1949 (školský rok 1949/50). Do prvého ročníka nastúpilo sedemnásť žiačok.⁴⁶

³⁷ Hauptvoglová, M.: *Dejiny Slovenskej provincie Milosrdných sestier Svätého kríža*. Trnava : Kongregácia milosrdných sestier sv. Kríža, 2008, s. 49 – 50.

³⁸ Zo spomienok Sr. Eleny Hrabkovej – *Ošetrovateľská škola – časy neslobody*. In: *Kronika ošetrovateľskej školy 1931 – 1943*, samostatný list písaný písacím strojom, súčasť kroniky.

³⁹ ŠA BA, f. OŠMSSKvBA, katalóg OŠvBA, inv. č. 6666.

⁴⁰ ŠA BA, f. OŠMSSKvBA, katalóg OŠvBA, inv. č. 6667. Tieto žiačky nastúpili do školy v septembri 1946.

⁴¹ Sr. Elena Valéria Hrabková (1921 – 2016) – na ošetrovateľskej škole študovala a zároveň učila matematiku, keďže mala ukončené štúdium na učiteľskom ústave v Bratislave. Nekrológ: Sr. Elena – Helena Valéria Hrabková. 2016, SCSC, Tulipán – Trnava.

⁴² ŠA BA, f. OŠMSSKvBA, katalóg OŠvBA, inv. č. 6667.

⁴³ ŠA BA, f. OŠMSSKvBA, katalóg OŠvBA, inv. č. 6668.

⁴⁴ ŠA BA, f. OŠMSSKvBA, katalóg OŠvBA inv. č. 6669.

⁴⁵ ŠA BA, f. OŠMSSKvBA, katalóg OŠvBA, inv. č. 6670, 6671.

⁴⁶ ŠA BA, f. OŠMSSKvBA, katalóg OŠvBA, inv. č. 6672. V rámci zachovaných archívnych záznamov nie je známe, či štúdium na ošetrovateľskej škole ukončili. V Katalógu ošetrovateľskej školy Milosrdných sestier Sv. Kríža v Bratislave sa v zázname „Diplomovala“ údaj o ukončení školy diplomovou skúškou nenachádza.

Ošetrovateľská škola v zmysle zákonov Slovenskej republiky 1939 – 1945 fungovala do roku 1948. V roku 1948 bola ošetrovateľská škola poštátnená. Majetok školy prepadol v prospech štátu, personál ponechali na škole. Sestry boli prijaté do rezortu Povereníctva SNR školstva a osvety a dostávali plat od štátu. Neskôr však dostali rehoľné učiteľky ošetrovateľskej školy listom zo dňa 25. júna 1950 z Povereníctva školstva, vied a umení v Bratislave prepúšťacie dekréty. Stalo sa to na základe *Zákona o základnej úprave jednotného školstva z 21.4.1948 v ustanovení § 2.*⁴⁷ Keďže rehoľné učiteľky „vychovateľské a vzdelávacie úlohy“ neplnili, bol ich pracovný pomer „štátnej učiteľky“ zrušený na základe *ustanovenia § 20 zákona č. 66/1950 Zb. Zákon o platových a pracovných pomeroch štátnych zamestnancov zo dňa 17.5.1950.*⁴⁸ Pracovné príjmy boli rehoľným učiteľkám zastavené dňom 30.6.1950.⁴⁹

Kongregácia sestier sv. Kríža na Slovensku sa až do roku 1950 sľubne rozrastala. Sestry sv. Kríža sa venovali učiteľskej službe aj na ľudových školách⁵⁰, ktoré boli po roku 1945 poštátnené. Starali sa aj o niekoľko materských škôl⁵¹ a študentských domovov pre žiačky. Cirkevný referent Krajského národného výboru sa o kongregácii vyjadril, že rehoľa má na mládež negatívny vplyv, pretože prevychovávajú deti k nenávisti vtedajšiemu režimu. Rovnako aj mládež ubytovaná v ich internátoch bola podľa neho ovplyvnená katolicizmom. Celkový pomer rehole k ľudovodemokratickému štátnemu zriadeniu je záporný, preto rehoľa v budúcnosti nie je vôbec potrebná.⁵² Na uvedené udalosti sestra Elena Hrabková spomína nasledovne: „... V roku 1950 boli sestry vedenia školy povolané na Mestský národný výbor a vyzvané, aby zostali na svojich cirkevných oddeleniach. Podmienka bola vyzliecť sa z rúcha, vraj zo srdca nám nik našu vieru nemôže vziať. Keď nepristali, prišli vypovedacie dekréty k 31. júlu. V roku 1950 sa riadne skončili skúšky, v júni boli prijímacie skúšky, na ktorých bol aj poverenec zo školstva. Všetko bolo v poriadku. Prišiel ten osudný deň, o ktorom sme už vedeli, preto sme i Sviatosť oltárnu nenechali v bohostánku. Asi o 9. hod. zastalo nákladné auto, keď predtým vošli do budovy dvaja tajní, žiadali kľúče od budovy a sestram, ktoré tam ešte boli, dovolili si vziať nejaké osobné veci a každej postel' a nočnú skrinku. Keď robotníci z nákladného auta videli, o čo ide, začali sa spierať, že oni na takéto služby neprišli. My sme ich však požiadali, aby nám pomohli. Celá ulica v momente bola pred školou, deti plakali, kričali, keď videli sestry plakať a odvážať ich. Zaviezli nás do Podunajských Biskupíc do proviziálneho domu⁵³ a odtiaľ sa začala púť. Potom ešte raz dovolili otvoriť školu a vyzvali

⁴⁷ § 2 Školy sa starajú o všestranný rozumový, citový, mravný a telesný rozvoj žiactva. Vzdelávajú mládež v duchu pokrokových národných tradícií a ideálov humanity, vychovávajú k samostatnému mysleniu, cieľavedomému konaniu, činorodej práci i druhej spolupráci a prebúdzajú v mládeži túžbu po samovzdelávaní a pokroku. Vedú ju k činnnej účasti na živote školy a na budovateľskom diele republiky. Pestujú zmysel pre spoločnosť v rodine, národe, Slovanstve a v ľudstve. Vychovávajú národne a politicky uvedomelých občanov ľudovodemokratického štátu, statočných obrancov vlasti a oddaných zástancov pracujúceho ľudu a socializmu.

⁴⁸ §20 Zrušenie pracovného pomeru bez výpovede. Úrad zruší bez výpovede pracovný pomer zamestnanca, ak sa dopustí zamestnanec takého konania, že ho nemožno ďalej považovať za štátne spoľahlivého alebo že jeho bezodkladné prepustenie je v záujme udržania pracovnej disciplíny podľa povahy veci nevyhnutne potrebné.

⁴⁹ Na príkaz Ústredného výboru KSS, Povereníctva školstva, vied a umení spolu so Slovenským úradom pre cirkevné veci prepustili zo školských služieb asi 340 rehoľníčok učiteliek prepúšťacím dekrétom s dátumom k 30. júnu 1950, prípadne k 31. júlu 1950, ak si sestry prevzali prepúšťacie dekréty osobne. Našli sa aj výnimky a niektoré učiteľky prepustili k 31. augustu 1950.

⁵⁰ J. M. Dubovský uvádza, že ich bolo 13.

⁵¹ Podľa J. M. Dubovského ich bolo 7.

⁵² Dubovský, J. M.: *Akcia REHOĽNÍČKY*. Martin : Matica slovenská, 2001, s. 51.

⁵³ Do kláštora Milosrdných sestier sv. Kríža v Podunajských Biskupiciach, kde žilo a pracovalo 53 rehoľných sestier, sa rozhodli odviezť 12 sestier sv. Kríža z Bratislavy z Radlinského ul. 6, z Bratislavy z Leškovej ul. a 6 sestier z Bratislavy (Hviezdoslavovo nám). Okrem nich tam zviezli sestry z celého Slovenska, najviac 20 z Košíc, 9 z Trnavy, zo Závary 5, atď., spolu však až 187 sestier.

sestry, aby si odniesli, čo môžu a tak sa z čiastky majetok rozobral a znehodnotil, lebo v domácnostiach ho nepoužili. Takto smutne sa skončilo toto dielo, ktoré bolo ťažko vybudované.“⁵⁴

Akcia R (rehoľníčky) začala krátko po akcii K (kláštory).⁵⁵ Už 17. apríla 1950 ÚV KSČ prikázal navrhnuť spôsob „pozvoľného a možno dobrovoľného sústredenia rehoľníčok a ich pracovného využitia“. Štátny úrad pre veci cirkevné predložil 14. júla 1950 ÚV KSČ návrh na postupné sústredenie rehoľníčok. Detailný zámer akcie R bol schválený až 28. augusta 1950, keď sa do dôsledkov uskutočnil.⁵⁶

Po krátkom čase Ošetrovateľskú školu Milosrdných sestier Sv. Kríža v Bratislave celkom zrušili, napriek tomu, že rehoľné ošetrovateľské školy malo prevziať Ministerstvo školstva a na Slovensku Povereníctvo zdravotníctva po zrealizovaní akcie R.⁵⁷ Na rehoľné sestry sa vyvíjal tlak, aby sa z nich stali civilné zdravotné sestry. Budova ošetrovateľskej školy sa stala majetkom Mestského národného výboru v Bratislave a neskôr prešla pod správu bratislavského bytového podniku, pretože podľa vtedajších straníckych predstaviteľov boli mnohé kláštory nevyužité, kým ľudovodemokratický štát nemal dosť objektov pre školy a nemocnice.

PRAMENE:

Archív Kongregácie milosrdných sestier Sv. kríža v Trnave. DERMEKOVÁ, Fides: Kronika ošetrovateľskej školy 1931 –1943.

Štátny archív v Bratislave, fond: Ošetrovateľská škola v Bratislave, Katalóg Ošetrovateľskej školy Milosrdných sestier sv. Kríža v Bratislave, inv. č. 6664, 6665, 6666, 6667, 6668, 6669, 66670, 66671, 6672.

Štátny archív v Bratislave, fond Ošetrovateľská škola v Bratislave, Diplomové skúšky 1942, inv. č. 6688.

Štátny archív v Bratislave, fond Ošetrovateľská škola v Bratislave, Diplomové skúšky 1943, inv. č. 6689.

Štátny archív v Bratislave, fond: Ošetrovateľská škola v Bratislave, Znamkovací protokol I. a II. roč. v školskom roku 1943/44, inv. č. 6691.

LITERATÚRA:

DUBOVSKÝ, Ján Milan: *Akcia REHOĽNÍČKY*. Martin : Matica slovenská, 2001, s. 53.

HAUPTVOGLOVÁ, Mojmíra: *Dejiny Slovenskej provincie Milosrdných sestier Svätého kríža*. Trnava: Kongregácia milosrdných sestier sv. Kríža, 2008. 334 s. ISBN 978-80-7114-711-4.

LETZ, Róbert: *Slovenské dejiny V. 1938 – 1945*. Bratislava: Literárne informačné centrum. 2012. 367 s. ISBN 978_80_8119-055-1.

⁵⁴ Zo spomienok Sr. Eleny Hrabkovej: *Ošetrovateľská škola – časy neslobody*, samostatný list písaný písacím strojom, súčasť kroniky. In: *Kronika ošetrovateľskej školy 1931 – 1943*.

⁵⁵ Šlo o zrušenie mužských kláštorov na Slovensku.

⁵⁶ Na margo akcie sa generálny tajomník KSČ Rudolf Slánský vyjadril, že táto akcia prispeje k odstráneniu vplyvu klerikálnej reakcie. Jeho výrok doslova znel: „Jednou z posledných zbraní reakčnej hierarchie zostávajú ženské rehole, ktoré prijímajú úlohu mužských rádov a snažia sa znepokojovať veriach.“

⁵⁷ Dubovský, J. M.: *Akcia REHOĽNÍČKY*, s. 53.

POLONSKÝ Dušan – PLACHÁ Jana: *Sociálne poisťovne v systéme sociálneho zabezpečenia na Slovensku od roku 1990 po súčasnosť*. Trnava : Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, Fakulta sociálnych vied, 2017. ISBN 978-80-8105-876-9.

Poznámka: Text je čiastkovým výstupom z riešenia grantu Ministerstva školstva Slovenskej republiky VEGA č. 1/0688/18 s názvom „Ošetrovateľská dimenzia pastoračnej charizmy Kongregácie milosrdných sestier Svätého Kríža na Slovensku v prvej polovici 20. storočia“.

Prof. PhDr. Marta Dobrotková, CSc. Absolventka Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. V súčasnosti pôsobí na Katedre histórie Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave. Zaoberá sa spoločensko-politickými, sociálnymi a kultúrnymi dejinami Slovenska a regionálnymi dejinami Trnavy a okolia v druhej polovici 19. a prvej polovice 20. storočia.

Prof. PhDr. Marta Dobrotková, CSc.,
Katedra histórie Filozofickej fakulty,
Trnavská univerzita v Trnave, Hornopotočná 23, 918 43 Trnava

Kontakt: marta.dobrotkova@truni.sk

Doc. PhDr. Ľubica Ilievová, PhD. Na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave vyštudovala odbor pedagogika-ošetrovateľstvo. V súčasnosti pôsobí na Trenčianskej univerzite Alexandra Dubčeka v Trenčíne. Je autorkou vedeckej monografie *Adaptácia nástrojov merania v ošetrovateľstve* (2015), autorkou a spoluautorkou viacerých vysokoškolských učebníc a učebných textov, riešiteľskou a spoluriešiteľkou viacerých domácich a zahraničných vedeckých projektov, členkou v redakčných radách zahraničných periodík. V rámci výskumných aktivít sa venuje histórii ošetrovateľského vzdelávania, kvalite vzdelávania a štruktúre osobnosti študentov ošetrovateľstva s akcentom na emocionalitu.

Doc. PhDr. Ľubica Ilievová, PhD.,
Katedra ošetrovateľstva,
Fakulta zdravotníctva,
Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne.

Kontakt: lubica.ilievova@tnuni.sk

Došlo: 11. 5. 2019

Posúdila: PhDr. Anna Falisová, CSc.

ZABUDNUTÝ UČITEĽ PETER UHLÍK: „MATEMATIKU SA MOŽNO NAUČIŤ“.

Vladimír Michalička

Abstrakt: Príspevok podáva profil života a učiteľskej činnosti Petra Uhlíka, prvého československého učiteľa oceneného Radom práce, ktorý sa nezaslúžene akosi „vytratil“ z našich školských dejín. Peter Uhlík patril v 40. a 50. rokoch minulého storočia k tým, ktorí významnou mierou prispeli k rozvoju vyučovania matematických vied.

Abstract: This contribution presents the profile of life and teaching activities of Peter Uhlík, the first Czechoslovak teacher awarded by the „Medal of work“, who undeservedly „vanished“ from our education history. Peter Uhlík was in the 40th and 50th decade of last century one of the teachers, who as secondary school and university teachers made a significant contribution to the development of teaching mathematical science.

Kľúčové slová: Peter Uhlík (1906 – 1954), učiteľ, matematika

Stará Turá patrí k významným kultúrnym centrám Podjavorinského kraja, prvá písomná zmienka o nej pochádza z roku 1392. Kráľ Matej Korvín povýšil Starú Turú v roku 1467 na poddanské mestečko a to umožnilo jej ďalší rozvoj v nasledujúcich storočiach. Obyvateľstvo sa živilo výrobou a predajom dreveného riadu, fungovali tu mlyny, valchy a vyhne, okolie bolo známe pestovaním šafránu, ktorý Staroturianski predávali aj ďaleko za hranicami dnešného Slovenska. Stará Turá sa preslávila zakladaním prvých bryndziarní.

Na prelome 19. a 20. storočia bolo jedným z centier kultúrneho a duchovného života západného Slovenska. Stále žili predovšetkým revolučné tradície roku 1848 spojené s menom L. Štúra a J. M. Hurbana, pretrvávala tu húževnatosť obyvateľov staroturianskych kopaníc, ktoré ich výrazne formovali. Nezanedbateľný bol v duchovnej oblasti odkaz významných osobností akými boli Daniel Neuman (učiteľ, 1831 – 1909), Andrej Pulmann (kňaz, 1842 – 1930), August Roy (kazateľ, 1822 – 1884), sestry Royové a ďalší národovci. O bohatej histórii mesta dodnes svedčia aj početné cirkevné a kultúrne pamätihodnosti.

Do tohto prostredia sa v Starej Turej dňa 4. februára 1906 narodil Peter Uhlík. Pochádzal z rodiny stolára, „bohatej na zbožnosť a kultúru, v ktorej získal morálnu rovnováhu na celý život, ale rovnakú dôležitosť venovali školskému vzdelávaniu“.¹ Otec Peter Uhlík (1880 – 1931) bol vychýreným staroturianskym remeselníkom, stolárom, po ktorom jeho syn zdedil lásku k práci s drevom. Matka Mária, rod. Plešková (1882 – 1952) bola v domácnosti. V rodine sa narodilo celkovo sedem detí, z toho dve zomreli krátko po narodení.

V rokoch 1912 – 1918 navštevoval ľudovú školu v Starej Turej, v tom čase tzv. maďarskú školu, v ktorej sa vyučovalo po maďarsky a v uhorskom duchu. Vzdelávacia ponuka tejto školy bola charakteristická pre uhorskú ľudovú školu: v nižších ročníkoch sa učilo náboženstvo, čítanie, písanie, počítanie, cvičenie umu a reči a gramatika, vo vyšších ročníkoch pribudli zemepis, krasopis, spev, kreslenie, merba, dejepis Uhorska, prírodopis, fyzika, príp. ďalšie predmety.²

Po absolvovaní ľudovej školy – išlo o povojnový rok, keď bola krajina rozvrátená – zostal Peter Uhlík zostal doma, pričom pomáhal v domácom hospodárstve, venoval sa práci s

¹ Informáciu mi poskytol synovec Peter Uhlík v rozhovore dňa 24. februára 2019 v Brezovej pod Bradlom.

² Paulovič, J.: Štatistické dáta škôl ev. a. v. staroturianskych. In: *Domácnosť a škola*, 1, č. 1 (1912), s. 27 – 28.

drevom, naďalej sa vzdelával a pod vedením farára Jána Drobného pripravoval na konfirmáciu.³

Od roku 1920 navštevoval v rodisku Štátnu učebnú dielňu pre spracovanie dreva (Rezbársku školu), kde sa priučil kvalifikovanej práci s drevom. Škola mala dobré meno nielen v tomto regióne, ale aj za jeho hranicami, v podstate plnila funkciu strednej odbornej školy. Spriatelil sa so spolužiakom Fraňom Štefunkom (1903 – 1974, slovenský sochár a výtvarný pedagóg), ktorý sa tu učil v rokoch 1922 – 1925.⁴ Zaujímavosťou je, že niektoré z Uhlíkových drevorezov boli po rokoch vystavené na výstave Tvorivá práca učiteľov – rodákov zo Starej Turej (1987).⁵ Touto svojou ľudovomeleckou tvorbou nadviazal na staršie staroturianske rezbárske tradície.

Po vyučení za rezbára odišiel v roku 1923, keďže na Slovensku bola núdza o prácu, najprv do Českých Budějovic a v roku 1924 do Prahy, kde sa zamestnal vo firme Gerstel. Táto vykonávala rôzne remeselné-umelecké práce pri výzdobe pražských stavieb. Pod vedením francúzskeho majstra sa podieľal na výzdobe Petschkovho paláca (dnešná Ulica politických väzňov), ktorý sa v období Protektorátu Čiech a Moravy stal sídlom nemeckého Gestapa. Podľa pracovných vzorov postupoval pri vyhotovovaní drevorezií na stenách a stropoch.⁶ V roku 1929 sa podieľal na umeleckej výzdobe ďalšej kultúrno-historickej pamiatky. Vytvoril predlohu jedného z troch reliéfov na vstupných dverách do Kurovej kaplnky Chrámu sv. Víta na Pražskom hrade. O tom, že svoju prácu odvádzal k spokojnosti zamestnávateľa, svedčí aj ponuka hlavného majstra, aby odišiel do Francúzska na prax, na ktorej by sa zdokonalil vo svojej profesii.⁷ Popri pracovnej činnosti stihol v školskom roku 1929/30 absolvovať kurz pre meštianskej školy poriadanej Robotníckou akadémiou v Prahe, v ktorom spoznal pedagogické kvality českých učiteľov.⁸ Peter Uhlík ponuku svojho majstra nakoniec neprijal a v čase vrcholiacej hospodárskej krízy, keďže mal naštrené isté finančné prostriedky, ktoré získal o. i. aj predajom mnohých svojich drevorezov, rozhodol sa pre učiteľské štúdium. Vrátil sa na Slovensko, aby mohol študovať na Štátnom československom koedukačnom učiteľskom ústave Jána Kollára v Štubnianských Tepliciach (dnes Turčianske Teplice). Tento ústav vznikol na začiatku 20. storočia prenesením staršieho maďarského učiteľského ústavu z Kláštora pod Znievom (zal. 1870) do Štubnianskych Teplíc.

V rokoch, keď tu študoval Peter Uhlík, stál na čele ústavu Václav Manda, posledný český správca ústavu. K známym učiteľom patrili predovšetkým Rudolf Bednárík (1903 – 1975, národopisec, stredoškolský a vysokoškolský profesor) a Ján Buňata (profesor matematiky). Pedagogická príprava študentov začínala v druhom ročníku v predmetoch psychológia a všeobecná pedagogika. V treťom ročníku pristúpila k nim logika a všeobecná didaktika, v štvrtom zase dejiny výchovy a vyučovania, školské zákony a nariadenia a zároveň od tretieho ročníka prebiehali aj praktické vyučovacie hodiny na cvičnej škole. Pod vedením skúsených profesorov nacvičovali divadelné hry, podnikali zájazdy, výlety, exkurzie a na škole pracoval aj samovzdelávací krúžok Jána Kollára.⁹

Meno Petra Uhlíka je vo Výročnej správe Štátneho Československého koedukačného učiteľského ústavu v Štubnianskych Tepliciach za školský rok 1931/32. V predchádzajúcom roku sa totiž pripravoval na štúdium samostatne, keďže bol schopný si ho samofinancovať.

³ Informáciu mi poskytol synovec Peter Uhlík v rozhovore dňa 24. februára 2019 v Brezovej pod Bradlom.

⁴ O ňom: Rosenbaum, K.: *Fraňo Štefunko 1903 – 1974*. Martin : Matica slovenská, 1974. 138 s.

⁵ Informáciu mi poskytol synovec Peter Uhlík v rozhovore dňa 24. februára 2019 v Brezovej pod Bradlom.

⁶ Rumánek, G.: *Staroturianske trvalky. Otvorený zoznam nežijúcich osobností*. Stará Turá : vl. nákl., 2009, s. 111.

⁷ Tamže.

⁸ Curriculum vitae. Osobný spis Petra Uhlíka, sign. U – 12. Registratúrne stredisko Prírodovedeckej fakulty UK, Mlynská Dolina, Bratislava.

⁹ Lukáč, E. – Michalička, V. a kol.: *História najstarších učiteľských ústavov na Slovensku (1819 – 1945)*. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2007, s. 427 – 428. Uvedenú stať spracovala Dagmar Kováčiková.

Ako denný študent triedy je v dokumentoch zachytený od školského roku 1931/32. Učili ho V. Manda dejepis, R. Bednárik československé dejiny, J. Brežná a J. Černý československý jazyk, J. Buňata matematiku a kreslenie, J. Černý nemecký jazyk, P. Šolc evanjelické náboženstvo.¹⁰ Výročná správa v nasledujúcom školskom roku zachytáva, že Peter Uhlík poberal štipendium Krajského úradu v Bratislave vo výške 500 Kč.¹¹

Po skončení štúdia na učiteľskom ústave v Štubnianskych Tepliciach sa vrátil do rodného kraja a v Starej Turej, presnejšie na kopanici Paprad (bola expozitúrou Štátnej ľudovej školy v Durcovej Doline, nárečovo Durcéch Dolina), začal na tamojšej dvojtriednej ľudovej škole v školskom roku 1934/35 vyučovať predmety počiatočného vzdelávania. Staroturianska evanjelická cirkev zriadila túto školu na Papradi v roku 1852. Bola to údajne prvá škola na Slovensku s diplomovaným učiteľom zriadená na kopanici.¹² Peter Uhlík na školu nastúpil bezprostredne po ukončení učiteľskej prípravky v školskom roku 1934/35 ako jej správca a zotrval tu šesť rokov do konca školského roku 1939/40. Presadil sa nielen ako učiteľ patričného vzdelania, ale aj mnohých životných skúseností. Podľa školskej kroniky mala škola v školskom roku 1935/36 štyri triedy so žiakmi 1. až 8. ročníka, celkovo 193 žiakov.¹³ V závere svojho pôsobenia na Papradi v školskom roku 1939/40 vyučoval na škole aj so svojou manželkou Alžbetou, rod. Machajdíkovej. V začiatkoch spoločnej životnej cesty sa ďalej vzdelávali: Peter Uhlík sa pripravoval na odbornú skúšku z matematiky, deskriptívnej geometrie a rysovania, jeho manželka na skúšku spôsobilosti.

V školskom roku 1940/41 začal vyučovať na Slovenskej meštianskej škole v Starej Turej. Táto škola bola zriadená ako jedna z prvých v Československej republike v roku 1920, o rok neskôr jej bol priznaný čestný názov Masarykova štátna meštianska škola. V medzivojnovom období prežívala svoje vrcholné obdobie, keďže sa rozšírila na štvortriednu a neskôr ju navštevovalo vyše 400 žiakov. V školskom roku 1933/34 bola rozšírená o jednoročný kurz, v roku 1935 sa stala tzv. obvodnou školou.¹⁴ Peter Uhlík ako odborný učiteľ vyučoval matematiku a podľa momentálnych potrieb vyučoval aj niektoré ďalšie predmety. Tu sa prejavil ako výrazne úspešný učiteľ matematiky, nakoľko sedem jeho žiakov, ktorí sa hlásili na bratislavskú učiteľskú akadémiu, v prijímacích skúškach skončilo v matematike ako najlepší. To si všimli v Bratislave vedúci školskí činitelia a po učiteľke sprevádzajúcej žiakov Petrovi Uhlíkovi odkázali, aby si ako úspešný učiteľ matematiky požiadal o učiteľské miesto na bratislavskej škole.¹⁵

Popri učiteľskej práci sa v tom čase zapájal aj do odbojovej činnosti v okolí Starej Turej. Na škole totiž pôsobil ako odborný učiteľ aj Stanislav Hlubocký, ktorý sa už krátko pred vypuknutím Slovenského národného povstania zapojil do ilegálneho odbojového hnutia.¹⁶ Peter Uhlík sa zapojil do odbojovej činnosti ako ilegálna spojka medzi staroturianskymi učiteľmi. Spolupracoval s odbojovou skupinou Štefana a Jána Poláka zo Starej Turej. Pre potreby partizánov zbieral šatstvo a peniaze, informoval o pohybe

nemeckých vojakov.¹⁷ Nakrátko bol aj zaistený ako rukojemník aj s ďalšími mužmi, keď

¹⁰ Výročná správa Štátneho československého koedukačného učiteľského ústavu v Štubnianskych Tepliciach za školský rok 1931 – 1932. Žilina : O. Trávníček, 1932, s. 10

¹¹ Výročná správa Štátneho československého koedukačného učiteľského ústavu v Štubnianskych Tepliciach za školský rok 1932 – 1933. Žilina : Trávníček, 1933, s. 8.

¹² Tomisová, E.: *Zabudnuté osudy škôl Starej Turej*. Bratislava : Eko-konzult, 2013, s. 3.

¹³ Biesiková, V.: *Tridsaťročné jubileum*. In: Staroturiansky spravodajca, 6, č. 2 (1998), s. 6.

¹⁴ Ragač, R. – Zemene, M. R. a kol.: *Stará Turá – naša obec*. Stará Turá 2010, s. 156. ISBN 978-80-89198-95-5.

¹⁵ Informáciu mi poskytol synovec Peter Uhlík v rozhovore dňa 24. februára 2019 v Brezovej pod Bradlom.

¹⁶ Mátej, J.: *Učiteľia v protifašistickom odboji a Slovenskom národnom povstaní*. Bratislava : SPN, 1974, s. 95.

¹⁷ Informáciu mi telefonicky sprostredkoval Pavel Uhlík, 10. 1. 2019.

partizáni prepadli nemeckých vojakov v Starej Turej, čo bola časová poistka nemeckého veliteľa pred ďalšími útokmi partizánov.¹⁸

Po skončení druhej svetovej vojny odišiel Peter Uhlík do Bratislavy, aby tu pokračoval v učiteľskom pôsobení na vyššom stupni škôl. Na začiatku školského roku 1945/46 nastúpil ako štátny odborný učiteľ na Štátnej učiteľskej akadémii v Bratislave. Výročná správa školy z tohto školského roku zaznamenala, že prišiel zo Štátnej meštianskej školy v Starej Turej. Vyučoval matematiku v prvom a druhom ročníku a kreslenie v druhom, treťom a štvrtom ročníku, pričom jeho vyučovací úväzok činil 23,4 hod. v týždni. V uvedenom školskom roku bol aj triednym učiteľom 2a triedy.¹⁹ Jeho žiaci pochádzali nielen z Bratislavy, ale aj z jej okolia a vzdialenejších miest, dokonca aj z jeho rodnej Starej Turej, celkovo 32 študentov.²⁰

V nasledujúcom školskom roku 1946/47 vyučoval matematiku v prvom a druhom ročníku, kreslenie v štvrtom ročníku. Jeho týždenný vyučovací úväzok bol 22,8 hod. Popri triednictve 3a triedy bol aj správcom školských zbierok matematiky, vyučoval v gymnaziálnom kurze YMCY, bol členom Štátnej skúšobnej komisie a popri tom už študoval na Prírodovednej fakulte vtedajšej Slovenskej univerzity.²¹ So svojou triedou absolvoval školský výlet do Prahy. Z tohto záznamu vo výročnej správe je zrejmé, že sa plne venoval nielen učiteľskej práci, ale zapájal sa aj do mimoškolských aktivít.

V školskom roku 1947/48 je zachytený ako učiteľ matematiky a deskriptívnej geometrie. Vyučoval v štvrtom ročníku matematiku a v treťom zasa kreslenie. Výmera jeho vyučovacej povinnosti bola 21, 5 hod. a bol triednym učiteľom 4b triedy. Na Dievčenskom gymnáziu vyučoval geometriu a rysovanie.²²

V tomto školskom roku mu pribudli aj ďalšie povinnosti v rámci mimoškolskej činnosti. Bol členom skúšobných komisií pre učiteľov ľudových škôl, pre učiteľov stredných škôl a pre učiteľky materských škôl. Nadalej prednášal v gymnaziálnom kurze YMCY, viedol doškolovací kurz pre robotníkov poriadaný KSS, plnil si povinnosti recenzenta učebníc matematiky pre stredné školy a bol sociálnym referentom pre štipendiá.²³

Hlavnými Uhlíkovými vyučovacími predmetmi boli matematika a ako výberový predmet deskriptívna geometria. Tieto predmety patrili v období jeho pôsobenia ku kľúčovým a mali posilniť zastúpenie prírodovedných predmetov a matematiky v učebnom pláne vtedajšej strednej školy. Už na učiteľskej akadémii priviedol svojho žiaka Juraja Bosáka (1933 – 1987) k účasti na celoštátnom kole matematickej olympiády v Prahe, ktorej sa stal absolútnym víťazom. Jeho študent pokračoval v štúdiu matematiky na Prírodovedeckej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, a po jej úspešnom absolvovaní stal sa uznávaným vedcom (RNDr., DrSc.) v obore diskretnej matematiky (teórie grafov a základov informatiky). Bosák mal s bývalým učiteľom Uhlíkom veľa podobného: krátky život, pracovnú húževnatosť, lásku k prírode a hudbe, záujem o šach, príkladný vzťah k svojim žiakom.

Ako sme uviedli, v roku 1945 začal popri zamestnaní študovať matematiku a deskriptívnu geometriu na Prírodovedeckej fakulte Slovenskej univerzity. Podľa dostupných materiálov prvú štátnu skúšku vykonal 8. októbra 1947 z matematiky a 26. februára 1948

¹⁸ Curriculum vitae. Osobný spis Petra Uhlíka, sign. U – 12. Registrátorne stredisko Prírodovedeckej fakulty UK, Mlynská Dolina, Bratislava.

¹⁹ Výročná správa št. učiteľskej akadémie v Bratislave za roky 1944/45 – 1945/46. Bratislava 1946, s. 8.

²⁰ Išlo napr. o jeho krajana a žiaka Jána Hučku (1929 – 2001), ktorého profesionálna dráha pedagóga a historika bola spojená s Filozofickou fakultou UK v Bratislave. Bol autorom viacerých biografíí slovenských osobností 19. storočia, o. i. aj Ľudovíta Štúra.

²¹ Výročná správa št. učiteľskej akadémie v Bratislave za roky 1946/47. Bratislava 1947, s. 8.

²² Výročná správa št. učiteľskej akadémie v Bratislave za roky 1947/48. Bratislava 1948, s. 5.

²³ Tamže, s. 9.

absolvoval skúšku z deskriptívnej geometrie, obe s hodnotením dostatočný.²⁴ Na prvý pohľad to nebol veľmi úspešný vstup k vysokoškolskému štúdiu, ale treba brať na zreteľ, že štúdium konal popri plnom vyučovacom úväzku, s mnohými mimoškolskými povinnosťami, že sa u neho začali prejavovať prvé zdravotné problémy a nie je bez zaujímavosti, že v tom čase prebiehali dramatické spoločenské a ekonomické zmeny, známe februárové udalosti.

Druhú štátnu skúšku vykonal 29. septembra 1950 z matematiky s hodnotením veľmi dobrý.²⁵ Skúšobná komisia ho oslobodila od domácej úlohy z deskriptívnej geometrie. Podrobil sa ústnym skúškam, pričom ho skúšali Dr. Čeněk, Dr. Borůvka a Jur Hronec, ktorý bol v tom čase vedúci Katedry matematiky Prírodovedeckej fakulty UK. Úspešným absolvovaním skúšky preukázal spôsobilosť pre vyučovanie na slovenských gymnáziách.²⁶ Zakrátko, 14. decembra, predstúpil pred Skúšobnú komisiu pre učiteľstvo na stredných školách, kde sa podrobil skúške z matematiky. Zachoval sa text jeho práce pod názvom Pojednanie o asymptotách algebraických kriviek, ktoré sú dané rovnicou. Prácu posudzoval Jur Hronec, ktorý v posudku uviedol, že práca „je jasne a systematicky spracovaná a môže slúžiť ako vzor pre metodické vyučovanie na gymnáziách.“²⁷ Touto prácou potvrdil, že mal značné skúsenosti nielen z matematiky, ale aj zmysel pre metodiku jej výučby.

Dňa 2. júna 1951 ešte vykonal skúšku pred Skúšobnou komisiou pre učiteľstvo na gymnáziách, kde opäť predložil vyhovujúcu písomnú prácu z problematiky deskriptívnej geometrie.²⁸

Keď sa v školskom roku 1953/54 začala výuka na novozriadenej vysokej škole, Vysokej škole pedagogickej v Bratislave, bolo treba urýchlene obsadiť učiteľské miesta vhodnými kandidátmi. Vtedy sa viacerým učiteľom stredných škôl vyskytla možnosť zastáť si za vysokoškolskú katedru. Jedným z nich bol aj Peter Uhlík, ktorý sa javil ako zrelý učiteľ so skúsenosťami na nižších stupňoch škôl a vynikajúci odborník v matematike, najmä v jej metodike. Nebolo prekážok, aby hneď zaujal post odborného asistenta Katedry matematiky Vysokej školy pedagogickej.

Jeho pôsobenie na Katedre matematiky Vysokej školy pedagogickej v Bratislave netrvalo dlho. Žiaľ, nedostatok autentických materiálov o jeho pôsobení na Vysokej škole pedagogickej nedovoľuje podrobnejšie zmapovať jeho tamjšie učiteľské pôsobenie. O nesporných úspechoch pri výchove vysokoškolskej mládeže s prihliadnutím na jeho celoživotné učiteľské pôsobenie a za presadzovanie nových metód výučby matematiky svedčí to, že v roku 1954 bol vyznamenaný vysokým štátnym vyznamenaním Radom práce.²⁹ Už počas odovzdávania štátneho vyznamenania prišlo Petrovi Uhlíkovi zle, ale prítomný prezident Antonín Zápotocký privolal svojho osobného lekára, ktorý mu poskytol prvú pomoc. Zdravotný stav Petra Uhlíka sa však ani v Bratislave nezlepšil. Zomrel 12. mája 1954 v Bratislave. Rozlúčka s Petrom Uhlíkom sa konala v Aule Slovenskej vysokej školy technickej v Bratislave, na ktorej rozlúčkovú reč predniesol vtedajší povereník školstva a kultúry Ernest Sýkora.

²⁴ Záznamy o konaní skúšok. Osobný spis Petra Uhlíka, sign. U – 12. Registratúrne stredisko Prírodovedeckej fakulty UK, Mlynská Dolina, Bratislava.

²⁵ Tamže.

²⁶ Tamže.

²⁷ Tamže.

²⁸ Tamže.

²⁹ Peter Uhlík, nositeľ Radu práce. In: *Za socialistickú školu*, 3, č. 6 (1954), s. 282 – 283; *Učiteľské noviny*, 1, č. 19 (1954), s. 2.

Učiteľ Peter Uhlík.

Na začiatku 50. rokov 20. storočia rozvinul Peter Uhlík aj svoju publikačnú činnosť súvisiacu s predmetmi, ktoré vyučoval. Prvé príspevky vychádzali v časopise *Za socialistickú školu* a mali charakter metodických článkov pre výuku geometrie. V stati **Príspevok k vyučovaniu geometrie**³⁰ mal za úlohu pomôcť začínajúcim učiteľom tohto predmetu. Ukazovalo sa totiž, že v tom čase prichádzali na školy mladší učitelia, ktorí si len dokončovali vzdelávanie na niektorej z učiteľských prípraviek. Keďže učebnice matematiky pre III. stupeň boli pomerne náročné, Uhlík sa týmto článkom usiloval uľahčiť prácu s učebnicou. Prináša niekoľko vzorových príkladov z geometrie (problematiku trojuholníka, mnohouholníka, obsah kruhu a pod.) s ich rozborom a riešením. To poukazuje aj na to, že Peter Uhlík dôverne poznal problémy vo výuke matematiky a učiteľom prinášal konkrétne metodické návody na ich prekonanie. Podobne vyznieva aj jeho ďalšia stať publikovaná v tom istom

časopise.³¹ V článku na pokračovanie opätovne vychádza z učebnicovej látky topografických prác a opätovne uvádza rad príkladov s potrebnými výpočtami a postupom ich riešenia.

V uvedenom období bol členom redakčnej rady časopisu *Matematika v škole*, kde mal na starosti posudzovanie ponúkaných matematických príspevkov. Sám uverejnil obsiahlejšiu správu o svojom vystúpení na konferencii o polytechnickej výchove konanej v Bratislave v roku 1953. Otázky polytechnizácie vyučovania sa stali kľúčovými práve na začiatku 50. rokov 20. storočia. Vo svojom príspevku hovorí, že aj vo vyučovaní matematiky sa hľadá nový obsah a metódy vyučovania, aj tu musí prísť k zmene tradícií starej školy na školu spojenú so životom. Toto spojenie poskytuje polytechnická výchova. Vo vyučovaní na národnej škole sa treba zamerať na osvojovanie mier a získavania meračských zručností (práca s metrom, pásmom a pod.). Na druhom stupni sa v matematických disciplínach musí pestovať vo väčšej miere úvaha, rozbor, abstrakcia. Prvoradú úlohu však musí plniť učiteľ uplatňujúci polytechnický princíp.³²

Hlavným publikačným výstupom Petra Uhlíka bola celoštátna učebnica vytvorená v spolupráci s dvomi českými autormi **Trigonometria pre 10. - 11. postupný ročník všeobecnovzdelávacích škôl**. (Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1954. 136 strán.) Pôvodná česká verzia učebnice vyšla v troch vydaniach (1954, 1955, 1956), slovenská verzia v štyroch vydaniach, v maďarskom preklade v dvoch vydaniach. Spoluautormi učebnice boli okrem Petra Uhlíka dr. Emil Mastný a Dr. Josef Šimek. Žiaľ, v obsahu učebnice nie je uvedené, ktorú jej časť spracoval Peter Uhlík, je uvedený len ako poslovenčovateľ celej učebnice. Z rozboru obsahovej náplne učebnice môžeme určiť, že je autorom posledných dvoch kapitol: Trigonometrické riešenie trojuholníka (s. 83 – 114) a Topografické práce v teréne (s. 115 – 131). Kým v prvej uvedenej časti sa zaoberá tabuľkami logaritmov goniometrických funkcií, riešením pravouhlého trojuholníka pomocou vyššie uvedenej tabuľky a ďalšími otázkami, v druhej časti podáva popis meračských strojov a prístrojov, postupy merania uhlov, -návod na určovanie bodov v rovine a ďalšie otázky.

³⁰ Uhlík, P.: Príspevok k vyučovaniu geometrie. In: *Za socialistickú školu*, 2, č. 9 (1953), s. 425 – 427.

³¹ Uhlík, P.: Príspevok k vyučovaniu topografických prác v teréne v 10. a 11. postupnom ročníku. In: *Za socialistickú školu*, 3, č. 4 (1954), s. 179 – 185 a č. 5 (1954), s. 230 – 234.

³² Uhlík, P.: Zpráva z konferencie o polytechnickej výchove v Bratislave. In: *Matematika v škole*, 3, č. 7 (1953), s. 3.

Zaujímavým dokladom Uhlíkovej všestrannosti je aj to, že v štyridsiatych rokoch 20. storočia ilustroval učebnicu J. Celdera *Prírodospyt (anorganická chémia)* pre II. triedu meštianskych škôl (Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1942) a učebnicu z pera toho istého autora *Prírodoveda* pre I. triedu meštianskych škôl (Bratislava : Štátne vydavateľstvo, 1942. 201 s.), v ktorých uplatnil svoje umelecké nadanie.

Žiaľ, nezachovali sa relevantné metodické materiály, ktoré Peter Uhlík spracoval a podľa ktorých viedol svojich žiakov pri výuke matematických disciplín. V spomienkovom príspevku podľa nepodpísaného autora Uhlík presadzoval tézu, že matematiku možno „naučiť každého žiaka otvoreným prístupom, s vychovávateľskou láskou a starostlivosťou.“³³ Uvádza aj jeho vlastné slová: „Žiaci majú záujem o matematiku potiaľ, pokiaľ rozumejú problému, ináč záujem prestáva... Keď som žiakovi individuálne pomohol a jemu sa podaril prvý krok, stúplo jeho sebavedomie a chuť do ďalšej práce.“³⁴ Vo vyučovacej praxi neuplatňoval drezúru, tresty, zlé známky, nekričal na žiakov, ale jeho otcovská pomoc a priateľské povzbudenie vyvolávalo aj u tých najslabších sebavedomie a vieru vo vlastné sily. U učiteľov presadzoval svedomitú prípravu na vyučovanie a tento princíp uplatňoval vo vlastnej učiteľskej činnosti.

Práce Petra Uhlíka

Masný, E., Šimek, J., Uhlík, P.: *Trigonometria* pre 10. - 11. postupný ročník všeobecnovzdelávacích škôl. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1954.

Uhlík, P.: Príspevok k vyučovaniu topografických prác v teréne v 10. a 11. postupnom ročníku. *Za socialistickú školu*, 3, č. 4 (1954), s. 179 – 185.

Uhlík, P.: Príspevok k vyučovaniu topografických prác v teréne v 10. a 11. postupnom ročníku. *Za socialistickú školu*, 3, č. 5 (1954), s. 230 – 234.

Uhlík, P.: Príspevok k vyučovaniu geometrie. *Za socialistickú školu*, 2, č. 9 (1953), s. 425 – 427.

Uhlík, P.: Zpráva z konferencie o polytechnickej výchove v Bratislave. *Matematika v škole*, 3, č. 7 (1953), s. 3.

Práce o Petrovi Uhlíkovi

Dubec, A.: Za súdruhom Uhlíkom. *Matematika v škole*, 3, č. 7 (1953), s. 3.

Matematiku sa možno naučiť. *Technické noviny*, 37, č. 21 (1989), s. 2.

Peter Uhlík, nositeľ Radu práce. *Za socialistickú školu*, 3, č. 6 (1954), s. 282 – 283.

Peter Uhlík. In: *Matematici, fyzici a astronómovia*. Bratislava : Jednota slovenských matematikov a fyzikov, 1995. 127 s. ISBN 80-967454-0-9.

³³ Matematiku sa možno naučiť. In: *Technické noviny*, 37, č. 21 (1989), s. 2.

³⁴ Tamže.

Peter Uhlík. In: Rumánek, G.: Staroturianske trvalky. Otvorený zoznam nežijúcich osobností. Stará Turá : vl. nákl., 2009. 127 s., ISBN 978-80-970181-3-9. (s. 111).

Peter Uhlík: In: Slovenský biografický slovník. Martin : Matica slovenská, 1994, s. 168. ISBN 80- 7090-111-X.

Tomisová, E.: Zabudnuté osudy staroturianskych škôl. Bratislava : Eko-konzult, 2013. 978-80-8079-179-7.

Zomrel Peter Uhlík, nositeľ Radu práce. Učiteľské noviny, 4, č. 20 (1954), s. 2.

POUŽITÉ PRAMENE A LITERATÚRA:

Biografický archív SNK Martin

Informácie poskytnuté synovcom Petrom Uhlíkom (1940) v rozhovore dňa 24. februára 2019 v Brezovej pod Bradlom.

LUKÁČ, E – MICHALIČKA, V. a kol.: *História najstarších učiteľských ústavov na Slovensku (1819 – 1945)*. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2007. 484 s. ISBN 978-80-8068-706-9.

Mátej, J.: *Učítelia v protifašistickom odboji a Slovenskom národnom povstaní*. Bratislava : SPN, 1974.

MORAVČÍK, J. – VYŠÍN, J.: *Dvacet pět let matematické olympiády v Československu*. Praha : ÚV MO, 1976.

RAGAČ, R. a kol.: *Stará Turá – naše mesto*. Stará Turá : MÚ, 2010. ISBN 978-80-970549-3-9.

Výročné správy Štátneho československého koedukačného učiteľského ústavu Jána Kollára v Štubnianskych Tepliciach za školské roky 1930/31 – 1933/34.

Výročné správy Štátneho slovenského ústavu učiteľského v Bratislave za školské roky 1944/45 – 1949/50.

PhDr. Vladimír Michalička, CSc. (1950) – absolvent štúdia odboru výchova a vzdelávanie dospelých na FF UK v Bratislave, interná aspirantúra tamže. Už počas štúdia sa začal venovať dejinám školstva a pedagogiky. V rokoch 1984 – 2017 pracoval ako kurátor v Múzeu školstva a pedagogiky. Je autorom knižných a zborníkových prác, štúdií a článkov z dejín slovenského školstva a pedagogiky.

Kontakt: vladimir.michalicka12@gmail.com

Došlo: 19. 3. 2019

Posúdil: Mgr. Peter Pavel Uhlík

ZLOŽITÝ ZROD VYSOKOŠKOLSKEJ UČEBNICE DEJINY ČESKEJ A SLOVENSKEJ PEDAGOGIKY

Vladimír Michalička

Abstrakt: Štúdia pojednáva o zložitej a dlhej ceste vzniku vysokoškolskej učebnice Dejiny českej a slovenskej pedagogiky vydané v roku 1976. Jej pôvodný autorský kolektív z roku 1966 sa nedokázal skoncentrovať na rýchle dokončenie učebnicového textu, tým viac, že práce na ňom boli prerušené udalosťami rokov 1968-69. Zúžený autorský kolektív pod vedením Jozefa Máteja text učebnice dokončil v roku 1971, ale rôznorodý prístup autorov si vyžiadala dôkladné redakčné úpravy, čím sa vydanie učebnice odsunulo až do roku 1976.

Abstract: This study deals with complicated and long way to birth of university textbook The history of Czech and Slovak pedagogy edited in the year 1976. It's original author's collective from 1966 was not able to concentrate for quick completion of textbook. The situation was complicated by fact, that the work was interrupted by political events in the years 1968 – 1969, too. A textbook was finished by reduced author's collective under the guidance of Jozef Mátej in 1971, but authors' diverse approach caused the necessity of thoroughgoing editorial corrections. For these reasons was the edition of a textbook postponed until 1976.

Kľúčové slová: dejiny českej a slovenskej pedagogiky, vysokoškolská učebnica, Jozef Mátej.

Jednou z oblastí vedeckej pedagogickej činnosti Jozefa Máteja (1921 – 1987) bola učebnicová tvorba. V rozpätí takmer dvadsiatich rokov napísal sám alebo v spoluautorstve celkom deväť učebníc, resp. vysokoškolských učebných textov. Išlo (v časovom slede) o nasledovné tituly: Kapitoly z dejín školstva a pedagogiky (19. a 20. storočie) (Bratislava: UK, 1970, 1972 druhé vyd.), Vybrané kapitoly z dejín školstva a pedagogiky na Slovensku v spoluautorstve (Bratislava: UK, 1971), Dejiny českej a slovenskej pedagogiky ako vedúci autorského kolektívu (Bratislava: SPN, 1976), Kapitoly z dejín pedagogiky (Bratislava: UK, 1977), ako spoluautor Dejiny školstva a pedagogiky (Bratislava: SPN, 1981, 1986 druhé vyd.) a komplementárny zväzok Výber z prameňov k dejinám školstva a pedagogiky (Bratislava: SPN, 1981), ako spoluautor Dějiny školství v Československu 1945 - 1975 (Praha: KU, 1981), ako spoluautor Úvod do dějin předškolní pedagogiky (Praha: SPN, 1987) a jeho slovenský preklad Úvod do dejín predškolskej pedagogiky (Bratislava: SPN, 1987) a za autorského vedenia M. Somra Dejiny školství a pedagogiky (Praha: SPN, 1987). K erbovej učebnici, ktorá dodnes slúži vysokoškolskej výuke na Slovensku patria Dejiny českej a slovenskej pedagogiky z roku 1976.

Už v polovici 60. rokov bol vo vysokoškolskej výuke dejín pedagogiky veľmi citelný nedostatok vhodných učebníc a študijných príručiek k všeobecným dejinám školstva a pedagogiky ako aj k dejinám českého a slovenského školstva a pedagogiky. Svoju úlohu postupne prestala plniť príručka kolektívu autorov pod vedením Josefa Váňu Dejiny pedagogiky, ktorá vyšla v niekoľkých českých vydaniach a bola preložená aj do slovenčiny. Slúžila síce ako učebnica pre stredné pedagogické školy, ale pre vysokoškolské vzdelávanie bola už nevyhovujúca. Je však pravdou, že na potrebu napísania učebnice českej a slovenskej pedagogiky upozornil už v roku 1956 Josef Cach vo veľmi fundovaných skriptách, keď napísal, že „... dejiny českej školy a pedagogiky spolu s kapitolami z dejín slovenskej školy a pedagogiky, ktoré budú tvoriť v budúcich rokoch hlavnú náplň celého kurzu dejín pedagogiky

na našich pedagogických školách všetkých typov, budú takto prispievať k vytváraniu pedagogickej kultúry učiteľa, prehĺbeniu jeho pedagogického majstrovstva, stanú sa i účinným nástrojom uvedomelej vlasteneckej výchovy...“¹ Túto medzeru mala zaplniť vysokoškolská učebnica, ktorej vznik iniciovalo Ministerstvo školstva a kultúry v Prahe svojim prípisom č. 19190/66 – III/4 b z 21. mája 1966. Ministerstvo súčasne poverilo Jozefa Máteja vedením autorského kolektívu a splnomocnilo ho vytipovať jeho členov. Predpokladalo sa, že učebnica bude dohotovená v čo najkratšom čase.²

Jozef Mátej vtedy pôsobil ako docent na Katedre pedagogiky Filozofickej fakulty UK v Bratislave a bol už zrelým vedeckým pracovníkom v oblasti dejín školstva a pedagogiky. Bol aj dobre zapísaný v prostredí českých pedagogických historiografov. Významnou okolnosťou bola aj skutočnosť, že v krajine vtedy vrcholilo spoločenské a politické uvoľnenie a vytvárali sa aj podstatne lepšie podmienky pre bádanie v oblasti histórie všeobecne a v dejinách školstva a pedagogiky zvlášť. Vydaním učebnice bolo poverené bratislavské Slovenské pedagogické nakladateľstvo. Krátko po rozhodnutí pražského ministerstva zvolala vedúca redaktorka SPN v Bratislave na 28. júna 1966 prvú poradu autorského kolektívu.³ Z tejto porady sa zachovala pozvánka a návrh rámcovej osnovy učebnice, návrh na rozdelenie tém jednotlivým autorom a rozsah jednotlivých kapitol, ktoré spracoval Jozef Mátej po neformálnej konzultácii s niektorými budúcimi spoluautormi.

Ako autori prichádzali v tomto počiatočnom štádiu do úvahy J. Cach (metodologický úvod), J. Kyrášek, vedúci českej časti kapitol II.-IV. so spolupracovníkmi J. Polišínský, J. Popelová, M. Riedl; vedúci slovenskej časti P. Vajcik a spolupracovníci F. Karšai, V. Ružička; V. kapitola vedúci českej časti J. Kyrášek s J. Popelovou a J. Bramborom, slovenská časť vedúci F. Karšai s J. Mátejom; VI. kapitola vedúci českej časti E. Strnad a spoluautor L. Kratochvíl, slovenská časť P. Vajcik so spoluautormi L. Bakošom a F. Pätoprstým. Kapitoly VII. - IX. Za českú časť zodpovedný J. Kopáč a J. Cach so spolupracovníkmi T. Henekom, J. Froněkom, J. Nedvědom, M. Ružičkom, J. Váňom, J. Novotným, E. Koukalom, E. Strnadom a J. Šolem, za slovenskú časť vedúci J. Schubert a spolupracovníci J. Mátej, J. Mikleš, T. Srogoň, F. Bokes, A. Čuma, J. Gallo, M. Gosiorovský. X. - XII. kapitolu gestoroval za českú stranu K. Angelis a E. Koukal so spolupracovníkmi J. Novotným, J. Kopáčom, J. Cachom, za slovenskú časť prevzal zodpovednosť J. Mátej so spolupracovníkmi L. Bakošom, G. Pavlovičom, J. Schubertom a A. Čumom. O záver sa mal postarať vedúci autorského kolektívu J. Mátej. Zároveň bola na stretnutí ustanovená redakčná rada na čele s J. Mátejom a členmi P. Vajcikom, K. Angelisom, J. Kopáčom, J. Schubertom, J. Cachom, E. Koukalom a J. Kyráškom. Do konca septembra 1966 mali jednotliví vedúci spracovať podrobné osnovy kapitol.⁴

Z avizovaného stretnutia autorského kolektívu sa zachoval návrh osnovy učebnice *Dejiny československej pedagogiky*. Už z jeho názvu, v ktorom sa kniha označovala ako dejiny československej pedagogiky naznačuje, že v počiatočnom štádiu sa uplatňovala ešte staršia československá koncepcia dejín. Podľa návrhu by učebnica pri rozsahu 505 strán⁵ mala mať nasledovných XII kapitol:

I. Úvod (metodologické poznámky)

II. Výchova a vzdelávanie v najstarších obdobiach v Čechách a na Slovensku (do 16. stor.)

¹ Cach, J.: *Dějiny české pedagogiky. Díl I.* Praha : SPN, 1956, s. 11.

² Mátej, J. a kol.: *Dejiny české a slovenskej pedagogiky*. Bratislava: SPN, 1976, s. 11.

³ Meno vedúcej redaktorky nevieme z dostupných materiálov identifikovať.

⁴ Fond Jozef Mátej. Rozdelenie práce na vysokoškolskej učebnici dejín československej pedagogiky, nedatované. Literárny archív SNK Martin, sign. 257 I 20.

⁵ Poznámka ceruzkou v závere návrhu. Tamže.

III. Škola, výchova a pedagogika v období humanizmu a renesancie v Čechách a na Slovensku

IV. Školstvo a pedagogika v období reformácie a protireformácie v českých zemiach a na Slovensku.

V. Pedagogický systém J. A. Komenského

VI. Škola, výchova a pedagogika v Čechách a na Slovensku počas národného obrodzenia

VII. Škola, výchova a pedagogika v českých zemiach a na Slovensku v druhej polovici 19. storočia a začiatkom 20. storočia.

VIII. Buržoázne pedagogické teórie v českých zemiach koncom 19. a začiatkom 20. storočia

IX. Otázky výchovy a vzdelania v českom a slovenskom robotníckom hnutí koncom 19. a začiatkom 20. storočia.

X. Otázky výchovy a vzdelávania v českých zemiach a na Slovensku počas buržoáznej ČSR (1918 – 1939).

XI. Škola a pedagogika v českých zemiach a na Slovensku v r. 1939 – 1945

XII. Škola, výchova a pedagogika v ľudovodemokratickej a socialistickej ČSR

Text bude ukončený záverom. Na okraji materiálu je pri III. a IV. kapitole ceruzkou uvedený vyhladený autor V. Ružička.⁶

Čoskoro sa však ukázalo, že takýto rozsiahly autorský kolektív je, aj pri roztratenosti pracovísk a z dnešného pohľadu aj vzhľadom na nepružnú komunikáciu, ťažko zvládnuteľný. Vedúci autorského kolektívu v úvode učebnice doslova píše: „Vtedy sme si mysleli, že sa kniha skôr vyhotoví, keď bude na nej pracovať veľký kolektív. Po istom čase sa však ukázalo, že pri spolupráci s takýmto rozsiahlym autorským kolektívom sa vynárajú veľké ťažkosti.“⁷ Vypracovávanie jednotlivých príspevkov sa oneskorovalo, niektorí autori odstúpili od spolupráce a istú rolu hrala aj skutočnosť, že po roku 1969 bola niekomu z kolektívu zakázaná alebo pozastavená publikačná činnosť. V tom smere je výrečný Mátejov list E. Strnadovi z 10. septembra 1969, jednému zo spoluautorov s tým, že počíta s dodaním jeho príspevku a ďalej píše: „Práce na učebnici meškajú, viacerí autori (Schubert, Vajcik, Koukal, Holínková) nedodali svoje príspevky.“⁸ Ďalej píše, že pošle urgencie, ak do mesiaca nepošlú svoje príspevky, „nemáme záujem o ďalšiu spoluprácu“. Kniha sa vydá ako Kapitoly z dejín českej a slovenskej pedagogiky.⁹ V tom čase sa autorský kolektív zúžil na štyroch českých J. Cach, D. Čapková-Votrubová, J. Kopáč a E. Strnad), a štyroch slovenských autorov (F. Karšai, J. Mátej, J. Schubert a P. Vajcik).

Práce na učebnici sa obnovili na prelome rokov 1969 a 1970. V tomto období sa vedúci autorského kolektívu i autori samotní sústreďovali na spracovanie zverených častí učebnice. Samozrejme, že v priebehu tvorby textov bolo treba riešiť aj koncepčné otázky, najmä názvy kapitol a ich obsah, dohodnúť sa na jednotnej metodike ich spracovania, členení textu a pod. Ako je zachytené v zápisnici z 19. 11. 1971, niektorí autori tieto zásady nedodržiavali a zostavovateľ musel zasahovať do textu a robiť úpravy. „... nechcel som to však postupovať diktátorsky, preto som zvolal túto poradu, aby sme si ešte raz nejasné, sporné otázky objasnili, vysvetlili a zjednotili sa v názoroch na definitívnu podobu nášho spoločného diela.“¹⁰ Bola dohodnutá aj štruktúra kapitol, ktoré mali pozostávať zo stručnej osnovy kapitoly na jej začiatku, jej zhrnutiu na konci kapitoly a s pripojenou literatúrou a prameňmi so všetkými bibliografickými údajmi. Tu zasa vznikol problém uvádzania cudzojazyčného

⁶ Fond Jozef Mátej. Návrh osnovy učebnice Dejiny československej pedagogiky. Literárny archív SNK Martin, sign. 257 I 20.

⁷ Mátej, J. a kol.: Dejiny českej a slovenskej pedagogiky. Bratislava : SPN, 1976, s. 11.

⁸ List Jozefa Máteja. Fond Jozefa Máteja. Literárny archív Martin, sign. 257 B 40.

⁹ Tamže.

¹⁰ Zápisnica z 19. októbra 1971. Fond Jozef Mátej. Literárny archív SNK Martin, sign. 257 S 22, s. 1.

názvu diela, prameňa a jeho preklad do slovenského jazyka. Rokovalo sa aj o dodaní fotografického materiálu a jeho umiestnení. Rovnako zaznela požiadavka vypracovať menný register pre ľahšiu orientáciu v učebnici (zostavil ho PhDr. Pavol Kompolt, CSc., vtedajší začínajúci člen katedry pedagogiky FFUK) a za recenzentov boli navrhnutí prof. PhDr. Ľudovít Bakoš, DrSc. (FFUK Bratislava) a prof. PhDr. Vladimír Jůva, CSc. (FF UJEP Brno). Konečné texty mali byť dodané Jozefovi Mátejovi do 15. novembra 1971.¹¹

Vedúci autorského kolektívu skutočne na konci roku 1971 prevzal konečné texty jednotlivých autorov, ale, ako bolo vyššie uvedené, bolo treba učebnici dodať jednotný ráz. Redakčná úprava, získanie obrazovej výbavy učebnice (inak veľmi bohatej), vypracovanie cudzojazyčných resumé, menného registra si vyžiadali ďalší čas. Žiaľ, ďalšie podrobnosti o týchto procesoch sa nám z archívnych materiálov nepodarilo zistiť. Nezanedbateľnou okolnosťou zdĺhavého zrodu učebnice boli aj nevyhnutné recenzentské posudky a domnievame sa, že k textu učebnice sa vyjadrovali aj nadriadené školské i politické orgány a to ako na slovenskej, tak aj na českej strane (ministerstvo školstva, stranické orgány, tlačový dozor). K tomu pristúpili aj v tom čase dlhé výrobné lehoty knižných vydavateľstiev. Je to zrejmé z informácie v tiráži učebnice, kde sa uvádza, že slovenské ministerstvo školstva po dohode s českým ministerstvom schválilo pripravované dielo ako celoštátnu učebnicu už v roku 1973.

Uplynulo dlhých desať rokov, kým od výzvy ministerstva školstva vypracovať novú vysokoškolskú učebnicu dejín pedagogiky došlo k jej dlho očakávanému vydaniu v roku 1976. **Mátej, Jozef a kolektív: Dejiny českej a slovenskej pedagogiky. (Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1976. 502 strán + 37 strán príloh).** Učebnica vyšla v nezvyčajne vysokom náklade 14 850 exemplárov. Tým mala byť dostupná po dlhšie obdobie českým i slovenským študentom pedagogických disciplín ako aj bádateľom v dejinách pedagogiky. Pozitívum vysokého nákladu publikácie relativizovala jej vysoká cena vo výške 50 Kčs vtedajšej meny.

Záverom treba uviesť niekoľko poznámok. Táto učebnica bola prvou vysokoškolskou učebnicou dejín českej a slovenskej pedagogiky a doteraz zostáva rešpektovanou v rámci vysokoškolského štúdia pedagogických disciplín. Bola prvou vysokoškolskou učebnicou zaoberajúcou sa vývojom domácej pedagogickej histórie (na rozdiel od Váňových Dejín pedagogiky z 50. – 70. rokov). Bola prvou vysokoškolskou učebnicou tejto pedagogickej disciplíny, ktorej vedúcim autorského kolektívu bol predstaviteľ slovenskej pedagogickej historiografie a toto prvenstvo trvá do súčasnosti. Bola prvou vysokoškolskou učebnicou v tomto obore, ktorá zaznamenala pozitívny ohlas aj v zahraničnej pedagogickej tlači (bývalá NDR a Poľsko). Už len tieto prvenstvá sú dokladom toho, že sa jedná o významné historicko-pedagogické dielo, ktorého význam pretrváva už takmer polstoročie.¹²

POUŽITÉ PRAMENE A LITERATÚRA:

Literárny archív SNK Martin, Fond Jozef Mátej

CACH, J.: Dějiny české pedagogiky. Díl I. Praha : SPN, 1956

MÁTEJ, J. a kol.: Dejiny českej a slovenskej pedagogiky. Bratislava : SPN, 1976

Došlo: 9. 2. 2019

¹¹ Tamže, s. 2.

¹² Celkovým hodnotením učebnice a jej ohlasom sa autor bude zaoberať v osobitnom príspevku.

Posúdil: PhDr. Pavol Kompolt, CSc.

SPRÁVY

Jozef Pšenák 80-ročný

Pred niekoľkými týždňami oslávil univ. prof. PhDr. Jozef Pšenák, CSc. v plnom zdraví a pohode okružle životné jubileum – 80. výročie narodenia. Prof. Pšenák bol dlhoročným slovenským vysokoškolským pedagógom, historikom a komeniológom.

Jozef Pšenák sa narodil 5. mája 1939 v dolnooravskej obci Medzibrodie nad Oravou (dnes okr. Dolný Kubín). Školskú dochádzku začal na jednotriednej národnej škole (1945 – 1950) v rodnej obci, v školskom roku 1950/51 pokračoval v štúdiu na strednej škole v Dolnom Kubíne. Školský zákon z roku 1953 skrátil jubilantovo školovanie o rok, pričom záverečné skúšky vykonal z matematiky a zo slovenského jazyka. Keďže spomenutý školský zákon upravil na novo vzdelávanie učiteľov národných škôl, rozhodol sa pokračovať v štúdiu od školského roku 1953/54 na novozriadenej Pedagogickej škole pre vzdelanie učiteľov národných škôl v Tvrdošíne. V lete roku 1957 maturoval a na radu svojho učiteľa si podal prihlášku na Vysokú školu pedagogickú v Bratislave, kde začal študovať učiteľskú kombináciu slovenský jazyk – pedagogika. V roku 1961 ukončil vysokoškolské štúdium s červeným diplomom a nasledovala základná vojenská služba.

Po jej skončení nastúpil Pedagogickú školu pre vzdelanie učiteľiek materských škôl v Modre, kde pôsobil do roku 1968. Krátko pôsobil ako redaktor v Slovenskom pedagogickom nakladateľstve, o rok neskôr sa vrátil do školských služieb ako odborný pracovník Pedagogickej fakulty UK so sídlom v Trnave a odtiaľ viedli jeho kroky na Filozofickú fakultu UK v Bratislave. Na Katedre pedagogiky FFUK v Bratislave pôsobil 36 rokov (1969 – 2005), pričom jeho doménou boli prednášky a semináre z dejín pedagogiky. V posledných rokoch pôsobenia na katedre pedagogiky zastával aj funkciu vedúceho katedry a pozornosť venoval aj vedeniu aspirantov. Ako dôchodca zostal činný v prednáškovej činnosti na viacerých vysokých školách (Ružomberok, Žilina, Bratislava) i v publikačnej činnosti.

Popri pedagogickom úväzku sa začal v 70. rokoch 20. storočia systematicky venovať aj vedeckej práci v oblasti dejín školstva a pedagogiky. Jej základné smerovanie naznačil už svojou rigoróznou prácou Dejiny gymnázia v Dolnom Kubíne (Bratislava 1970) a následne kandidátskou dizertačnou prácou Stredná všeobecnovzdelávacia škola v buržoáznej ČSR (Bratislava 1974). Široké uplatnenie vo vysokoškolskej príprave študentov si získali dve vydania zborníka legislatívnych materiálov Pramene k dejinám československého školstva (od r. 1918 – 1973), ktoré vyšli rokoch 1977 a 1979 a dodnes po nich študenti siahajú.

V osemdesiatych rokoch 20. storočia vyšla v dvoch vydaniach ako študijná príručka a monografia Kapitoly z dejín ruskej a sovietskej pedagogiky (Bratislava 1981, 1985), v spolupráci s prešovským historikom pedagogiky Michalom Ričalkom dvojzväzková Antológia z dejín predškolskej pedagogiky (Košice 1979 – 1980) a jej ďalšie vydanie (Bratislava 1983). Súbežne prednášal a publikoval v periodickej tlači i v zborníkoch štúdie k viacerým otázkam dejín slovenského školstva a pedagogiky.

Po smrti prof. PhDr. Jozefa Máteja, DrSc. prešli do jeho vyučovacej náplne v plnom rozsahu aj prednášky a semináre z dejín pedagogiky vo všetkých typov štúdia pedagogiky na materskej Katedre pedagogiky FFUK, vrátane ďalších foriem štúdia. Do centra prednáškovej, bádateľskej, editorskej a organizačnej práce Jozefa Pšenáka sa po roku 1989 dostala komeniológia. V roku 1994 získal pedagogickú hodnosť profesora pre dejiny pedagogiky obhájením habilitačnej práce Jan Amos Komenský a slovenská škola a pedagogika (Bratislava 1994). To sa už v plnom rozsahu venoval komeniologickej problematike.

Bohatý je zoznam príspevkov v slovenských pedagogických časopisov predovšetkým po roku 1990 venovaných Komenskému, napr.: *Vzdelávanie ako celoživotný proces* v diela J. A. Komenského (1992), *Sociálne aspekty Komenského Všeobecnej porady* (1994), *Komenského mierová koncepcia nápravy sveta* (1999) a ďalšie. Mimoriadne záslužným činom Jozefa Pšenáka bola editorská činnosť v súvislosti so 400. výročím narodenia J. A. Komenského. K tomuto výročiu sa jeho zásluhou zjavilo nové slovenské vydanie *Komenského Veľkej didaktiky* (1992) a v tom istom roku aj *Šťastie národa, Vševýchova a Výber z Potockých spisov J. A. Komenského*. Bol aj organizátorom komeniologických podujatí, z ktorých pripravil zborníky príspevkov: *J. A. Komenský a slovenská kultúra* (1992), *Duchovný odkaz J. A. Komenského Slovensku* (1999) a *De rerum humanarum ... a odkaz J. A. Komenského pre tretie tisícročie* (2001).

Pravidelne uverejňoval v *Pedagogickej revue* state o osobnostiach a pedagogických myšlienkach 19. a 20. storočia, napr.: o Jánovi Kadavom (1996), Ludovítovi Štúrovi (1996), Gregorovi Uramovi-Podtatranskom (1997, 1998), Jánovi Kollárovi (1997, 1998), E. M. Šoltésovej (2000), Samuelovi Tešedíkovi (2011), Jozefovi Mátejovi (1987, 1989), Jurajovi Čečetkovi (1992, 2004, 2005), Vladimírovi Václavíkovi (2007) a mnohých ďalších.

Nezanedbateľnou súčasťou autorských aktivít Jozefa Pšenáka je aj učebnicová tvorba. Popri už vyššie spomínaných študijných príručiek spracoval aj *Kapitoly z dejín ruskej a sovietskej pedagogiky* (Bratislava 1985), *Kapitoly z dejín slovenského školstva a pedagogiky* (Bratislava 2000), *Slovenská škola a pedagogika 20. storočia* (Ružomberok 2011) a *Dejiny školstva a pedagogiky* (Žilina 2012), ktoré sa využívajú po roku 1989 na viacerých vysokých školách na Slovensku.

Jozef Pšenák autorsky prispel aj do dvoch veľkých encyklopedických diel – do dvojdielnej *Pedagogickej encyklopédie Slovenska* a šesťdielneho *Slovenského biografického slovníka*, ako aj do prác nad *Terminologickým a výkladovým slovníkom pedagogiky dospelých (andragogiky)* (2000).

Rovnako sa ako vedúci výskumného tímu podieľal na projekte Vega pod názvom *Transformácia školy v podmienkach pluralitnej spoločnosti*, kde spracoval kapitolu o premenách stredného školstva na Slovensku. Výsledky výskumu boli publikované v rovnomennej knižnej práci v roku 2000.

Želáme jubilantovi predovšetkým veľa zdravia a spokojnosti do ďalších rokov v kruhu jeho najbližších.

PhDr. Vladimír Michalička, CSc.

RECENZIE

Katona, Livia: História židovských škôl na južnom Slovensku. Sládkovičovo: OZ Ponvagli, 2017. 71 s. ISBN 978-80-972129-3-3.

Autorka sa podujala spracovať tému doteraz známu z jej podobne zameranej práce z roku 2011, tento raz upriamenú na región južného Slovenska. Publikáciu uvádza predslovom, v ktorom objasňuje motiváciu a postup pri spracovaní svojej práce a piatimi kapitolkami, ktorých obsah sa dotýka širšieho okruhu danej problematiky. Podáva v nich krátky prehľad histórie židovského národa, Prehľad dejín židovského vzdelávacieho systému, Vývoj a prehľad školských zákonov 1868 – 1945, Vývoj školstva a pedagogiky po roku 1918 a Židovské zákony a pedagogika. Treba však hneď na začiatku upresniť, že sa tu vyskytujú drobné nepresnosti, z ktorých uvedieme označovanie meštianskej školy ako meštianka. Nie celkom jasne z poznámky o poštátnení školstva v roku 1944 je zrejmé, že išlo o formálne poštátnenie, aj to len na území, ktoré krátky čas spadalo pod ingerenciu povstaleckej SNR a nemožno sa stotožniť s paušálnymi konštatovaním, že v rokoch 1939 – 1945 došlo k úpadku vysokého školstva na Slovensku, keďže práve v tomto období rozvinula svoju činnosť slovenská Technika, vznikla Vysoká škola obchodná a aj armáda mala svoju vysokoškolskú ustanovizeň. Nepresné je označenie kapitoly Židovské zákony a pedagogika, skôr by sa žiadalo napísať ju ako Židovské zákony a školstvo, výchova a vzdelávanie. Na str. 22 sa nesprávne uvádza autor príslušných pasáží Jozef Mátej (ten je vedúcim autorského kolektívu a autorom iných kapitol tejto vysokoškolskej učebnice), je ním Peter Vajcik. Miestami sa nachádzajú aj pravopisné chyby a preklepy, ktoré bolo treba odstrániť v poslednej redakcii knihy (s. 8, 13, 16, 21, 24, 49).

Pozitívnejšie možno hodnotiť ťažiskové kapitoly, ktoré zachytávajú vývoj židovských škôl v Dunajskej Strede, Galante, Jelke, Seredi, Sládkovičove, Šamoríne, Trnave, Veľkom Mederi a v Zlatých Klasoch. Výhradu možno uplatniť voči tomu, že Trnava je tradične označovaná ako mesto západného Slovenska.

Každá kapitola prináša krátke údaje o obci (meste), ich historikom vývoji, najmä však údaje o židovskom obyvateľstve a mnohostranných aktivitách v ich každodennom živote. Za najhodnotnejšie pasáže knihy považujeme niekde kratšie, niekde bohatšie rozpísanú históriu vzniku židovskej školy, účinkovanie ich učiteľov, žiactvo, budovy, používané učebnice a ďalšie údaje, ktoré umožňujú pozornejšiemu čitateľovi utvoriť si plastickejší obraz vývoja a premien židovských škôl na skúmanom teritóriu. Tu len dodávame jednu informáciu navyše, že v Zlatých Klasoch mala v roku 1800 židovská škola 19 žiakov (podľa: Topografia dejín školstva na Slovensku od počiatkov do roku 1918 – Trnavský kraj. Bratislava : ÚIPŠ, 2008, s. 67). Mimoriadne hodnotná je skutočnosť, že kniha je vybavená množstvom pekných fotografií a je vytlačená na kvalitnom kriedovom papieri. Vyšla v nezvyčajne vysokom náklade, takže sa môže dostať k mnohým čitateľom.

Napriek našim početným kritickým poznámkam však musíme oceniť úsilie autorky spracovať doteraz málo známe kapitoly z dejín židovského školstva. Aj v tejto podobe je dobrým príspevkom k histórii školstva na Slovensku.

PhDr. Vladimír Michalička, CSc.

KUDLÁČOVÁ, Blanka (ed.): *Pedagogické myslenie a školstvo na Slovensku od obdobia normalizácie po pád komunizmu*. 1. vyd. Trnava : Trnavská univerzita v Trnave, 2018. 244 s. ISBN 978-80-568-0123-9.

Zborník *Pedagogické myslenie a školstvo na Slovensku od obdobia normalizácie po pád komunizmu* je výsledkom riešenia projektu VEGA 1/0038/17 *Pedagogické myslenie, školstvo a vzdelávanie na Slovensku v rokoch 1945 až 1989*. Predstavuje pokračovanie zborníka, ktorý je venovaný analogickej problematike v období vymedzenom rokmi 1918 až 1968. Na dvestoštyridsiatych štyroch stranách nachádzame mnohostrannú analýzu rôznych aspektov fungovania školského systému v neľahkej politickej realite po auguste 1968. Sovietskym zväzom vynútené utuženie totalitného komunistického režimu totiž zásadne deformovalo proces vzdelávania detí a mládeže na všetkých stupňoch školského systému.

Prvá kapitola predstavuje vhodnú introdukciu do pojednávanej problematiky. Prvý text z pera historika Petra Jaška čitateľa uvádza do spoločensko-politickej situácie, ktorá na Slovensku existovala počas obdobia tzv. normalizácie. Na pomerne obmedzenom priestore pútavo načrtol kľúčové charakteristiky obdobia normalizácie vrátane štruktúr existujúcej protirežimovej opozície. Elena Londáková v druhej štúdii, nazvanej *Slovenská spoločnosť v období normalizácie – jej dôsledky v kultúre a v školstve*, tému normalizácie konkretizovala na oblasť kultúrneho života, a to nielen v rovine režimom ovládanej verejnej kultúry, ale aj vo sfére disentu. Za jednoznačne pozitívny aspekt tohto textu môžeme považovať uvedenie série hodnotných diel kinematografickej proveniencie, ktoré vznikli práve v období normalizácie.

Nasledujúca kapitola pojednáva o vývoji pedagogiky ako vednej disciplíny v podmienkach zostrenej normalizačnej ideologickej kontroly. Úvodná štúdia Milana Krankusa *K niektorým problémom vývoja pedagogiky na Slovensku v rokoch 1965 – 1973* podrobne rozkrýva vývoj pedagogickej vedy od roku 1965 až do prijatia dokumentu „Vývoj, súčasný stav a ďalšie úlohy československého školstva“ v júli 1973. Autor ponúka prehľad zásadných trendov pedagogického myslenia týkajúcich sa pedagogických diskusií 60. rokov, obrodného procesu a reality postupného nástupu normalizačného procesu. Kladne je možné hodnotiť aj trojicu ďalších príspevkov, ktoré mapujú stav odborných pedagogických časopisov v rokoch 1968 – 1989. Zuzana Lopatková textom *Pedagogické časopisy na Slovensku v rokoch 1969 – 1989* stručným, prehľadným a zároveň presným spôsobom priblížila portfólio odbornej pedagogickej publicistiky, ktorá v sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch 20. storočia existovala na Slovensku. Problematiku odborných pedagogických časopisov v ďalšom príspevku konkretizovala spoluautorská dvojica Marek Wiesenganger a Anna Sádovská. Ich spoločná štúdia nazvaná *Problematika mravnej výchovy v časopisoch Pedagogika a Jednotná škola v rokoch 1968 – 1989* predstavuje vydarený pokus zmapovať spôsoby percepcie procesu školského formovania osobnostno-psychologických morálnych kvalít detí a dorastu na stránkach odborných pedagogických periodík v ére tzv. reálneho socializmu. Autori publikované články týkajúce sa fenoménu mravnej výchovy vhodne štrukturovali a taktiež uskutočnili analýzu konvergenie dobovej odbornej školskej publicistiky s paradigmami marxisticko – leninskej pedagogiky a praxou normalizačného režimu. Záver štúdie patrí konkretizácii charakteristických vlastností mravne vzdelaného občana. Získanie osobných postojov zhodujúcich sa s oficiálnym svetonázorom alebo všeobecne presadzovaným kolektivismom bolo v *Pedagogike a Jednotnej škole* prezentované v rovine ideálneho výsledku procesu socialistickej výchovy. Analýzu dobových pedagogických periodík uzatvára Marína Zavacká štúdiou *Učiteľské noviny 1968 ako kronika „uvolnenia“ a nástupu normalizácie v rezorte školstva*. Plastickým spôsobom zobrazila konkrétne príklady preklopenia dramatických tlakov a zmien politického vývoja počas

Pražskej jari a následnej normalizácie do obsahu ústredného slovenského pedagogického periodika. Druhú časť zborníka uzatvára Eduard Lukáč príspevkom *Prešov – mesto komeniologických podujatí a výskumu na Slovensku v 70. a 80. rokoch 20. storočia*, v ktorom čitateľom priblížil výsledky bohatého vedeckého výskumu života a pedagogického diela „učiteľa národov“ Jána Ámosa Komenského. K významným centráм odborného štúdia tejto osobnosti totiž patrilo v druhej polovici dvadsiateho storočia aj krajské mesto Prešov. V texte sa dozvedáme o činnosti popredných československých komeniológov pôsobiacich v rámci Komeniologickej sekcie Československej pedagogickej spoločnosti (vznikla v marci 1984), pričom inštitucionálne zázemie ich práce predstavovala prešovská Filozofická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika. Nechýbajú ani zmienky o sérii komeniologických sympózií poriadaných v rokoch 1970 – 1990 pod egidou tejto skupiny odborníkov. Vzhľadom na kvalitu portfólia prezentovaných informácií považujem štúdiu Eduarda Lukáča za dôležitý prostriedok podrobnejšieho uchopenia modernej slovenskej komeniológie.

Pre školský systém existujúci v 70. a 80. rokoch minulého storočia bol typickým nepoľavujúci tlak totalitnej štátnej moci. Namiesto hľadania tvorivých postupov v rozvíjaní pedagogického procesu na všetkých úrovniach vládlo dogmatické presadzovanie komunistckej ideológie. Proces samotného fungovania „socialistickej školy“ v podmienkach normalizačného režimu je predmetom tretej časti publikácie nazvanej *Školstvo, vzdelávanie a výchova*. S odrazom dobových spoločensko-politických pomerov na proces prípravy záujemcov o učiteľské povolanie sa čitateľ môže oboznámiť v štúdií Janky Štulrajterovej *Akademická príprava učiteľov po roku 1968*. Ťažiskom tohto textu je priblíženie foriem vzdelávania budúcich pedagógov podľa jednotlivých stupňov školského systému. Konkrétne sa jedná o sériu študijných odborov, ktoré zodpovedali štruktúre existujúcich vzdelávacích cyklov (učiteľky materských škôl, učitelia základnej deväťročnej dochádzky a učitelia škôl II. cyklu). V štúdií nechýba ani kratučká introdukcia do kľúčových zásad fungovania vtedajšej vysokoškolskej pedagogickej prípravy. V druhom texte tretej kapitoly nazvanom *Vzdelávanie na fakulte Vysokej školy politickej ÚV KSC v Bratislave* Blanka Kudláčová čitateľom priblížila fungovanie inštitútu zameraného na politickú prípravu kádrov komunistckej strany a to od jej administratívneho zriadenia v marci 1970 až po zrušenie v auguste 1990. Autorke sa podarilo presne zachytiť zanietenosť, s ktorou protagonisti komunistckého režimu riadili a systematicky podporovali dôkladné vzdelávanie študujúcich v marxisticko-leninskej teórii a praxi. Za jeden z najzaujímavejších príspevkov považujem svedectvo Františka Neupauera *Škola v rokoch normalizácie – priestor dvojtvárnosti v oblasti výchovy a vzdelávania*. S využitím konkrétnych svedectiev priamych pamätníkov ideologicky motivovaného a administratívne organizovaného násillia totiž autor predkladá historický obraz spôsobov, prostredníctvom ktorých pedagógovia vynucovali ideologickú konformitu žiakov a študujúcej mládeže. Akákoľvek snaha zvrátiť oficiálnu cirkevnú politiku na poli náboženskej formácie detí a mládeže bola až do roku 1989 trestnoprávne penalizovaná. František Neupauer na margo tejto skutočnosti uviedol prípad odsúdenia saleziána Teodora Gavendu, ktorý bol stíhaný za súkromnú výučbu náboženstva bez zákonom vyžadovaného štátneho dozoru. V podobnom duchu pokračuje stať *Vyučovanie náboženstva v školách na Slovensku v období normalizácie* z pera historika Pavla Jakubčina. Čitateľ sa v nej dozvedá o viacerých variantách prístupu komunistckého režimu voči výučbe náboženskej výchovy. Praktické opatrenia štátnych orgánov situačne kolísali od ambície tento pre existujúci politicko-spoločenský systém nepohodlný predmet pomocou plánov a uznesení eliminovať až po odoberanie štátneho súhlasu kňazom, ktorí štátom stanoveným obmedzeniam vzdorovali. Nesporným prínosom príspevku je uvedenie presných štatistických údajov dokumentujúcich postupný pokles dochádzky žiakov na náboženstvo v priebehu sedemdesiatych a osemdesiatych rokov minulého storočia. Príkladom úspešnej komparatívnej analýzy obsahu

učebníc používaných počas ľudáckeho a komunistického totalitného režimu je štúdia Ivany Dendis *Odras ideológie v učebniciach dejepisu (Od Slovenského štátu po obdobie normalizácie)*. Autorka ideologicky motivované deformácie, nachádzajúce sa vo vybraných troch učebných textoch, navzájom komparovala s využitím funkčných kategórií učebného textu, ktoré teoreticky vymedzil sovietsky pedagóg Dmitrij Dmitrijevič Zujev. Kristína Liberčanová z Katedry pedagogických štúdií Pedagogickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave zborník obohatila štúdiou *Výchovné poradenstvo v školskom systéme v období normalizácie*, na stránkach ktorej pojednáva o funkčnom postavení a úlohách výchovného poradcu socialistickej školy. Text je primárne zameraný na vykreslenie dobovej náplne výchovného poradenstva a na jeho percepciu v odbornej pedagogickej tlači (Výchovný poradca, Psychológia a patopsychológia dieťaťa).

Predposledná štvrtá kapitola pojednáva o samostatne vymedzenej problematike voľnočasovej výchovy, náhradnej výchovy a sociálnej starostlivosti o žiakov a študujúcu mládež. Dôkladný rozbor spôsobov, prostredníctvom ktorých bola Pionierska organizácia socialistickeho zväzu mládeže systematicky využívaná ako kľúčový nástroj politickej indoktrinácie detí a dorastajúcej mládeže, predstavila Janette Gubricová v štúdiu *Presahy ideológie komunizmu do činností detí vo voľnom čase v rokoch 1969 – 1989*. Konzekventnosť výsledkov výskumu fenoménu implementácie komunistickej ideológie do mimoškolskej výchovy autorka docielila výberom archívnych prameňov (predovšetkým kroník) týkajúcich sa troch vybraných školských zariadení – Základná škola Cífer, Základná škola Abrahám a Mestský dom pionierov a mládeže v Považskej Bystrici. Čitateľ tak získava možnosť oboznámiť sa s jednotlivými zložkami činnosti jedinej povolenej mládežníckej organizácie, ktorá vytvárala priestor na vytrvalé budovanie nového človeka socializmu pomocou hesiel, násteniek, ilustrácií, súťaží, hier, politicky signifikantných výročí, slávnostných sľubov, vzájomnej družby jednotlivých skupín a pod. Stanovenie portfólia použitých kroník pochádzajúcich z činnosti troch uvedených školských resp. mládežníckych organizácií (str. 167 – 168) však neobsahuje presnejšiu špecifikáciu kritérií voľby týchto konkrétnych prameňov. Nie je tak jasné, podľa akého presného kľúča boli konkrétne materiály z činnosti predmetných pobočiek vybrané na výskum všeobecne platných atribútov pionierskej organizácie. Školské kroniky ako primárny výskumný prameň použila aj autorka ďalšej štúdie – Nad'a Bizová. Už názov textu – *Zaujímavé činnosti žiakov špeciálnych základných škôl v období normalizácie* – prezrádza, že jeho hlavným predmetom je štúdium problematiky školských inštitúcií určených pre hendikepovaných žiakov (dve skúmané školy sídlili v Nitre, jedno zariadenie sa nachádzalo v Modre). Aj keď kroniky mapujúce históriu trojice skúmaných škôl nesporne predstavujú kľúčový zdroj zásadných poznatkov, spracovanú problematiku by rozhodne prehľadali informácie o postoji štátnych a straníckych orgánov k záujmovým aktivitám znevýhodnených žiakov. Mohli by byť získané napríklad z materiálov deponovaných v štátnych archívoch. Pomerne ukrytú kapitolu socialistickeho školstva poodkryla Adriána Pagáčová v príspevku nazvanom *Náhradná výchova v rokoch 1969 – 1989*. Veľmi presne a na základe práce s dobovou rodinnou legislatívou popísala proces evolúcie náhradnej starostlivosti a to od bezohľadného kolektivismu päťdesiatych a začiatku šesťdesiatych rokov k čoraz intenzívnejšej realizácii tzv. rodinných buniek, ktoré začali predstavovať takmer plnohodnotnú náhradu za absentujúce rodinné zázemie. Tretí tematický celok uzatvára kratšia stať *Sociálna starostlivosť a sociálno-právna ochrana detí a mladistvých v legislatívnom ukotvení po roku 1968* z pera Ivany Šuhajdovej. Autorka na šiestich stranách predstavila legislatívny rámec sociálnej politiky československého štátu smerom k deťom a mládeži vrátane stanovenia pravidiel výkonu rodičovských práv a celospoločenskej kontroly výchovného procesu.

Zborník uzatvára piaty tematický celok nazvaný „*Veda, vzdelávanie a výchova v „podzemí“ (v tajnej cirkvi)*“. Tri štúdie zaradené do tejto poslednej tematickej časti čitateľa oboznamujú s pozoruhodným fenoménom – tajnou cirkvou a jej účasťou na neformálnej „podzemnej“ výchove mladej generácie vyrastajúcej v normalizačnej ére. Nešlo však len o náhradu absentujúcej religióznej formácie detí a mládeže, ale o systematické budovanie samostatného intelektuálneho postoja k realite sveta a existujúceho spoločenského vývoja. Andrej Rajský príspevkom *Prípád paralelnej vedy v „podzemí“*. *Osvetový program Ladislava Hanusa* predstavil osobnosť katolíckeho teológa, filozofa a dlhoročného väzňa komunistického režimu Ladislava Hanusa. Autor informuje o systéme ilegálnych bytových seminárov, prostredníctvom ktorých Ladislav Hanus spoločne s ostatnými nekonformnými katolíckymi intelektuálmi poskytoval záujemcom alternatívu voči rigidnej výučbe prebiehajúcej na oficiálnych štátnych vzdelávacích inštitúciách. Okrem toho sa Andrejovi Rajskému podarilo v texte priblížiť Hanusovu filozofickú koncepciu „kultúrnosti“ a zásady jej aplikácie na skutočnosť ľudskej existencie. Samotná realizácia utajených výchovných aktivít v radoch najmladšej a dorastajúcej generácie je predmetom štúdie *Model práce s deťmi v tajnej cirkvi na Slovensku v rokoch 1973 – 1989* z pera dvojice autoriek Blanky Kudláčovej a Nikoly Šebeovej. Môžeme konštatovať, že ide o veľmi podrobnú a kvalitnú sondu do činnosti tajnej cirkvi. Čitateľovi približuje metódy pestovania náboženského povedomia dorastajúcej generácie veriacich, ktorá mala v nepriaznivých spoločensko-politických podmienkach prebrať zodpovednosť za budúcnosť katolíckej cirkvi. Záverečný súhrn zásadných zistení len potvrdzuje, že tento text posúva úroveň poznatkov o fenoméne tejto veľmi rôznorodéj a špecifickej náboženskej zložky protikomunistickej opozície na novú vyššiu úroveň. Zborník uzatvára príspevok Adriany Sarközyovej *Výchovná činnosť saleziánok v období normalizácie*. Hoci po relatívnej revitalizácii saleziánskej ženskej rehole v rokoch 1968 – 1970 postupujúca normalizácia aktivity rehoľníčok pre mládež opäť zahnila do sféry tajnej cirkvi, ich výchovná činnosť „v tieni“ pokračovala. Adriana Sarközyová na základe archívneho výskumu a s využitím výsledkov oral history uviedla presné typologické a číselné údaje dokumentujúce podobu výchovných aktivít tejto ženskej rehole. Štúdiá tak nielen pútavým, ale najmä presvedčivým spôsobom poukazuje na schopnosť štruktúr tajnej cirkvi čiastočne dopĺňať štátom decimovanú legálnu náboženskú výchovu.

Zborník *Pedagogické myslenie a školstvo na Slovensku od obdobia normalizácie po pád komunizmu* rozhodne odporúčam na podrobné preštudovanie bádateľom dejín modernej slovenskej resp. stredoeurópskej pedagogiky, historikom najnovších slovenských dejín, študentom pedagogických aj historických smerov a v neposlednom rade všetkým záujemcom o fungovanie školského systému v ére normalizácie. Jednotlivé príspevky komplexne zobrazujú relatívne nedávnu históriu vzdelávania nielen v politickej rovine, ale aj vo sfére teoretickej pedagogiky a špeciálnej výchovy. Zborník taktiež umožňuje záujemcom o akúkoľvek parciálnu tému pokračovať v jej hlbšom štúdiu prostredníctvom uvedených zoznamov literatúry.

Mgr. Martin Gabčo, PhD.

ANOTÁCIE

Laclavíková, M. - Švecová, A.: Dejiny právnického vzdelávania na Trnavskej univerzite v Trnave. Praha: Vydavatelství Leges, 2017. 160 s. ISBN 978-80-7502-273-8.

Historická monografia o vzniku a vývine právnického vzdelávania na historickej Trnavskej univerzite v Trnave a jej terajšej nástupkyni, ktorá na ňu v roku 1998 nadviazala. Prináša nielen historickú cestu školy, ale aj jednotlivých právnych disciplín a profily ich významných prenášateľov.

(vm)

Kasperová, D.: Československá obec učiteľská v kontextu reformy vzdelávania učiteľů (ŠVSP) a reformy školy. Praha: Academia, 2018. 530 s. ISBN 978-80-200-2860-0.

Profil jednej z najvýznamnejších československých učiteľských organizácií I. ČSR. Pojednáva najmä o jej aktivitách pri riešení učiteľského vzdelávania a pri úsiliach o reformu školstva v ČSR. Jej aktivity sa dotýkali aj školstva a pedagogiky na Slovensku.

(vm)

Petráň, J. a Petráňová, L.: Praha univerzitní. Praha: Karolinum, 2018. Nestr. ISBN 978-80-246-3785-3.

Reprezentatívna farebná obrázková publikácia zachytávajúca textom stručné dejiny vysokých škôl v Prahe a obrazom dokumentujúca historické udalosti s nimi späté, umelecké pamiatky a budovy škôl.

(vm)

Vaněková, D. a kol.: Sto. Prvá ČSR v zbierkach Múzea školstva a pedagogiky. Bratislava: CVTI SR. Edícia Memoria museica. 100 s. ISBN 978-80-89965-13-7.

Obsiahly katalóg Múzea školstva a pedagogiky vychádza pri príležitosti 100. výročia vzniku Československa a je uvedený historickým prehľadom vývoja školstva na Slovensku v období prvej ČSR. Prostredníctvom 100 farebných vyobrazení predstavuje sto zbierkových predmetov z rokov 1918 - 1939 opatrených informačnou popiskou v slovenskom a anglickom jazyku. Katalóg je dokladom systematickej a plánovitej zbierkotvornej činnosti múzea v oblasti dejín školstva na Slovensku.

(vm)

Szuhányi, L., Zubaľ, P., Fecková, G. (Zost.): Prešovská univerzita v Prešove (1997 – 2017). Pamätnica k 20. výročiu vzniku školy. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2017. 392 s. ISBN 978-80-555-1897-8.

Celkovo 36 obsiahlych statí mapuje históriu, vývin a súčasnosť jednotlivých súčastí jubilujúcej Prešovskej univerzity. Prináša aj podrobný súpis učiteľov, ktorí sa v jednotlivých obdobiach vývoja školy podieľali na jej činnosti. Pripojená je aj bohatá farebná obrazová príloha.

(vm)

Kasper, T., Kasperová, D., Pánková, M.: „Národní“ školství za první Československé republiky. Praha: Academia/Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského, 2018. 353 s. ISBN 978-80-200-2891-4.

Monotematický zborník z pera viacerých českých pedagógov a muzejníkov, ktorí v jednotlivých príspevkoch mapujú široký okruh problematiky národného (ľudového) školstva za I. ČSR v Čechách, na Slovensku i na Podkarpatskej Rusi.

(vm)

Štulrajterová, J.: Návrhy na akademickú prípravu učiteľov ľudových a meštianskych škôl v Čechách a na Slovensku v medzivojnovom období. Paedagogica 29. Zborník Filozofickej fakulty UK. Bratislava: UK, 2017, s. 5 – 20.

Štúdia charakterizuje viaceré návrhy na reformu vzdelávania učiteľov (V. Příhoda, O. Chlup), pričom osobitnú pozornosť venuje rozboru prehliadanému návrhu na úpravu vzdelávania učiteľov z pera Juraja Čečetku zverejnenom v Pedagogickom zborníku.

(vm)

Ševc, V. J.: Dejiny kežmarskej Štátnej ľudovej školy 1911 – 1948. Kežmarok : Jadro, 2018. 223 s. ISBN 978-80-89426-49-2.

Monografia z pera historika Vladimíra Juliána Ševca mapuje históriu kežmarskej Štátnej ľudovej školy od jej zriadenia v roku 1911 až po transformáciu do podoby Národnej školy v Kežmarku. Publikácia pozostáva z ôsmich hlavných kapitol. Čitateľ je podrobne oboznámený s okolnosťami vzniku Štátnej ľudovej školy a s jej vývojom v priebehu prvej svetovej vojny, v ére medzivojnového Československa, 1. Slovenskej republiky a počas posledných troch povojnových rokov existencie školy. Vysokú kvalitu monografie umocňuje nielen pútavé grafické spracovanie, ale aj záverečná časť s priloženými štatistickými prehľadmi.

(mg)

Bartošová, J., Šimek, J., Šustová, M.: Od školdozorce k inspektorovi. Historie školní inspekce. Praha : Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského - Česká školní inspekce, 2019. 118 s. ISBN 978-80-86915-46-1.

Historicko-pedagogická sonda do problematiky školskej inšpekcie, ktorá doteraz nebola v takejto podobe spracovaná. Publikácia prístupnou formou uvádza celú problematiku krátkou históriou českého školstva, v nadväznosti na to pátra po prvých inštitucionálnych prejavoch dozoru nad školami v neskorom stredoveku a potom v ďalších historických obdobiach vývoja školstva. Charakterizuje v nich organizáciu dozoru na školami, jej náplň, podoby realizácie a jeho významných predstaviteľov. Dodatkom tejto historickej sondy je informácia o pôsobení súčasnej Českej školskej inšpekcie. Publikácia je obohatená početnými vyobrazeniami dokumentov z fondu múzea.

(vm)

Pokyny pre prispievateľov periodika Historicko – pedagogické fórum

Historicko – pedagogické fórum vychádza dvakrát za rok.

Uverejňuje pôvodné autorské príspevky v kategóriách Dejiny pedagogiky, Školské múzejníctvo, Recenzie, Anotácie, Kronika a Správy. Sú vítané odborné príspevky z histórie pedagogického myslenia, dejín jednotlivých škôl a osobností z oblasti školstva a pedagogiky.

Pri príprave príspevkov žiadame autorov o dodržiavanie citačnej normy STN I SO 690 – Dokumentácia, poznámky a citácie udávať vo forme poznámok pod čiarou k aktuálnej strane, zarovnanie textu do bloku. K príspevku je potrebné pripojiť abstrakt v slovenskom jazyku na max. 10 riadkov, kľúčové slová, použitú literatúru a stručný životopis autora s kontaktom. Obrázky a tabuľky je potrebné označiť číslom a stručným popisom. Prosíme používať písmo Times New Roman, veľkosť 12, jednoduché riadkovanie.

Kontakty na redakciu:

PhDr. Vladimír Michalička, CSc., vladimir.michalicka12@gmail.com

Mgr. Miroslava Slezáková, PhD., Múzeum školstva a pedagogiky, mirusac@gmail.com

Mgr. Martin Gabčo, PhD., Múzeum školstva a pedagogiky, martin.gabco@cvtisr.sk

+421 2 624 10 665

+421 917 693 235

Číslo 1 – 2 / 2019 Historicko – pedagogického fórum (Internetový časopis pre dejiny pedagogiky a školské múzejníctvo) zostavila dočasná redakčná rada: PhDr. Vladimír Michalička, CSc. (Bratislava), Doc. PhDr. Eduard Lukáč, PhD. (Prešov), PhDr. a ThMgr. Libor Bernát, CSc. (Trenčín), Mgr. Miroslava Slezáková, PhD. (Bratislava), Mgr. Martin Gabčo, PhD. (Bratislava).

Technická spolupráca: Mgr. Zuzana Kunšteková (Bratislava).

Dátum uzávierky: 31. 5. 2019